ÖNVARSAYIM VE TÜRKÇEDE ÖNVARSAYIM TETİKLEYİCİLERİ

Nazik BOZDOĞAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2022

ÖNVARSAYIM VE TÜRKÇEDE ÖNVARSAYIM TETİKLEYİCİLERİ

Nazik BOZDOĞAN

T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2022

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Nazik BOZDOĞAN tarafından hazırlanan ÖNVARSAYIM VE TÜRKÇEDE ÖNVARSAYIM TETİKLEYİCİLERİ başlıklı bu çalışma 17.06.2022 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda …… bulunarak, Jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU ATAİZİ

Üye Prof. Dr. Erdoğan BOZ

(Danışman)

Üye Dr. Öğr. Üye. Ferdi BOZKURT

ONAY

…/ …/ 202...

Doç. Dr. Oytun MEÇİK

Enstitü Müdürü

…../……/….

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Nazik BOZDOĞAN

İMZA

ÖZET

ÖNVARSAYIM VE TÜRKÇEDE ÖNVARSAYIM TETİKLEYİCİLERİ

BOZDOĞAN, Nazik
Yüksek Lisans-2022
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Mantık ve felsefe alanlarında ortaya çıkan, daha sonraları dilbilim çerçevesinde gerçekleşen tartışmalara konu olan önvarsayım, dile getirilenden daha fazlasını alıcıya aktarmayı sağlayan örtülü anlam unsurlarından biridir. Gönderici, iletişim esnasında alıcının zihninde daha öncesinden var olduğunu düşündüğü bilgileri, mevcut arka plan bilgisine dayanarak önvarsayar. Başlangıçta önermelerin doğruluk değeri ile ilişkilendirilerek anlambilimsel çerçevede ele alınan önvarsayım, özellikle 1970'li tarihlerden itibaren daha çok edimbilimsel çerçevede ele alınmıştır.

Bu tez çalışmasında önvarsayımların ortaya çıkmasını sağlayan önvarsayım tetikleyicileri farklı araştırmacıların sınıflandırmaları dikkate alınarak incelenmiş ve Türkçede önvarsayımı tetikleyen unsurlar belirlenmeye çalışılmıştır. Levinson ve Yule'un önvarsayım tetikleyicileri sınıflandırmasına dayanarak Yılmaz Karakoyunlu tarafından yazılan "Salkım Hanım'ın Taneleri" adlı romandan aynı adla uyarlanan ve senaryosu Etyen Mahçupyan ve Tamer Baran tarafından yazılan sinema metni üzerinde önvarsayım tetikleyicileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Toplamda 171 sekanstan oluşan senaryonun 31 sekansına ait 60 örnek incelenmiş olup toplam tetikleyicilerin %16'sını varoluşsal, %45'ini sözlüksel ve %39'unu yapısal önvarsayım tetkleyicilerinin oluşturduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *önvarsayım, anlamsal önvarsayım, edimsel önvarsayım, örtülü anlam, arka plan bilgisi, önvarsayım tetikleyicileri.*

ABSTRACT

PRESUPPOSITION AND PRESUPPOSITION TRIGGERS IN TURKISH

BOZDOGAN, Nazik

Master Degree, 2022

Department of Turkish Language and Literature

Field of Turkish Language

Adviser: Prof. Dr. Erdogan BOZ

The presupposition, which emerged in the fields of logic and philosophy and later became the subject of discussions within the framework of linguistics, is one of the implicit meaning factors that enable to convey more than what is expressed to the addressee. During communication, the addressor presupposes information that it thinks already exists in the mind of the addressee, based on available background information. The presupposition, which was initially handled in a semantic framework by associating it with the truth value of propositions, has been handled more pragmatically since the 1970s.

In this thesis, the presupposition triggers that lead to the emergence of presuppositions were examined by taking into account the classifications of different researchers, and the factors that triggered the presupposition in Turkish were tried to be determined. Based on Levinson and Yule's classification of presupposition triggers, it was tried to determine the presupposition triggers on the scenario adapted from the novel "Salkım Hanım'ın Taneleri" by Yılmaz Karakoyunlu with the same name and written by Etyen Mahçupyan and Tamer Baran. In total, 60 examples of 31 sequences of the scenario consisting of 171 sequences were examined, and it was observed that 16% of the total triggers were existential, 45% lexical and 39% structural presupposition triggers.

Keywords: *presupposition, semantic presupposition, pragmatic presupposition, implicit meaning, background knowledge, presupposition triggers.*

İÇİNDEKİLER

ÖZET vi
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER viii
ŞEKİLLER LİSTESİ x
TABLOLAR LİSTESİ xi
EKLER LİSTESİ xii
KISALTMALAR xiii
ÖNSÖZ xiv
GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

FELSEFE VE MANTIKTA ÖNVARSAYIM

1.1. Felsefe ve Mantıkta Dil ve Düşünce 2
1.2. Önvarsayımın Ortaya Çıkışı 3
1.3. Frege'de Önvarsayım 5
1.4. Russell Teorisi 13
1.5. Frege-Strawson Teorisi 18

2. BÖLÜM

DİLBİLİMDE ÖNVARSAYIM

2.1. Önvarsayım Nedir? 21
2.2. Dilbilimde Önvarsayımın Önemi 22
2.3. Önvarsayım Yaklaşımları 23
2.3.1. Anlamsal Önvarsayım (Semantic Presupposition) 24
2.3.2. Edimsel Önvarsayım (Pragmatic Presupposition) 25
2.3.3. Metindilbilimsel Önvarsayım (Textlinguistics Presupposition) 32
2.3.3.1. Önvarsayım, Çıkarım ve Sezdirim İlişkisi 33
2.3.3.2. Önvarsayım ve Gerektirim İlişkisi 34
2.3.4. Sinirdilbilimsel Önvarsayım (Neurolinguistics Presupposition) 36
2.4. Önvarsayım Tetikleyicileri (Presupposition Triggers) 36
2.4.1. Varoluşsal Önvarsayım Tetikleyicileri (Existential Presupposition Triggers) 39
2.4.2. Sözlüksel Önvarsayım Tetikleyicileri (Lexical Presupposition Triggers) ... 40

2.4.2.1. Dolaylı Eylemler (Implicative Verbs) 40
2.4.2.2. Önermesel Tutum Eylemleri (Propositional Attitude Verbs) 41
2.4.2.2.1. Olgusal Eylemler (Factive Verbs) 41
2.4.2.2.2. Olgusal Olmayan Eylemler (Non-Factive Verbs) 43
2.4.2.3. Eylemlerin Durum Değişimi (Changing Status of Verbs) 44
2.4.2.4. Uzlaşımsal Ögeler (Conventional Items) 45
2.4.2.5. Önermesel Niceleyiciler (Propositiponal Quantifiers) 45
2.4.2.6. Yinelemeler (Iteratives) 46
2.4.2.7. Yargılama Eylemleri (Verbs of Judging) 47
2.4.3. Yapısal Önvarsayım Tetikleyicileri (Structural Presupposition Triggers) 47
2.4.3.1. 5N1K Soruları (Wh-questions) 48
2.4.3.2. Ad-Eylemler ve Ortaçlarla Kurulan Yan Tümceler (Subclauses with Infinitives and Participles) 49
2.4.3.3. Belirteç Tümcecikleri (Adverb Clauses) 50
2.4.3.4. Karşılaştırmalı Yapılar (Comparative Constructions) 51
2.4.3.5. Karşı-olgusal Koşullar (Counter-factual Conditions) 52
2.4.3.6. Kısıtlayıcı Olmayan Sıfat Tümceleri (Non-Restrictive Relative Clauses) 52
2.5. Önvarsayımın Özellikleri 53
2.5.1. Önvarsayımın Olumsuzluk Altında Kalıcılığı 53
2.5.2. Önvarsayımın İptal Edilebilirliği 54
2.5.3. Önvarsayımın Yansıtma Problemi 56

3. BÖLÜM

"SALKIM HANIM'IN TANELERİ" ADLI SİNEMA FİLMİNDE ÖNVARSAYIM TETİKLEYİCİLERİ

3.1. “Salkım Hanım’ın Taneleri” Adlı Sinema Filminde Önvarsayım Tetikleyicilerinin İncelenmesi 62
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 92
KAYNAKÇA 94
EKLER 98

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Khaleel'den alınan tümce önvarsayımı ile konuşmacı önvarsayımı arasındaki etkileşim şeması 28
Şekil 2: Caffi'nin edimsel önvarsayım bileşenleri şeması 30
Şekil 3: Levinson'dan güncelleyerek Anlambilim ile Edimbilim arasındaki etkileşimin sonucu olarak önvarsayım kavramı 32
Şekil 4: Aşkın Balcı'dan uyarlanan metindilbilimsel bağdaşıklık açısından önvarsayım 33
Şekil 5: Yansıtma problemi için Langendoen ve Savin tarafından önerilen çözüm önerisi 58
Şekil 6: Salkım Hanım'ın Taneleri Adlı Sinema Metnindeki Önvarsayım Tetikleyici Türlerinin Dağılımı 91

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Saeed'in önvarsayımlar için doğruluk tablosu 25
Tablo 2: Karttunen'e dayalı Levinson ve Yule'dan uyarlanan önvarsayım tetikleyicileri tablosu 38
Tablo 3: Salkım Hanım'ın Taneleri adlı sinema metninde tespit edilen önvarsayımlar ve önvarsayım tetikleyicileri 83
Tablo 4: Salkım Hanım'ın Taneleri Adlı Sinema Metninde Önvarsayım Tetikleyicilerinin Kullanım Sıklığı 90

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Taranan Eser Listesi …….…….....98
Ek 2: Simgeler Listesi ……...99
Ek 3: Terim Dizini (Türkçe-İngilizce)…….100
Ek 4: Terim Dizini (İngilizce-Türkçe)…….104

KISALTMALAR

Akt. : aktaran

C. : cilt

çev. : çeviren

Der. : derleyen

Ed. : editör

Fgr. : figüran

Haz. : hazırlayan

M.Ö. : milattan önce

No. : numara

S. : sayı

ss. : sayfa sayısı

vb. : ve benzeri

Yay. : yayınlayan

ÖNSÖZ

Önvarsayım, iletişim esnasında gönderici ile alıcı arasındaki bilgi alışverişinin daha anlaşılır olmasına aracılık eden örtülü anlam ögelerinden biridir. Yalnızca diyalog şeklinde gerçekleşen iletişim boyutunda değil, bilgi yüklü metinlerin kavranmasında da önvarsayımın önemi oldukça büyüktür.

Alıcı, göndericinin ifade ettiklerinden çok daha fazlasına ulaşabilme ve dile getirilenden dile getirilmeyenleri anlayabilme yetisine sahiptir. Gönderici/konuşucu/yazar, yani bilgi aktarımını sağlayan, söyleminde açıkça yer vermediği bilgileri alıcının/dinleyicinin/okuyucunun önceden bildiğini düşünerek bununla ilgili mevcut önbilgiye dayanarak önvarsayar ve alıcının/dinleyicinin/okuyucunun bu bilgilere örtük bir şekilde çıkarımsal olarak ulaşacağını düşünür.

Önvarsayım literatürüne bakıldığında, yabancı dilde yazılmış kaynakların sayısının oldukça fazla olduğu; Türkçe yazılmış kaynaklarda ise konunun tüm ayrıntılarıyla bir bütün olarak ele alınmadığı, konuya yalnızca bir bölüm olarak yer verildiği veyahut kısaca değinildiği gözlenmiştir. Bu çalışma, önvarsayım konusuna dair teorik bilgileri toplamayı ve bir uygulama örneği ile konuyu daha anlaşılır hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın yürütülmesi esnasında yaşadığım zorlu ve stresli süreçte her konuda destek olan ve yoluma ışık tutarak bu sürecin üstesinden gelmemde büyük emeği olan, lisansüstü eğitimim boyunca bana kattığı her şey için minnettar olduğum değerli danışmanım Prof. Dr. Erdoğan Boz'a bana olan güveni ve sabrı için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Lisansüstü eğitim sürecimde farklı bakış açıları kazanmamı ve aktardıkları bilgiler ile yetişmemi sağlayan değerli hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Lisansüstü eğitim sürecim ve tüm hayatım boyunca arkamda duran, bana güvenen ve desteklerini her zaman yanı başımda hissettiğim aileme yürekten teşekkür ederim.

Nazik BOZDOĞAN

Haziran-2022, Eskişehir

GİRİŞ

İnsanlık tarihine bakıldığında "anlam"ın önemi ve insanın anlam arayışının her zaman devam ettiği açıktır. İnsanların gerek söylemler ile gerekse metinler ve işaretler aracılığıyla birbirleriyle iletişim kurabilmesi ve bunları anlamlandırma isteği bir bakıma hayatın doğal akışının ilerleyebilmesi için bir gerekliliktir. Bu gerekliliğin yerine getirilmesini ve iletişim boyutunda aktarılan bilgilerin daha anlaşılır olmasını sağlayan bazı ipuçları vardır. Göndericinin sunduğu bilgiye dair mevcut bir önbilginin dinleyicide zaten var olduğunu varsayması açısından konuşmacıya ait bir kavram olan önvarsayım, söylemde tutarlılığın yaratılması ve sürdürülmesi bakımından bu ipuçlarından biridir.

Türkçede önvarsayım konusunu doğrudan ele alan bütüncül bir çalışmanın mevcut olmaması nedeniyle önvarsayıma ilişkin kuramsal bilgileri derleyerek Türkçe yazılmış ayrıntılı bir çalışma ortaya koymak, farklı kuramcıların görüşlerini ele alarak farklı önvarsayım yaklaşımlarına değinmek, dilbilimde önvarsayımın kullanım alanlarını ve önvarsayım tetikleyicileri tespit etmek, Türk dilinde önvarsayımı tetikleyen veya engelleyen dilbilgisel ve sözlüksel yapıları belirlemek amaçlanmıştır.

Bu çalışma üç bölüm şeklinde planlanmıştır: birinci bölümde önvarsayımın tarihsel arka planı üzerinde durularak kavramın ortaya çıkış süreci ve zaman içerisindeki gelişimi incelenecek; ikinci bölümde dilbilimsel açıdan önvarsayım ele alınarak dilbilimin, anlambilim, edimbilim, metindilbilim, sinirdilbilim gibi alt çalışma alanlarındaki kuramcıların görüşlerine yer verilecek ve üçüncü bölümde ise seçilen bir sinema metni üzerinde tespit edilen önvarsayım tetikleyicileri belirlenerek elde edilen veriler ortaya konacaktır.

1. BÖLÜM
FELSEFE VE MANTIKTA ÖNVARSAYIM

1.1. Felsefe ve Mantıkta Dil ve Düşünce

Felsefenin ne olduğu sorusuna verilebilecek kesin bir tanım bulunmamakla birlikte farklı dönem ve kültürlerde, farklı düşünce tarihlerinde birbirinden ayrı tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlar arasında bir görüş birliğine rastlanılmasa da felsefe için esas olanın, cevaplardan çok sorular olduğu konusunda ortak bir görüş söz konusudur. İnsan, soru sorabilen, içinde bulunduğu durumdaki problemleri görebilen, bu doğrultuda bir anlam ve çözüm üretebilen bir varlıktır (Koç, 2009: 223).

Collingwood, tüm metafizik soruların "belirli durumlarda hangi mutlak önvarsayımların yapıldığı" sorusu veya bunlardan doğan başka sorular ile birlikte çözülebileceğini belirtir (1940: 49). İnsan, içinde bulunduğu dünyayı, bu dünyada yaşadığı şeyleri, evrende neler olup bittiğini bazı problemleri ele alarak ve metafizik sorular sorarak anlama çabası içindedir. İnsanlık tarihine bakıldığında "anlam" hakkındaki tartışmaların yüzyıllarca sürdüğü, geçmişten günümüze bu konuda sayısız çalışma yapıldığı ve bu çalışmaların hâlen devam ettiği görülmektedir.

Rızvanoğlu (2013: 1), insanın kendisini ve dünyanın gerçekliğini anlamasının bazı araçlar sayesinde olduğunu ve felsefe açısından dilin en birincil araç olduğunu ifade ederek dünyanın sadece dil aracılığı ile değil aynı zamanda bir dil içerisinden de anlaşılacağını belirtir. Dil felsefesi, felsefenin ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmış ve insanın anlam arayışı için bir aracılık görevi üstlenmiştir. Dile olan felsefi ilgi, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen mantık alanındaki gelişmeler sayesinde önemli bir ivme kazanmıştır (Callaghan & Layers, 2010: 398). Lyons, dil felsefesi ile mantık arasında yakın bir bağlantının olduğunu, anlam kavramının yüzyıllar boyunca filozoflar tarafından özellikle dile atıfta bulunularak tartışıldığını ve uzun zamandır kabul edilen anlambilim kuramına göre anlamın "konuşmacının zihninden dinleyicinin zihnine, bir dil ile veya başka bir şekilde somutlaştırılarak aktarılabilen fikir veya kavramlar" olduğunu ifade eder (1981: 136).

Köz, Antik Yunan'da felsefe ve mantık okullarındaki önemli sorunlardan birinin mantığın bir bilim mi yoksa sanat mı olduğu tartışması olduğunu, ancak asıl sorunun, mantığın felsefenin bir alt disiplini olup olmadığının tartışılması olduğunu belirterek mantık-felsefe ilişkisi hakkındaki temel görüşlerden ve çeşitli mantık

tanımlarından bahseder. Mantık biliminin kurucusu olarak bilinen Aristoteles'in, bilim ve felsefeyi mantık aracılığı ile inşa ederek mantığı tüm bilim dallarının öncesine yerleştirdiği bilgisini aktarır (2002: 356).

Bir bilim dalı olmasının yanı sıra bir düşünce tarzı olan; düşünme, akıl yürütme gibi ifadelerle tanımlanan mantık, Yunanca "logikē" kelimesinin Arapça tercümesidir. Mantık bilimi, klasik mantıkçılara göre bilinenden bilinmeyenin elde edilmesini sağlayan bir araçtır. Düşünce tarzı olan mantık ile mantık bilimi arasındaki doğrudan ilişki, mantık biliminin "mantıklı düşünme tarzını kendisine konu edinen bilim" olarak tanımlanmasına olanak sağlar ve mantıklı düşünme, doğru düşünme ve tutarlı düşünme olarak da anılır (Öner, 1986: 2-3). Doğru bilgi, doğru düşünme sayesinde elde edilebileceğine göre mantık, doğru ve tutarlı düşünme ile ilgilidir. Düşünmek, düşünceleri dile getirmek, düşünceler üzerine akıl yürütmek insana ait özelliklerdir ve insan, verilen önermelerde ifade edilenden çok daha fazlasına akıl yürüterek ulaşabilme; dile getirilenden, dile getirilmeyenleri anlayabilme yetisine sahiptir.

Doğan (2019: 118), akıl ve dil arasındaki etkileşimin insan kazanımları açısından en büyük yansımasının, doğru, anlamlı ve tutarlı düşünmenin olanaklarını araştırması bakımından mantık olduğunu belirtir ve mantığın temel işlevinin dil ile düşünme, düşünme ile akıl ilişkisinden doğduğunu ifade eder. Seuren (2010b: 1), dil ve mantığın Aristotelesçi başlangıçlardan beri birbirine yakın olduğunu, dil ile düşünme arasındaki ilişkinin doğru bir şekilde anlaşılması için gerekli olanın bilişsel ve dilsel sezgilere dayanan bir mantık olduğunu belirtir. Mantığın biçimsel tutarlılık teorisi olması ve bu tutarlılığın, insan-dil etkileşimini kapsayan, sadece tümceler için değil, aynı zamanda daha hacimli metinler ve söylemler için de geçerli olan temel bir anlambilimsel yönü olmasını, dil çalışmalarında mantığa duyulan ihtiyacın en önemli nedeni olarak ifade eder ve önvarsayımların, söylemleri tutarlı kılan bir temel ve doğal dil anlamı için bir gereklilik olduğunu belirtir.

1.2. Önvarsayımın Ortaya Çıkışı

Seuren, önvarsayımlardan bahseden ilk kişinin Aristoteles'in çağdaşı ve Megaryan okulunun bir filozofu olan, M.Ö. dördüncü yüzyılda yaşamış Miletli Eubulides olduğunu ifade eder. Önvarsayımların klasik mantık için bir tehdit oluşturduğu gerçeğine işaret eden ilk kişi, paradokslarıyla ünlü olan ve Aristoteles'i açıkça eleştirmekten kaçınmayan Eubulides'tir ve Aristoteles'in katı iki değerli mantığının ve aynı zamanda 'Üçüncü Hâlin İmkansızlığı İlkesi' (The Law of The

Excluded Middle) olarak da anılan argümanlarına karşı çıkması ile tanınır. Eubulides'in formüle ettiği ve Aristoteles'in standart mantık ilkesine karşı gelen başlıca paradoksları şunlardır: Yalancı Paradoksu (The Liar), Yığın Paradoksu (The Sorites), Tanınmayan Adam Paradoksu (The Electra) ve Boynuzlu Adam Paradoksu (The Horns) (Kneale and Kneale 1962: 113-17'den Akt. Seuren, 1997: 361).

Seuren, bu bilgileri aktardıktan on üç yıl sonra yayımladığı eserinde önvarsayım mantığına değinirken mantık tarihinde paradoksların öneminin tam olarak anlaşılmadığını ve Eubulides'in gerçek derinliğe sahip olmayan basitçe konuşmalar yapan biri olarak tasvir edildiğini ifade eder ve bunun nedeni olarak Aristoteles mantığının büyük etkisini gösterir. Ancak yirminci yüzyıl modern anlambilim çalışma programı bakımından ve çok sonraları Russell ve sonraki bazı mantıkçıların Yalancı Paradoksu'nun mantık ve anlambilim için ne kadar önemli olduğunu gördüklerinde yeniden keşfedilmesinin yanı sıra Aristoteles'in bir çağdaşının, Aristoteles paradigmasının zayıflıklarını çoktan fark etmiş olması bakımından Eubulides'in ve paradokslarının oldukça önemli olduğunu belirtir. Eubulides paradokslarından en ünlüsü Yalancı Paradoksu'dur, ancak burada önvarsayımlar ile ilgili olan paradoks, aşağıdaki Boynuzlu Adam Paradoksu'dur (2010b: 313).

> "Kaybetmediğin şeye hala sahipsin. Ancak boynuzlarını kaybetmedin. Öyleyse boynuzlara hala sahipsin." (Kneale and Kneale, 1962: 114'ten Akt. Seuren, 2010b: 313)

Seuren (2010b: 313-14), Eubulides'in bu paradoksunun önvarsayıma dayandığını belirtir. "Boynuzların vardı." ifadesi için A'yı, "Boynuzlarını kaybettin." ifadesi için de B'yi referans göstererek B'nin, A'yı önvarsaydığını belirtir.

(1) "Boynuzların vardı." (A)

(2) "Boynuzlarını kaybettin." (B)

B >> A

Seuren, mantıksal bir bakış açısına göre önvarsayımların zorunlu olduğunu belirtir. Ona göre bir bağlamda kullanılan yüklemlerin sözlüksel anlamları, çoğunlukla örtük bir bilgiyi içerir ve yüklemin anlamı tarafından barındırılan bu bilgi aslında plansız olarak aktarılır (2010b: 311-312). Bu paradoksta önvarsayım "kaybettin" yüklemi ile ortaya çıkmıştır ve *kaybet-* eyleminin sözlüksel anlamında bir şeyi kaybedebilmek için o şeye sahip olunmasını gerektiren bir önkoşul mevcuttur. Dil kullanıcısı, bir şeyin kaybedildiği bilgisini vermek istediğinde kaybedilen şeye önceden sahip olunduğu bilgisini de plansız olarak aktarır ve bu bilgiyi karşısındakinin zaten bildiğini

önvarsayarak tekrar dile getirmez. Dolayısıyla dil kullanıcısı, B'yi ifade ettiğinde, A ifadesindeki arka plan bilgisinin dinleyicide zaten var olduğu önvarsayımına sahiptir.

Huang (2011: 401), önvarsayım kavramının en azından on üçüncü yüzyılda yaşamış olan Ortaçağ filozofu Petrus Hispanus'a kadar geri gittiğini, Sandywell (2011: 484) ise İngilizce konuşulan dünyada önvarsayımları ciddiye alan ve bu problemi açıklığa kavuşturmak için bir araştırma konusu haline getiren ilk filozofun R. G. Collingwood olduğunu belirtir.

Önvarsayım kavramının ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü üzere kesin bir bilgi olmamakla birlikte, kavramın felsefe ve mantık tartışmalarında ortaya çıktığı açıktır. Kavram üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde önvarsayımı ilk olarak kimin tanıttığı konusunda bir görüş birliğine rastlanmamıştır ancak genel görüş, modern zamanlarda felsefi önvarsayım çalışmasını "yeniden" başlatan ilk kişinin Alman mantıkçı ve filozof Gottlob Frege olduğu yönündedir.

Önvarsayımları, mantıksal kuramın merkezindeki problemler olarak ele alan ve bu problemler ile ilgilenen ilk filozofun modern mantığın mimarı olan Frege olduğunu belirten Levinson, önvarsayımlara olan ilginin felsefi tartışmalardaki, özellikle referans ve atıfta bulunulan ifadelerin doğası hakkındaki tartışmalardan kaynaklandığını belirterek bu tür problemlerin, doğal dildeki referans ifadelerin kısıtlı mantıksal dillere nasıl çevrilmesi gerektiği göz önüne alındığında ortaya çıktığını ifade eder (1983: 167-169). Beaver (2001: 7), ilk olarak Frege tarafından tanıtılan önvarsayım teriminin "teknik olmayan" anlamının, sonradan verilmiş olan "teknik" tanımların çoğunu anlamak için yeterli işlev gördüğünü; Khaleel de anlamların inşasındaki rolü nedeniyle hem felsefe hem de dilbilim alanlarında çalışma yapan bilim insanları tarafından önvarsayımlara ilgi gösterildiğini ve kavramın ilk olarak 1892'de Frege tarafından ortaya çıkarıldığını belirtir (2010: 523).

1.3. Frege'de Önvarsayım

Alman mantıkçı ve matematikçi Frege'nin, "Arimetiğin Temelleri" adlı eserinde *Sayı nedir?* sorusuna cevap aramak, matematiğin temellerini araştırmak, aritmetiğin aslında matematik olduğunu savunmak, matematik ve mantıkta özdeşliğin ne olduğunu açıklamak amacıyla yazmış olduğu önemli makaleler, modern dil felsefesinin de başlangıcını oluşturmuştur. Bu makaleler arasında en önemlisi 1892 yılında yayımladığı "Anlam ve Gönderge Üzerine" (Ueber Sinn und Bedeutung/On

Sense and Reference) adlı ünlü makalesidir ve bu makale dil felsefesinin temel yapı taşlarından biri olmakla kalmamış, dil felsefesinin kurucu metni olarak kabul edilmiştir. Söz konusu makalede Frege'nin yapmış olduğu anlam ve gönderge ayrımı, dil hakkındaki ilk ayrıntılı teorinin ortaya çıkmasını sağlamış ve bu ayrıma göre anlamı bilmenin göndergeyi de bilmeyi gerektirmediği ifade edilmiştir (İnan, 2012: 39-41; Yıldırım, 2017: 164).

Frege, aslında anlam ve gönderge arasındaki ayrımı ilk olarak 1891 yılında yayımladığı "Fonksiyon ve Kavram" (Funktion und Begriff/Function and Concept) adlı makalesinde incelemiş, 2^4 ile 4^2 sayılarının özdeş olduğunu, yani 16 olduğunu, fakat bu iki sayının farklı içerikleri nedeniyle farklı anlamlara sahip olduğunu belirtmiştir. Matematiksel ifade açısından gerçek bir sayı ile o sayının tanımlanma biçimi arasında bir fark vardır ve Frege, bir sayının farklı tanımlanma biçimlerini "anlam" (Sinn/Sense), matematiksel ifadenin yerini tutan gerçek sayıyı ise "gönderge" (Bedeutung/Reference) olarak ele almıştır. Frege'nin burada anlam ile kastettiği aslında göndergenin "sunuş" biçimidir. Frege, bu makalede matematiksel ifadelere uyguladığı anlam ve gönderge ayrımını, dil çalışmaları açısından önemi oldukça büyük olan "Anlam ve Gönderge Üzerine" adlı makalesinde bütün dilsel ifadelere uygulamış, dilsel bir ifadenin anlamı ve göndergesi arasındaki ayrımı, matematiksel ifadeler ile ele almıştır (Kennett, 2002: 8-9'dan Akt. Yıldırım, 2017: 164).

Denkel, Frege'nin ilgilendiği üç temel konuyu şöyle sıralar: i) Sözcük anlamlılığı ile tümce anlamlılığı, ii) Tümcenin bütünlüğü problemi ve yüklemin açıklanması, iii) Sözcüklerin anlamlılık taşıması. Sözcükler de tümceler de anlamlıdır ancak bir sözcük ile ifade edilmek istenenin tümü iletilemeyeceği için bunların anlamlılıkları aynı türden değildir. Sözcükler bir araya gelerek tümceleri oluşturur ve gelenekselleşmiş olan bu görüşe göre anlamlı sözcükler bir araya gelerek anlamlı tümceleri oluşturur ancak Frege, bu *sözcük atomculuğu*nun yerine bir *tümce atomculuğu* fikrini ileri sürer. Her ne kadar sözcüklerin anlamları tümcelerin anlamlarını oluştursa da bu tümce birliği meydana gelmeden *tam* bir anlamlılığa sahip olamazlar. Frege'ye göre sözcükler ancak bir arada olduklarında yani bir tümce bağlamında, tümce içinde sahip oldukları işlev aracılığı ile tam bir anlam taşırlar (1989: 24-25).

Frege, oluşturduğu terminoloji içinde gerçek özne konumuna sahip olan terimlere – tek bir nesnenin adı ya da gösterimi birkaç sözcük ya da başka işaretler olması durumunda da – *tekil terim*, yüklem konumuna sahip olan sözcüklere ise

kavram terimi adını vermiş ve özel adların nesnelere, kavram terimlerinin ise kavramlara atıfta bulunduğunu ifade etmiştir ancak burada nesne ile kastedilen, bilinen anlamdaki nesne (tümce ögesi olan nesne) değildir. Frege'ye göre varolan bir şey ya kavramdır ya da nesnedir. "Kan kırmızıdır." gibi bir tümcedeki "kan" sözcüğü özel ad, "…kırmızıdır" ise bir kavram terimdir. "Kırmızı bir renktir." gibi bir tümcede ise "kırmızı" sözcüğü özel ad, "…renktir" ise bir kavram terimdir. Bunların arasındaki fark ise özel adların doymuş, kavram terimlerinin ise doymamış olmasıdır. İşte Frege'nin tümce anlamlılığı ile kastettiği şey budur: doymamış ögelerin (kavram terimlerinin), doymuş bir öge (özel ad) ile bir araya gelerek bir tümce oluşturması ve bir anlama ulaşması. Tümceler ve özel adlar doymuş olmaları açısından birbirine benzer ve Frege'ye göre bu tümceler de özel adlar gibi bir nesneye atıfta bulunur ve tümcelerin atıfta bulundukları bu nesneler, onların doğruluk-değerleridir (truth-conditions). Ona göre bir tümce ya bir doğruya ya da bir yanlışa atıf yapar (Denkel, 1989: 26-46).

(3) "Sabah Yıldızı, Güneş tarafından aydınlatılan bir gök cismidir."

(4) "Akşam Yıldızı, Güneş tarafından aydınlatılan bir gök cismidir." (Frege, 2012: 66)

Sabah Yıldızı ile Akşam Yıldızı'nın aynı gök cismi, bir diğer adı ile "Venüs Gezegeni" olduğunun keşfedilmesine kadar Babilliler zamanından beri ayrı ayrı kabul edilmiş olması, astronomların Sabah Yıldızı ile Akşam Yıldızı'nın göndergelerini bilmediklerini gösterir ancak bunların göndergelerini bilmiyor olmaları anlamlarını da bilmediklerini göstermez (Rızatepe, 1989: 51). Frege'nin anlam ve gönderge arasındaki ayrımı anlatırken verdiği yukarıdaki örnekler, bir ifadenin anlamını bilmenin, göndergesini de bilmeyi gerektirmediğini açıklar. "Sabah Yıldızı" ve "Akşam Yıldızı" özel adları aynı göndergeye gönderim yapıyor olsa da kendilerini sunuş biçimleri (Frege'ye göre anlamları) açısından uzunca bir süre farklı nesneler olarak incelenmiştir.

Frege, "Anlam ve Gönderge Üzerine" adlı makalesinde daha sonraları önvarsayım tartışmalarına öncülük edecek olan birçok konuyu gündeme getirmiştir. Özdeşliğin ne olduğunu açıklarken bahsettiği özel adlar, yüklem mantığı, tümcelerin ve tümce bileşenlerinin anlamlılığı, farklı anlamlar taşıyan tümcelerin farklı düşünceleri dile getirmesi gibi birçok konudan söz etmiş, bunlara ilişkin doğruluk değerlerinin ne olduğunu ve bu doğruluk değerlerinin nasıl atandığını tartışmıştır. Frege'nin aşağıdaki örneğinde açık bir önvarsayım vardır:

"Kolombus Dünya'nın yuvarlaklığından çıkarsadı ki, batıya doğru yolculuk ederek Hindistan'a ulaşabilirdi." (Frege, 2012: 73)

Frege, buradaki parçaların göndergesi olarak "Dünya yuvarlaktır" ve "Kolombus batıya doğru yolculuk ederek Hindistan'a ulaşabilir" düşüncelerinin olduğunu belirtir. Burada önemli olan Kolombus'un her iki düşünceye de inanmış olması ve bir inancın diğeri için temel oluşturuyor olmasıdır (2012: 73). Dolayısıyla bu örnek önvarsayımsal açıdan şu şekilde ifade edilebilir:

(5) "Kolombus Dünya'nın yuvarlaklığından çıkarsadı ki, batıya doğru yolculuk ederek Hindistan'a ulaşabilirdi." (p)

>> Dünya yuvarlaktır. (q)

>> Kolombus batıya doğru yolculuk ederek Hindistan'a ulaşabilir. (r)

p >> q ve p >> r

(5)'te gösterilen önvarsayım örneği, Frege'nin yardımcı tümcelerin doğruluk değerleri ile ilgili verdiği bir örnektir ve bir doğruluk değerine sahiptir. Frege aşağıda yer alan bir başka örneğinde sözcüklerin geleneksel göndergelere sahip olduğu, ancak anlam yerine geçen bir düşüncesinin ve gönderge yerine geçen bir doğruluk değerinin olmadığı bir yardımcı tümceyi kullanır:

(6) "Gezegen yörüngelerinin eliptik biçimini keşfeden her kim ise o, yokluk içinde öldü." (p) (Frege, 2012: 75)

>> Birisi gezegen yörüngelerinin eliptik biçimini keşfetti. (q)

p >> q

Frege verdiği bu örnek ile yardımcı yan tümcenin anlamının tamamlanmış bir düşünce olmadığını çünkü "her kim ise" dilbilgisel öznesinin bağımsız bir anlama sahip olmadığını ve sadece "…yokluk içinde öldü" ana tümcesi ile olan bağıntıya aracılık ettiğini belirtir. Dolayısıyla yan tümcenin anlamı bir düşünce değildir ve göndergesi de bir doğruluk değeri değil, "Kepler" ismidir. Bu tümcenin bütününü doğru olarak ele alan bir kişi, parçayı yani "gezegen yörüngelerinin eliptik biçimini keşfeden bir kimsenin var olmuş olduğunu" inkar edemez (Frege, 2012: 75).

> "Herhangi bir şey iddia edilirse, kullanılan basit ya da bileşik özel adların bir gönderimi olduğu konusunda her zaman açık bir önvarsayım vardır. Bu nedenle, eğer bir kimse "Kepler yokluk içinde öldü." iddiasında bulunursa "Kepler"in bir şey belirttiğine dair bir önvarsayım vardır; fakat "Kepler yokluk içinde öldü." cümlesinin anlamının "Kepler" adının bir şeyi belirttiği düşüncesini içerdiği sonucu çıkmaz." (Frege, 2012: 75).

Frege, bunu belirttikten sonra aynı tümcenin olumsuzlamasının, yani "Kepler yokluk içinde ölmedi." iddiasının ya "Kepler'in yokluk içinde ölmediği" ya da "Kepler adının hiçbir göndergesinin olmadığı" bilgisini ilettiğini ifade eder. "Kepler yokluk içinde öldü." iddiasındaki "Kepler" adının bir şeyi belirtmesi nasıl bir önvarsayımsa, tümcenin olumsuzu için de bu durum aynıdır (Frege, 2012: 75). Önvarsayımların olumsuzluk altındaki durumlarına daha sonra ayrıntılı olarak değinilecektir ancak burada, bir iddianın ve bu iddianın ana eylem olumsuzlamasının önvarsayımının aynı olduğu aşağıdaki gibi gösterilebilir:

(7) "Kepler yokluk içinde öldü." (p)

>> Kepler adında biri var. (q) (Levinson, 1983, 169)

p >> q

(8) "Kepler yokluk içinde ölmedi." (p)

>> Kepler adında biri var. (q) (Levinson, 1983, 169)

p >> q

(8)'deki olumsuz biçimin "Kepler'in yokluk içinde ölmediği" ya da "Kepler adının hiçbir göndergesinin olmadığı" ifadesi, Frege'ye göre dilin bir kusurudur çünkü ona göre Kepler adının bir şeyi belirtmediğini iddia etmek isteyen bir kişi, "Kepler yokluk içinde ölmedi." ifadesini değil de, "Kepler yokluk içinde ölmedi ya da Kepler adı bir göndergeye sahip değil." ifadesini kullanmalıdır. (7)'deki olumlu ifade nasıl bir önvarsayıma sahipse, olumsuz biçimi olan (8) de aynı önvarsayıma sahiptir (Levinson, 1983, 169).

Atlas (2006: 29) ve Levinson (1983: 169), Frege'nin bir zaman belirteci ile oluşturduğu aşağıdaki tümcenin yan tümcesinde açık bir önvarsayım olgusunun mevcut olduğunu belirtir:

(9) "Schleswig-Holstein'ın Danimarka'dan ayrılmasından sonra Prusya ve Avusturya savaştı." (p)

>> Schleswig-Holstein Danimarka'dan ayrıldı. (q)

p >> q

Frege, bu örnek ile zaman bildiren yan tümcelerin anlamlarının durumunu dikkate alır ve şöyle ifade eder:

> "*Schleswig-Holstein'ın Danimarka'dan ayrılmasından sonra Prusya ve Avusturya savaştı* ifadesinin 'Schleswig-Holstein'ın Danimarka'dan ayrılmış olduğu' düşüncesinin bir parçası olarak ele alınmaması gerektiği ancak "Schleswig-Holstein'ın Danimarka'dan ayrılmasından

sonra" ifadesinin herhangi bir gönderime sahip olması için gerekli önvarsayım olduğu açıktır." (Frege, 2012: 85).

Atlas (2006: 29-31), Frege'nin bu fikrine "referans varsayımı" adını verir ve Schleswig-Holstein'ın Danimarka'dan ayrılmasına dair herhangi bir olayın olmaması durumunda, tekil terimler ile belirtilecek mantıksal nesneler olarak yer adları, zaman adları ve belirli zaman aralıkları alması bakımından bu iddia belirtiminin olamayacağını ifade eder. Schleswig-Holstein'ın Danimarka'dan ayrıldığı bir zamanın varlığının, Prusya ve Avusturya'nın savaştığı bir zamanı içeren ve bir zaman aralığı belirten tekil bir terime atıfta bulunmak için gerekli olduğunu belirtir.

Frege'nin önvarsayımsal açıklamasına göre, bir önvarsayımın yanlışlığının, tümcenin doğruluk değerinin eksikliğini gerektirdiği "Schleswig-Holstein'ın Danimarka'dan ayrılmasından sonra Prusya ve Avusturya savaşmadı." olumsuz tümcesi, "Schleswig-Holstein'ın Danimarka'dan ayrıldığı bir zamanın olduğu" önvarsayımını korur.

Önvarsayım kavramı, önvarsayıma sahip olan bir tümcenin doğruluk değerinin anlamsal bir belirleyicisidir ve önvarsayımın dilbilimsel olumsuzlama altında korunması hakkında bir açıklamayı gösterir. Önvarsayımın olumsuzlama altındaki kalıcılığı, tekil bir özel adın kullanıldığı "Kepler yokluk içinde ölmedi." tümcesinde de açıkça belirtilmiştir ki Frege için mantıksal olarak mükemmel bir dil (Begriffsschrift), iyi biçimlendirilmiş her tekil terimin bir nesneyi belirttiği bir dil olacaktır (Atlas, 2006: 29-31). Burada bahsedilen (9)'daki ifadenin önvarsayımlarının olumsuzlama altında kalıcılığı şu şekilde gösterilebilir:

(10) "Schleswig-Holstein'ın Danimarka'dan ayrılmasından sonra Prusya ve Avusturya savaşmadı." (p)

>> Schleswig-Holstein Danimarka'dan ayrıldı. (q) (Atlas, 2006: 30)

p >> q

Beaver (2001: 7), önvarsayımların "Dilsel bir ifadenin bir anlam ifade etmesi için karşılanması gereken özel koşullar." olduğunu söylemiş ve Frege'ye göre önvarsayımların, doğal dilin bir kusurunu oluşturduğunu çünkü ideal bir dilde iyi biçimlendirilmiş her dizginin yalnız bir şeyi ifade edeceğini savunduğunu belirtmiştir. Buna göre Frege için aykırı olan ve iyi biçimlendirilmiş bir dizginin ifade edemediği durumlar anlamına gelen şeyi "önvarsayım hatası" olarak adlandırmıştır. Frege'nin "Gezegen yörüngelerinin eliptik biçimini keşfeden her kim ise, o yokluk içinde öldü." ve "Schleswig-Holstein'ın Danimarka'dan ayrılmasından sonra Prusya ve Avusturya savaştı." tümcelerindeki gibi altı çizili olan ad tümcelerinin atıfta bulunabilecekleri bir

şey olmasaydı herhangi bir gönderim yapmakta başarısız olabileceğini ifade etmiş ve şöyle eklemiştir:

> "Bu durumda, ad tümcelerini içeren tümcelerin kendileri bir anlam taşırlar ama göndergesi yoktur; bu, bir tümcenin Frege göndergesinin doğru veya yanlış olduğu düşünüldüğünde, tümcelerin bir doğruluk değerine sahip olmadığı anlamına gelirdi." (Beaver, 2001: 8)

Denkel, Frege'ye göre "Pegasus uçuyor." tümcesindeki "Pegasus" adının bir varlığa gönderimde bulunmasının, önermelerin mantıksal ilişkisi bakımından öncekinin sonrakini önvarsayması olduğunu belirtir. Frege'nin önvarsayım ile kastettiği şey, sonraki önerme doğruysa, öncekinin bir şeye gönderimde bulunabileceği veya sonraki önerme yanlışsa, öncekinin bir gönderimi olamayacağıdır. Önermenin bu ikinci durumda olması bile onun anlamlı olmasına engel değildir ve anlam ile gönderge ayrımının sunulması bu durumu gözle görülür bir şekilde açıklayabilmektedir (1989: 39).

(11) "Pegasus uçuyor." (p)

>> Pegasus adında bir varlık var. (q) (Denkel, 1989: 39)

p >> q

Levinson, önvarsayımların tarihinden bahsederken Frege'nin aşağıdaki gibi bir önvarsayım taslağı çıkardığını belirtir:

i. Atıfta bulunan ifadeler ve zamansal tümcecikler atıfta bulundukları etkiye ilişkin önvarsayımlar taşırlar.
ii. Bir tümce ve onun olumsuz karşılığı aynı önvarsayım kümesini paylaşır.
iii. Bir iddianın (Kepler örneğinde olduğu gibi) veya bir tümcenin (Schleswig-Holstein örneğinde olduğu gibi) doğru veya yanlış olması için önvarsayımlarının doğru veya tatmin edici olması gerekir (1983: 177).

Levinson, Frege'nin birden fazla önvarsayım görüşüne sahip olduğunu, önvarsayımlara sahip oldukları için bazen tümcelerin kullanımlarından, bazen de tümcelerin kendilerinden bahsettiğini ve hatta önvarsayımları olan konuşmacılardan bile söz ettiğini belirtir. İşte bunlar daha sonraki bölümlerde ele alınacak olan anlamsal ve kullanımsal önvarsayım çalışmalarına öncülük edecek olan ifadelerin başlangıç noktasıdır (1983: 177).

Aristoteles'in dil çalışmalarına yaptığı katkıların önemi oldukça büyük olmakta birlikte, dilbilimin gelişimindeki rolü büyük ölçüde onun hakikat teorisine bağlıdır (Seuren, 2010a: 26-27). Aristoteles'in iki değerli mantık ilkesi, bütün tümcelerin herhangi bir doğruluk-değer boşluğu olmadan "doğru" ya da "yanlış"

olmak üzere tam bir doğruluk değerine sahip olmasına dayanan klasik mantık ilkesidir (Seuren, 1997: 361). Aristoteles'e göre eğer Sokrates varsa "Sokrates hasta." ve "Sokrates hasta değil." önermelerinden biri doğru, diğeri yanlıştır ve eğer Sokrates yoksa durum yine aynıdır. Çünkü Sokrates yoksa "hasta" demek yanlış, "hasta değil" demek doğru olacaktır. Beaver, önvarsayım kavramının tanıtılmasının bir istisna olmadığını; Russell'ın, felsefedeki tüm önemli gelişmelerin, Aristoteles'in öğrencilerinin muhalefeti sayesinde gerçekleşeceğini belirttiğini ifade eder ve Frege'nin Aristoteles mantığından kesin bir şekilde ayrılmasıyla Russell'ın haklı çıktığını belirtir (Beaver, 2001: 3).

Seuren, Eubulides'ten çok sonra, farklı bir açıdan da olsa Frege'nin de Aristoteles'in Üçüncü Halin İmkansızlığı ilkesine karşı geldiği sonucuna vardığını; Aristoteles'in katı iki değerli mantığından farklı olarak bir önermenin doğruluk değerinden yoksun olabileceği sonucuna vardığını belirtir. Frege'ye göre aşağıdaki gibi bir tümcedeki özne terimi (gönderimsiz terim), gerçek dünyada bir göndergeden yoksun olsa bile özne-yüklem çözümlemesi sayesinde *koş-* eyleminin özne terimindeki varoluşsal önkoşulu ile önvarsayılır (2010b: 316).

(12) "Tek boynuzlu at hayatı boyunca koştu." (Seuren, 2010b: 316).

Bu tümcenin doğruluğu, gerçekte mevcut bir tek boynuzlu at olmadığı göz önüne alındığında, yani "tek boynuzlu at"ın bir göndergeye sahip olmaması durumunda, onun gerçekten koşup koşmadığını kontrol etmenin bir yolu olmaması bakımından açıklanamaz ve dolayısıyla bu önerme bir doğruluk değerinden yoksun ancak bir doğruluk-değer boşluğuna sahiptir (Seuren, 2010b: 316).

Aristoteles'in kurmuş olduğu mantık iki değerli iken, sonraları sistemli bir şekilde kurulan üç değerli mantıkta bir önerme, *doğru* ve *yanlış* dışında üçüncü bir değer olarak *belirsiz* değerini alabilir (Ural, 1987: 301). Levinson, önvarsayımları açıklamak için önermenin yalnızca iki doğruluk değeri olduğu varsayımını terk etmek, bunun yerine *doğru*, *yanlış* ve *ne doğru ne de yanlış* olmak üzere üç değerli mantık sisteminin veya üçüncü bir değer yerine doğruluk-değer boşluklarına izin verilerek iki değerli mantık sistemini korumanın benimsenmesi gerektiğini belirtir (1983: 176). Önvarsayımlar, Aristoteles'in iki değerli mantığına aykırı özellikler göstermesi ve üç değerli mantık çerçevesinde incelenebilmesi veya doğruluk-değer boşluklarına izin verebilmesi bakımından önemlidir. 1892'de önvarsayımlardan bahseden Frege'den sonra 1905'te Russell, 1950'de ise Strawson tarafından görüşler ileri sürülmüş; Russell, Frege'den farklı bir yol izlerken Strawson, Frege çizgisini takip etmiştir.

1.4. Russell Teorisi

Filozoflar, uzun bir süre uygun bir göndergeye gönderim yapmayan ifadelerin anlamsal durumu ile ilgilenmiş; bu tür ifadelerin, kullanıldıkları tümcelerin doğruluk değerlerinin ne olduğu konusunda tartışmalar yapmışlardır ve "Fransa Kralı keldir." tümcesi bu tür tartışmaların temel noktası olmuştur. Farklı çözüm yolları ileri sürülerek şu sorular açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır: "Fransa Kralı" ifadesinin gönderimde bulunacağı mevcut bir şeyin olmaması durumunda bu tümcenin doğruluk değeri nedir? Uygun bir gönderimden yoksun olduğu için bu tümceye yanlış demek doğru mudur? Bir ifade var olmayan bir şeyi önvarsayıyorsa bunun sonuçları nelerdir? (Palmer, 1981: 146; Huang, 2011: 405).

(13) a. "Fransa Kralı keldir." (Levinson, 1983: 170)

b. >> Fransa Kralı vardır.

a >> b

(14) a. "Fransa Kralı kel değildir."

b. >> Fransa Kralı vardır.

a >> b

Çalışmanın sonraki başlıklarında incelenecek olan önvarsayım ve önvarsayımın olumsuzluk altındaki kalıcılığı ile ilgili açıklamalara göre (13a) önermesi, varoluşsal önvarsayım açısından (13b)'yi; bunun olumsuz biçimi olan (14a) önermesi ise (14b)'yi önvarsayar; ancak burada filozofların ilgilendiği tartışmalı nokta, (13b) ve (14b)'de önvarsayılan ve var olduğu ifade edilen "Fransa Kralı" ifadesinin bir gönderimden yoksun olduğu yani Fransa Kralı'nın olmadığı durumlarla ilgilidir.

Levinson, Russell'ın 1905'te "Gönderim Üzerine" (On Denoting) adlı makalesi ile Frege'nin bu konudaki görüşlerinin tamamen yanlış olduğunu ileri sürdüğünü ve gönderim teorisindeki sorunlar üzerine yoğunlaşarak Frege'den farklı sonuçlara vardığını belirtir. Bu sorunlardan biri, (13)'teki örnekte olduğu gibi uygun gönderimlerden yoksun olan tümcelerin anlamlı olduğu gerçeğinin nasıl açıklanacağıdır. Frege, anlam ve gönderge arasında yaptığı ayrım ile bu tür tümcelerin uygun gönderimlerden yoksun olmaları ve dolayısıyla bir doğruluk değerine sahip olmamaları durumunda bile anlamlarını koruduklarını savunur (1983: 170).

Yukarıda (13)'te verilen önermedeki "keldir" yüklemi, dünyadaki tüm kel bireylere yayılabileceği için ve bu durumda bu önermenin doğru mu yanlış mı olduğuna karar verebilmek için bireyin kendisine yani belirli tanımla anılan "Fransa

Kralı"na ihtiyaç vardır. Eğer "Fransa Kralı" uygun bir gönderime sahipse ve bu kral kelse önerme doğrudur, değilse yanlıştır; ancak Fransa'nın mevcut bir kralının olmaması durumunda yani "Fransa Kralı" ifadesinin uygun bir gönderime sahip olmaması durumunda Frege'nin çözümlemesine göre bu önermenin veya onun olumsuzlamasının doğruluk değerini belirlemenin hiçbir yolu yoktur ve dolayısıyla her ikisi de bir doğruluk değer boşluğuna sahip olacaktır (Seuren, 1997: 361).

Russell, bu boş gönderim problemini ele alarak belirli betimlemeler probleminin nasıl çözüleceği üzerine yoğunlaşır ve (13)'teki gibi bir önermenin Frege yöntemiyle çözümlenmemesi gerektiğini savunarak zamana bağlı özne-yüklem çözümlemesini reddeder. Russell bunun yerine varoluşsal ve evrensel nicelleştirme açısından yapılacak bir çözümlemenin daha doğru olduğunu savunur ve Frege'nin görüşlerine karşı çıkarak kırk beş yıl boyunca bu tür çalışmalara öncülük edecek olan *Betimlemeler Teorisi*'ni öne sürer (Levinson, 1983: 170; Seuren, 1997: 362). Russell'ın (13)'te verilen önermenin hem Fransa'nın bir kralı olduğunu hem de kel olduğunu iddia etmesi bakımından bir Fransa kralının olmaması durumunda yanlış olduğu yönündeki görüşü, Strawson'a kadar kabul edilmiştir (Huang, 2011: 406).

Russell (2015: 55), bir ifadenin yalnızca biçimi yoluyla gönderim yaptığını belirterek aşağıdaki üç durumun birbirinden ayrılması gerektiğini savunur:

i) Bir ifade, gönderim ifadesi olup da şu anda hiçbir şeye gönderim yapmıyor olabilir: örneğin, "Fransa'nın şimdiki kralı"

ii) Bir ifade, belirli bir nesneye gönderim yapabilir: örneğin, "İngiltere'nin şimdiki kralı" belirli bir insana gönderim yapar

iii) Bir ifade, belirsizce gönderim yapabilir: örneğin, "bir insan" birçok insana değil, belirsiz bir insana gönderim yapar.

Russell, Frege'nin bir gönderim ifadesinde anlam ve gönderge olarak iki unsuru birbirinden ayrı tutmasını eleştirerek gönderim ifadelerinin, bir anlam dile getirdiği ve bir göndergeye gönderim yaptığı görüşünün benimsendiği takdirde göndergenin olmadığı durumlarda zorluklarla karşılaşılacağını belirtir. Russell'a göre "İngiltere Kralı keldir." gibi bir önermedeki bildirim, "İngiltere Kralı" ifadesinin anlamı üzerine değil, bu anlamın gönderim yaptığı gerçek insan üzerinedir. Yukarıda (13)'teki "Fransa Kralı keldir." önermesindeki "Fransa Kralı" ifadesinin ise aynı şekilde bir anlamı olmasına karşın hiçbir göndergesi yoktur ve bu önerme kesin bir şekilde yanlıştır (2015: 59). Russell'ın yukarıdaki maddeleri içeren "Gönderim Üzerine" adlı makalesinin yazıldığı esnada Fransa'nın mevcut bir kralı yoktur, Russell

bu makaleyi 1792 yılından önce yazmış olsaydı "Fransa'nın şimdiki kralı" deyimi bir göndergeye gönderim yapmış olacaktı ancak bu makale 1905 yılında yazılmıştır ve dolayısıyla Fransa Krallığı'nın 1792'de sona erdiği göz önünde bulundurularak "Fransa'nın şimdiki kralı" ifadesinin bir gönderimde bulunmadığını söylemek mümkündür ancak "İngiltere'nin şimdiki kralı" ifadesi, bu makalenin yazıldığı esnada VII. Edward'ın İngiltere Kralı olmasından dolayı bir göndergeye gönderim yapar.

Russell (2015: 57), kendi gönderim kuramının ilkesini "Gönderim ifadeleri kendi başlarına hiçbir zaman bir anlam taşımazlar ancak dile getirilişlerinde onların geçtikleri her önermenin bir anlamı vardır." şeklinde açıklar ve gönderimle ilgili zorlukların, dile getirilişlerinde gönderim ifadeleri içeren önermelerin yanlış bir çözümlemesinin sonucu olduğunu belirtir. Russell'a göre gönderim ifadeleri arasında en zor ve ilgi çekici olan *belirli tanıtıcı* (the) içeren ifadelerdir ve belirli tanıtıcıyı "biriciklik katan sözcük" olarak ifade ederek bu durumu (15)'teki gibi bir örnekle açıklar. Ona göre (15a) önermesi, "II. Charles'ın babası olan ve idam edilen bir x vardır."ı öne sürer ve "x, II. Charles'ın babasıdır." tümcesi kurulduğunda yalnızca x'in II. Charles ile belirli bir ilişkisi olduğu değil, başka hiçbir şeyin böyle bir ilişkisi olmadığı da öne sürülür (2015: 57). Böylece belirli tanıtıcı x'e biriciklik katar ve bu durum önvarsayım açısından şöyle ifade edilebilir:

(15) a. "II. Charles'ın babası idam edildi." (Russell, 2015: 57)

b. >> II. Charles'ın babası olan yalnız bir kişi vardır.

Önvarsayım görüşüne göre (15a) önermesi (15b)'yi önvarsayar.

Ostertag, İngilizcede betimlemelerin belirli ve belirsiz olmak üzere iki biçiminin olduğunu belirtir ve belirli betimlemeler için "masa, herkesin en sevdiği oyun, kedim ve John'un bisikleti" örneklerini, belirsiz betimlemeler için de "bir masa, bir çalışan, bahsetmediğim bir şey, Mary'nin bir arkadaşı" gibi örnekleri verir. Ostertag, Russell'a göre betimlemelerin hem belirli hem de belirsiz niceleme araçları olduğunu belirterek Russell'ın "bağlamsal tanım ve kullanımdaki anlam doktrininden yararlanarak tümcelerin her birini kendi tümce bağlamında incelediğini" ifade eder (2010: 151-52).

Russell, "Gönderim Üzerine" adlı makalesinde gönderim problemi ile ilgili üç paradokstan bahseder ve bu paradokslara çözüm önerileri sunar. Birinci paradoks, özdeşlik ile ilgilidir ve özdeşlik yasasına göre a ve b özdeşse yani a = b ise bu ifadelerden biri, diğerinin yerine içinde bulunduğu önermenin doğruluk değerini değiştirmeden kullanılabilir (2015: 60).

(16) “Scott, Waverley’nin yazarıdır.” (Russell, 2015: 63)

Özdeşlik yasasına göre “Scott = Waverley’nin yazarı”dır ve bu ifadelerin önermenin anlamını veya doğruluk değerini değiştirmeden birbirlerinin yerine kullanılabilmesi gerekir. Frege için de bu durum böyledir, ona göre eşgöndergeye sahip olan özel adların birbirinin yerine kullanıldığı durumlarda tümcenin gönderimi yani doğruluk değeri değişmez. Bu durumda “Scott, Scott’tur.” ve “Scott, Waverley’nin yazarıdır.” önermelerinin birbiriyle özdeş olmaları gerekir. Ancak Russell, (16)’da verilen önermedeki “Scott” adı ile “Waverley’nin yazarı” ifadelerinin aynı nesneyi (Waverley adlı romanı yazan Walter Scott adlı İskoçyalı şair ve romancıyı) gösteriyor olsa da mantık kitapları dışında hiçbir yerde “x, x’tir.” şeklinde bir tümcenin kurulamayacağını belirtir (Gülcan, 2006: 169; Yıldırım, 2017: 172). Russell’a göre (16)’daki tümcenin özdeşlik açısından en kısa dile getirilişi “Scott, Waverley’i yazdı; y, Waverley’i yazdıysa y’nin Scott ile özdeş olduğu, y için her zaman doğrudur.” şeklindedir (2015: 67).

İkinci paradoks Üçüncü Halin İmkansızlığı ilkesi ile ilgilidir ve bu ilkeye göre ya “a, b’dir” ya da “a, b değildir” doğru olmalıdır. Dolayısıyla (13)’teki “Fransa Kralı keldir.” önermesi veya onun olumsuzlaması olan (14)’teki “Fransa Kralı kel değildir.” önermelerinden biri doğru olmak zorundadır. Ancak Russell bu konudaki görüşlerini bütün “kel olanların” ve “kel olmayanların” listesi çıkarılsa bile “Fransa Kralı”nın her iki listede de bulunmayacağı şeklinde açıklayarak bu tür durumlardaki problemin, mevcut olarak var olmayan ancak geçmişte var olmuş nesnelere gönderim yapmaktan kaynaklanan bir problem olduğunu savunur (2015: 60).

Russell’ın dile getirdiği üçüncü paradoksun ortaya çıkardığı problem ise şu sorudan kaynaklanır: “Var olmayan bir nesnenin var olmadığını *doğru* olarak nasıl dile getirebiliriz?” Var olmayan bir nesne hakkında bir şey söyleyebilmenin mümkün olup olmaması söz konusudur. Aşağıdaki gibi bir önerme doğru bir önermedir ancak olmayan bir şeyin doğruluğu veya yanlışlığı nasıl olabilmektedir? O halde böyle bir önerme ya doğru değil ya da “Pegasus” hakkında değildir (Russell, 2015: 60; Denkel, 1989: 40; Gülcan, 2006: 169-70).

(17) “Pegasus diye bir şey yoktur.” (Denkel, 1989: 40)

Frege anlam ile gönderge arasında bir ayrım yaptığı için bu tür sorunlarla karşılaşmamıştır. Frege’ye göre (13) ve (14)’te verilen önermeler anlamlıdır ancak bu tür önermelerin nesneleri mevcut dünyada var olmadığı için bunların doğrulukları ya da yanlışlıkları belirlenemez. Frege’ye göre “bir terimin gönderim yaptığı nesne bu

terimin adıdır" yani var olma nesneler ile ilgili değil kavramlar ile ilgilidir. Russell ise bu sorunları ortaya koyarak Frege'yi eleştirir ve Betimlemeler Kuramı sayesinde bir ifadenin bir nesneye gönderim yapmadığı durumlarda da doğru ya da yanlış olabileceğini savunur (Gülcan, 2006: 171-72).

Dil felsefecilerinin çoğu, özel adın anlamının, gönderimde bulunduğu göndergesinde olduğunu, bunun dışında sözlüksel bir anlamının olmadığını savunmuştur (Boz, 2020: 45). Russell ise özel adların bir anlama sahip olması için bir betimlemeye ihtiyaç duyduğunu belirtir. Russell, betimlemeler ve adlar arasında ayrım olduğunu ileri sürerek (16)'da verilen önermedeki "Scott"un özel ad, "Waverley'nin yazarı"nın ise betimleme olduğunu savunur. Russell'a göre tekil terimler, göstermek istedikleri nesneleri adlandırma yolu ile değil betimleme yolu ile gösterirler ve ona göre somut veya soyut olması fark etmeksizin nesneleri tanımanın iki ayrı yolu vardır: i) doğrudan tanışık olma (dolaysız tanıma), ii) betimleme ile tanıma (dolaylı tanıma). Bu durum "Ahmet" tekil teriminin yakından tanıdığımız biri olduğunu ve "Behçet" tekil teriminin de "Ahmet'in babası" olduğu ancak onu tanımadığımız bir durumu varsayarsak şöyle açıklanabilir: "Behçet"i ancak "Ahmet'in babası" şeklinde dolaylı olarak, Russell'ın kuramına göre "betimleyerek" tanıyabiliriz. "Behçet" basit tekil teriminin bir anlama sahip olması ancak "Ahmet'in babası" bileşik tekil teriminin bir kısaltması olarak görülmesi sayesindedir. Bu durumda "Behçet" özel adı kısaltılmış bir betimlemedir (Grünberg, 2014: 143). Çelebi, Russell'a göre özel adların eksik ya da kısaltılmış betimlemeler olduğunu ve Russell'ın dış dünyaya dair bilginin betimleme dışında mümkün olmaması nedeniyle özel adın göndergesinin kendisi olamayacağını ifade ettiğini belirtir (2017: 54).

Gülcan, yukarıda bahsedilen paradoksların, Russell'ın Betimlemeler Kuramı ile öne sürdüğü yöntem ışığında çözümlenebilmesini şöyle özetler: Birinci paradokstaki özdeşlik ile ilgili problem, Russell'a göre (16)'da verilen önermedeki "Waverley'nin yazarı" ifadesi, "Scott" adındaki bir varlığı betimlemektedir ve (16)'daki önermenin doğru olup olmadığı bileşenlerine ayrılarak üç ayrı önerme ile incelenir:

i) Waverley yazılmamıştır. (Yanlış-Yazıldı)

ii) Waverley'i birkaç kişi yazmıştır. (Yanlış-Bir kişi yazdı)

iii) Scott, Waverley'i yazmadı. (Yanlış-Scott yazdı)

Eğer bu üç önermenin yanlış olduğu gösterilebilirse, bunların karşıtı yani "Scott, Waverley'i yazdı." önermesi doğru olur. Russell "Scott, Scott'tur." gibi bir

önermeyi söz konusu etmemek için böyle bir çözümleme ileri sürmüştür, çünkü burada "Waverley'nin yazarı" yalnızca "Scott"u betimlemektedir.

İkinci paradokstaki problem Üçüncü Halin İmkansızlığı ile ilgilidir. (13)'teki "Fransa Kralı keldir." önermesi Russell yöntemi ile iki şekilde yorumlanabilir:

i. Fransa'ya hükmeden biri vardır ve bu kişi kel değildir.

ii. Fransa'ya hükmeden birinin olduğu ve bu kişinin kel olduğu doğru değildir.

Russell'a göre bir tümce veya o tümcenin *değillemesi* doğru olmalıdır. Frege'nin izin verdiği üçüncü bir doğruluk değerine ya da bir doğruluk değer boşluğuna Russell izin vermez ve üçüncü bir durumun imkansızlığını savunur. Bu durumda a yanlış, b ise doğru olur. Russell, (13)'ün yanlışlığının (14) olamayacağını, değillemenin yalnızca yükleme değil tümcenin tamamına atfedilmesi gerektiğini savunur. Dolayısıyla (13)'teki tümce olumsuz yapılmak istendiğinde olumsuzluk yalnızca yükleme değil, tüm tümceye uygulanmalıdır. Bu durumda (13)'ün olumsuzu (14)'teki "Fransa Kralı keldir." değil "Fransa Kralı keldir yanlıştır." olmalıdır. Russell'a göre böyle bir çözümleme sayesinde Frege'de belirtildiği gibi önermelerin bir doğruluk değer boşluğuna sahip olması mümkün değildir ve bu sayede Üçüncü Halin İmkansızlığı yasası korunabilmektedir.

Üçüncü paradokstaki problem, var olmayan nesnelere ilişkin gönderim ile ilgili problemdir ve Russell çözümlemesine göre (17)'deki gibi bir önerme aslında "Pegasus" hakkında değildir. Bu önermede Pegasus bir özel ad değil, "kanatlı at" gibi bir belirli betimlemedir. Bu durumda önerme, "Kanatlı at diye bir şey yoktur." biçimindedir ve Russell bu önermeyi "Hem kanatları olan hem de at olan tek ve yalnızca bir nesnenin var olduğu doğru değildir." şeklinde açıklar (2006: 172-73).

1.5. Frege-Strawson Teorisi

Frege'nin görüşlerine eleştiri olarak geliştirilen, Russell'ın mevcut bir gönderimde bulunmayan ifadelerin nasıl açıklanması gerektiği ile ilgili çözümlemesi, 1950'de Strawson tarafından farklı bir yaklaşım öne sürülene kadar yaklaşık yarım yüzyıl boyunca tartışmasız kalmıştır. Strawson, 1950'de farklı görüşler ileri sürerek Russell'ı eleştirmiş, tümcelerin çözümlenmesi konusunda Frege'ye karşıt görüşlere sahip olsa da gönderim konusunda Russell felsefesine karşı Fregeci bir tutum sergilemiştir. Strawson, Russell geleneğine karşı çıkan ilk kişidir ve Russell'ın Betimlemeler Teorisi'ni reddederek Frege'nin özne-yüklem çözümlemesine geri döner (Levinson, 1983: 172; Seuren, 1997: 364; Denkel, 1989: 42).

Strawson yukarıda (13)'te verilen "Fransa Kralı keldir." önermesi ile "Mevcut bir Fransa kralı vardır." önermeleri arasında özel bir ilişki türü olduğunu iddia ederek bu ilişkinin önvarsayım olarak adlandırıldığını belirtir. Strawson'a göre "Mevcut bir Fransa kralı vardır" önermesi, "Fransa Kralı keldir." önermesinin doğru veya yanlış olarak değerlendirilebilir olmasının bir önkoşuludur (Strawson, 1952: 175'ten Akt. Levinson, 1983: 175). Daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Eubulides'in önvarsayımların klasik iki değerli mantık için bir tehdit oluşturduğuna işaret etmesi, çok sonraları Frege ve Strawson tarafından da ele alınmıştır. Strawson, kendinden önce bu konuya değinen Frege'nin görüşleri doğrultusunda açıklamalar yaparak önvarsayımların doğruluk değer boşluklarına izin vermesi bakımından Üçüncü Halin İmkansızlığı ilkesini reddeder (Seuren, 1997: 361).

Strawson, "Gönderim Üzerine" (On Referring) adlı makalesinde Russell'ın, tümceleri kullanımlarından ayırt etmediğini iddia ederek Russell'ı eleştirir ve ona göre bir konuşmacı, (13) gibi bir tümceyi kullanırken bu tümcede kullandığı ifadelerin gönderimde bulunduğu bir nesnenin olduğunu iddia etmez. Strawson, bir konuşmacının "Fransa Kralı keldir." tümcesini kurarken "Fransa'nın mevcut bir kralının olduğunu" iddia etmediğini, yalnızca dinleyicide "bir Fransa kralı"nın olduğu bilgisini önvarsaydığını belirtir. Bu durumda "Fransa Kralı" ifadesi iddianın bir parçası değil, önvarsayımın bir parçasıdır ve ona göre eğer bir Fransa Kralı yoksa bir önvarsayım hatası söz konusudur. Dolayısıyla tümce ne doğru ne de yanlıştır, yalnızca bir doğruluk değer boşluğuna sahiptir. Strawson'ın bu açıklaması "anlamsal önvarsayım" kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Palmer, 1981: 146; Huang, 2011: 406).

Frege'nin görüşünde olduğu gibi Strawson'a göre de olumsuz bir tümce söylendiği zaman önvarsayımlar korunacaktır. Strawson'ın "anlamsal önvarsayım" görüşüne göre "A ve B'nin birer önerme olduğu ve B'nin A'yı önvarsaydığı durumlarda B'nin olumsuzu da A'yı önvarsayar ve A'nın doğru olmadığı durumlarda hem B hem de B'nin olumsuzu bir doğruluk değerinden yoksundur." (Levinson, 1983: 175; Seuren, 1997: 364). Bu durum, (13a)'daki "Fransa Kralı keldir." önermesinin (13b)'deki "Fransa Kralı vardır."ı önvarsaydığını ve bunun olumsuzlaması olan (14a)'daki "Fransa Kralı kel değildir." önermesinin de aynı şekilde (14b)'deki "Fransa Kralı vardır."ı önvarsaydığını yani (13a) ve (14a) önermelerinin aynı önvarsayıma sahip olduğunu gösterir. Bu durumda Strawson'ın açıklamasına göre (13b) ve (14b) doğrudur.

Frege ve Strawson'ın bu konudaki görüşleri, Russell ve onun Betimlemeler Kuramı'nın yanında yer alan kimi filozoflar tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, Frege ve Strawson'ın savunduğu şekilde önermelerin olumsuzlarının her zaman önvarsayımı koruduğu şeklinde değil, aksine önvarsayımları iptal etmek için çok iyi bir şekilde kullanılabileceği yönündedir (Seuren 2010b: 326).

2. BÖLÜM
DİLBİLİMDE ÖNVARSAYIM

2.1. Önvarsayım Nedir?

Önvarsayım kavramına dair birçok tanım yapılmış, bu tanımlardan kimisi önvarsayımların birden çok dilsel/dilbilgisel boyutunu açıklayarak önvarsayımı dilbilimsel bir yaklaşımla tanıtmıştır. Önvarsayım üzerine yapılan dilbilimsel tanımlardan bazıları şöyledir:

> "Önvarsayım, söylem bağlamında doğruluğu kesin olarak kabul edilen bir dünya ya da artalan bilgisini içeren bir önermenin, bir sözceyi üretirken konuşucu tarafından örtük olarak varsayılmasıdır. Önvarsayımlar genellikle konuşucular ile dinleyiciler arasında paylaşılır ya da konuşucu tarafından paylaşıldığı varsayılır. Önvarsayımlar tümce ya da sözcelere değil, konuşuculara aittir." (İşsever, 21 Mayıs 2021)

> "Önsayıltı, bir sözcede açık olarak dile getirilmeyen ancak konuşmacı tarafından var olduğu peşin olarak kabul edilen durum ya da durumlara ilişkin bütün arka plan bilgisi; Örn. *Cüzdanım nerede?* şeklinde düzenlenmiş bir soru, konuşmacının bir cüzdana sahip olduğunu, bu cüzdanın yerini konuşma anında bilmediğini, karşısındaki dinleyicinin söz konusu cüzdanın nerede olabileceğine ilişkin fikrinin olabileceğini düşündüğünü vb. önsayıltı olarak ifade eder. Önvarsayım da denir." (İmer vd. 2011: 204)

> "Önvarsayıltılar (önvarsayım) kullanım bağlamından çıkartılabilecek bazı örtük bilgileri belirtir. *Hasan artık Hayfa'da yaşıyor* sözcesi örtük olarak *Hasan'ın daha önce Hayfa dışında başka bir yerde yaşadığı* bilgisini de içermektedir." (Günay, 2003:70)

Vardar'ın önvarsayım tanımlaması "bir sözcede dinleyiciye ulaştırılmak istenen bildirinin dışında kalan, tartışma götürmeyecek şekilde sunulan bilgi olarak verilmektedir. *Kardeşimin çocuğu hasta* tümcesinin içerdiği *Kardeşimin çocuğu var* ve *Çocuk hasta* önermelerinden birincisi önvarsayım, ikincisiyse sunulan bilgidir" şeklindedir (1998: 162). Bir tümcenin anlamı iki bileşene sahiptir, bunlar: ifadelerin içeriği ve önvarsayımlardır. Bir tümcede önvarsayımın ve ifadenin içeriğinin ne olduğu dilsel olarak çıkarılabilir. Bir önvarsayım söz konusu olduğunda, yani bir konuşmacı bir tümce söylediğinde belirli gerçekler hakkında bir iddiada bulunur. Bir konuşmacı, bir "X konuşmacı"sını gerçekte *var olan* olarak kabul ettiği takdirde X konuşmacısı ile ilgili verdiği herhangi bir ifade anlam kazanır. Buradaki varoluş ile kastedilen yalnızca deneysel gerçeklik değil, kurgusal alanları da ifade eder ve dolayısıyla önvarsayımlar için önemli olan "konuşmacıların gerçekte ontolojik anlamda var olması değil, önceden belirlenmiş bir çerçeve içinde verildiğini varsaymasıdır" (Zengin, 2004: 79-80).

Önvarsayımlar ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunda *bağlam* (context) önemli bir yer tutmaktadır ve tanımlarda da bu örtük bilgi aktarımının sağlanabilmesi için gönderici (yazar/konuşucu) ile alıcı (okuyucu/dinleyici) arasında ortak olan bir bilgi zeminin olması gerektiği ifade edilmiştir. Çünkü gönderici, iletmek istediği bir ifadeyi sunduğunda, o ifadenin daha iyi anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi açısından karşısındakinin belirli bir bilgi birikiminin olduğunu varsayar. Schwarz (2016: 274), önvarsayım ve bağlam ilişkisini şöyle açıklar:

> "Önvarsayımlar, dilbilimsel olarak kodlanmış içerik ve bağlamsal bilginin tam bağlantı noktasındadır çünkü doğrudan söylem bağlamıyla ilgilidir ancak aynı zamanda cümle içi dilsel çevre ile karmaşık şekillerde etkileşime girer. Bu nedenle, dil kavrayışında dilbilimsel ve daha genel alan süreçlerinin etkileşimini araştırmak için olduğu kadar ince teorik fenomenlerin deneysel araştırmaları için de son derece uygundurlar."

İşsever, bir sözcenin anlamsal ve edimsel anlamının, sadece o sözce içindeki dilsel birimlerin anlamları ile sınırlı olmadığını ve bir dinleyicinin, karşısındakinin söylediklerini yorumlarken, kullanılan dilsel ifadelerin yanı sıra konuşmanın yapıldığı yer ve zamanla ilgili özellikleri, konuşucunun o anki ifadesiyle ilgili olduğunu düşündüğü bazı ilgi ve amaçlarını, konuşucunun sözcesinde dile getirilen olaylar ve nesnelerle ilgili bilgileri, konuşucuyla kendisi arasındaki ilişkiyi vb. gibi etkenleri de dikkate alması gerektiğini belirtir. Böylece dinleyici, hem konuşucunun ifadesindeki gönderim hem de kendi yaptığı çıkarımlar aracılığı ile bağlam hakkında bilgi edinir ve ifade edilen sözceyi edindiği bu bilgiler sayesinde yorumlayabilmektedir (1995: 12-17). Bağlam ve konuşucular arasındaki ortak arka plan bilgisi daha çok önvarsayımları kullanımsal açıdan tanımlayanlar için önemlidir ve "Edimsel Önvarsayım" başlığı altında ortak arka plan bilgisi, gerçek dünya bilgisi gibi konular ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.2. Dilbilimde Önvarsayımın Önemi

İlk olarak felsefe içinde ele alınan önvarsayım kavramı, daha sonraları dilbilimciler tarafından incelenmiş, tümcenin anlamına ve kullanımına yönelik çalışmalar için oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. Dilbilimsel anlam ve kullanım çalışmalarına yönelik terimlerden birçoğunun, önvarsayım kavramından yola çıkarak var olması veya bir şekilde bu kavram ile ilişkili olması, önvarsayımın bu çalışmalar açısından sahip olduğu önemi göstermektedir (İşsever: 1995: 19). Birçok önemli tartışmaya kaynaklık eden ve ilişki içerisinde olduğu birçok dilbilim kavram

ve alanına önemli katkılar sağlayan önvarsayıma, anlamların inşasındaki rolü nedeniyle hem felsefe ve mantıkta hem de dilbilim alanında yapılan çalışmalarda özel ilgi gösterilmiştir.

Frege sonrası felsefi önvarsayım çalışmasına varsayım temelli bir yaklaşım hâkim olsa da sonraki yıllarda daha dilbilimsel odaklı yaklaşımlar ile önvarsayımların doğası irdelenmeye başlanmıştır. Frege'nin 1890'lı yıllardaki çalışmalarından sonra dil ve mantık felsefesinde birçok temel tartışmaya yol açan bu kavram, erken tarihli çalışmalarda önermenin doğruluk değeri bakımından incelenmiş ve "önermeye doğru değerinin verilebilmesi için gerekli olan önkoşul" şeklinde tanımlanmıştır, ancak özellikle 1970'lerin başlarından itibaren dil ve bağlamın nasıl etkileşime girdiğine, dilsel davranışı şekillendirmede sosyal bilişin rolüne ve dilbilimsel anlamın doğasına ilişkin tanımlarının yapıldığı, en çok araştırılan ve tartışılan dilbilim konularından biri haline gelmiştir. Dilbilgisinin soyut tanımlamalarının, dili anlamadaki gerçek zamanlı bilişsel süreçler ile nasıl ilişkili olduğunu anlamak için doğal dil anlamının çalışmasına yönelik yapılan deneysel çalışmalar, önvarsayım konusu üzerinde de yoğunlaşmıştır (Potts, 2013: 169; Beaver, 2001: 9; Schwarz, 2016: 274).

Önvarsayım, söylemde tutarlılığın sürdürülmesi için gerekli olan ana araçlardan biri olarak görülür ve dil sistemi tarafından üretilen önvarsayım olgusu, dil teorisinin merkezinde olmasına rağmen yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar sistematik bir çalışmanın konusu haline gelmemiştir. Konuşmacıların konuşma çabasından tasarruf etmelerini ve dilsel iletişimin asıl amacını sağlayan, dil sisteminin önemli bir aracı önvarsayımdır (Seuren, 2010b: 311).

2.3. Önvarsayım Yaklaşımları

Zengin, önvarsayımların sözdizim ve anlambilim gibi alanların yanında edimbilim alanına da dahil edildiğini belirtir ve önvarsayımların hem dil kullanımında (ifade, konuşmacı, dinleyici, bağlam), hem de dilin tanımlanmasında (yeterlilik, dilin mantıksal yapısı vb.) kendini gösterdiğini belirterek iki farklı teoride ele alınması gerektiğini savunur. Birinci durumda ön planda olan konuşmacı ve dinleyicilerin kullandıkları dilsel kurallar sistemiyken, ikinci durumda ön planda konuşmacılar ve dinleyiciler yer alır (2004: 77-78). Frege sonrası önvarsayım çalışmalarında doğruluk değerleri bakımından incelenen önvarsayımlar, daha sonra doğruluk değerlerinin yanında dilsel kurallar sistemi de ele alınarak anlamsal çerçeve içerisinde incelenmiş, sonrasında ise dilbilimciler tarafından önvarsayımların bağlamdan, gönderici ile alıcı

arasındaki ortak inançlar ve bilgilerden eksik incelenemeyeceği yönündeki düşünceleri ile edimsel çerçeve kapsamında ele alınmıştır. Önvarsayım kavramı, anlambilim ve edimbilim çalışmalarının yanında metindilbilim, sinirdilbilim, toplumdilbilim gibi dilbilimin alt çalışma alanlarına da konu olmuştur.

2.3.1. Anlamsal Önvarsayım (Semantic Presupposition)

Frege'den itibaren dil felsefecileri, önvarsayımı referans sorunları bakımından ele almış, Frege çizgisini takip eden Strawson ile birlikte anlamsal önvarsayım görüşü ortaya çıkmıştır. Levinson (1983: 175) Strawson'ın önvarsayım kavramını şu şekilde açıklar:

"Bir A ifadesi, bir B ifadesini yalnızca şu durumlarda önvarsayar:

a. Eğer A ifadesi doğruysa B ifadesi de doğrudur,
b. Eğer A ifadesi yanlışsa B ifadesi yine doğrudur."

Strawson'ın 1950'deki önvarsayım kavramının üzerinde bazı ince ancak önemli değişiklikler yapılması gerektiğini belirten Levinson, anlamsal önvarsayımı aşağıdaki gibi tanımlar:

"Bir A tümcesi, başka bir B tümcesini şu koşullarda anlamsal olarak önvarsayar:

a. A'nın doğru olduğu tüm durumlarda B doğruysa,
b. A'nın yanlış olduğu tüm durumlarda B doğruysa." (Levinson, 1983: 175)

Karttunen, önvarsayım kavramına ilişkin anlamsal ve edimsel olmak üzere iki temel tanım türü olduğunu ifade eder ve Mantıkçı Bas van Fraassen'in önvarsayım kavramını doğruluk ve sonuç açısından tanımlayarak iki tümce arasındaki anlamsal bir ilişki olarak kabul ettiğini belirtir. Fraassen'e göre, A'nın doğru veya yanlış olduğu, B'nin ise her zaman doğru olduğu her durumda bir A tümcesi, B tümcesini önvarsayar (1973: 169). Önvarsayım kavramına iki temel yaklaşım olduğunu ve bunlardan birinin anlamsal önvarsayım olduğunu belirten bir diğer araştırmacı Saeed, anlamsal önvarsayımı bir doğruluk ilişkisi olarak tanımlar ve aşağıdaki gibi bir doğruluk şeması oluşturur:

P		Q
Doğru	→	Doğru
Yanlış	→	Doğru
Doğru veya Yanlış	←	Doğru
Doğru veya Yanlış	←	Yanlış

Tablo 1: Saeed (2003: 102)'in önvarsayımlar için doğruluk tablosu

Doğruluk koşullu anlambilim, tümcelerin önermesel anlamını ve bunların doğruluğunu ya da yanlışlığını belirlemenin mantıksal koşullarını inceleyen bir yaklaşımdır (Finch, 2000: 184'ten Akt. Khaleel, 2010: 524). Önvarsayım kavramını doğruluk koşullu anlambilim ile ilişkilendiren bazı anlambilimciler, bu anlamsal doğruluk ilişkisini önermelere yüklenen mantıksal bir ilişki olarak tanımlarlar. Bir önermenin önvarsayımları, önermenin doğruluğu veya yanlışlığı tarafından zorunludur ve bir önvarsayım yanlış olduğunda, iddia bir doğruluk değerinden yoksundur (Khaleel, 2010: 524; Stalnaker, 1977: 135).

Anlamsal önvarsayım teorisinin merkezinde Ruth M. Kempson tarafından "önvarsayım mantığı" olarak adlandırılan üç değerli mantık sistemi vardır ve tümcelerin anlamsal özelliklerinin doğru ve yanlış olmak üzere iki değerli olmadığı öne sürülmüştür. Önvarsayımlar üçüncü bir olasılığa izin verir ve bu üçüncü olasılık doğruluk-değer boşluğunu meydana getirir (Qualif, 2017: 48). Levinson, iki değerli mantık sisteminin terk edilip bunun yerine doğru, yanlış ve ne doğru ne de yanlış olmak üzere üç değerin benimsenmesi gerektiğini veya üçüncü bir değer yerine doğruluk-değer boşluklarına izin verecek iki değerli bir sistemi korumanın da mümkün olduğunu belirtir (1983: 176).

(18) "Fas Piskoposu bilgedir." (Qualif, 2017: 48)

Yukarıdaki tümce eğer Fas'ın bir piskoposu varsa doğrudur, böyle bir kişinin olmaması durumunda tümcenin doğru mu yanlış mı olduğu sorusu ortaya çıkmaz ve bu nedenle tümceye bir doğruluk değeri atanmaz. Dolayısıyla tümce ne doğru ne de yanlıştır veya bir doğruluk-değer boşluğuna sahiptir.

2.3.2. Edimsel Önvarsayım (Pragmatic Presupposition)

Anlamsal önvarsayım kuramının yetersiz açıklamalara ve bazı sorunlara sahip olduğunu iddia eden araştırmacılar tarafından önvarsayıma dair yeterli bir açıklama

sunmak, mevcut sorunları ortadan kaldırmak ve anlamsal kuram çerçevesinde açıklanamayan bazı durumları çözmek amacıyla edimsel önvarsayım kuramı geliştirilmiştir. Levinson (1983: 177), anlamsal önvarsayım tanımına uymayan önvarsayımların söz konusu olması ile birlikte özellikle 1973'ten itibaren bu konu ile ilgili çok fazla sorunun gündeme geldiğini ve anlamsal önvarsayım kavramının terk edilmesi gerektiğini belirtir.

Edimsel önvarsayım açıklamalarına değinmeden önce bir dilbilim alanı olan edimbilim, Kansu Yetkiner (2009:1)'de şöyle tanımlanır:

> "Kökleri dil felsefesine ve genel dilbilime dek uzanan edimbilim, sosyal bir insan davranışı olarak dil kullanımının gözlemlenmesi ve yorumlanmasını konu alanı edinmiştir. En geniş tanımıyla edimbilim, dil kullanımının bilimsel olarak incelenmesidir. Dar anlamıyla ise edimbilim, sözcelerin yorumlanması sırasında dilbilimsel özelliklerin ve bağlamsal etkenlerin nasıl etkileşim içine girdiğini incelemektir."

Yule'a göre edimbilimcilerin ilgilendiği dört ana alan vardır. Bunlar: i) konuşmacının anlamı, ii) bağlamsal anlam, iii) söylenenden daha fazlasının nasıl iletildiği ve iv) göreli mesafenin açıklamasıdır. Önvarsayımlar, konuşmacının amaçladığı anlamın bir yorumuna varmak için dinleyicilerin, söylenenler hakkında nasıl çıkarımlarda bulunabileceklerini vurgulayan ve söylenmeyenlerin büyük bir kısmının, aktarılanın bir parçası olarak nasıl tanındığını araştıran üçüncü kategori altında yer almaktadır (Yule, 2006: 3'ten Akt. Gençtürk, 2018: 2). Seuren, önvarsayımların mantık, anlambilim ve edimbilim olmak üzere esas olarak üç alan ile ilgili olduğunu ve kimi kuramcılar tarafından mantığın klasik ve iki değerli olması dolayısıyla klasik mantığın dışında kalan her şeyin edimsel olarak kabul edildiğini belirtir. Bu görüşe göre önvarsayımlar edimseldir ve edimsel bir kuram ile açıklanmalıdır (1997: 359).

Anlambilimciler, anlamsal doğruluk ilişkisinin, anlambilimin temel birimleri olan önermelere atfedilen mantıksal bir ilişki olduğunu; edimbilimciler ise gerçek anlama ek olarak tümcenin veya ifadenin edimsel olarak çıkarılabilecek bir dizi dolaylı bilgiyi taşıdığını iddia etmektedir. Dolayısıyla bir tümcenin anlamlı olduğunu söylemek, muhatapların dünya hakkında önvarsaydığı bilgilerle tutarlı olduğunu söylemektir ve önvarsayımlar bu bilginin bir parçasıdır (Khaleel, 2010: 52; Gençtürk, 2018: 3). Önvarsayımların anlamsal bir açıklamasının edimbilime başvurmadan veya edimsel bir açıklamasının anlambilime başvurmadan açıklanıp açıklanamayacağını tartışanlar olsa da önvarsayımlar, anlamsal önvarsayım açıklamalarının yetersiz olması

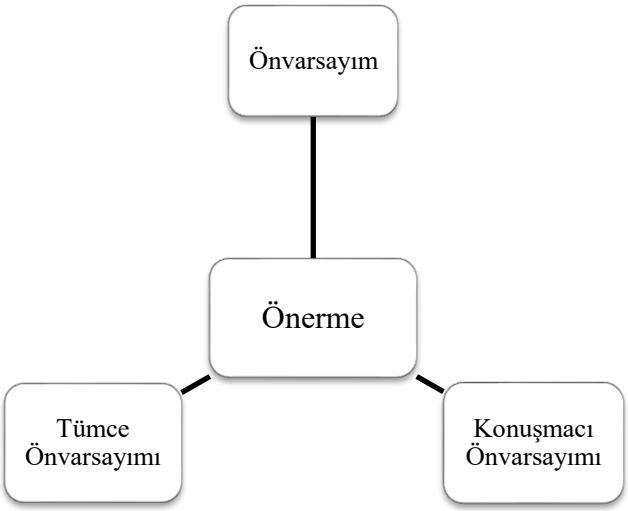
nedeniyle özellikle 70'li yıllardan itibaren edimbilimsel sınırlar içerisinde değerlendirilmiştir.

1973'te Wilson, iki ana sebep ileri sürerek önvarsayımların anlamsal olmaktan çok edimsel olduğunu savunur. Bu temel sebeplerden biri, anlamsal önvarsayım görüşündeki "tümcelerin doğru veya yanlış olmak üzere mutlaka bir doğruluk değerine sahip olması gerektiği" iddiasıdır. Ona göre her ne kadar önvarsayım terimi doğruluk ya da yanlışlık koşullarının bir adı olarak uzun zamandır var olsa da doğruluk koşullu anlambilim, hiçbir zaman tam anlambilimsel açıklamalar veremez. Wilson'ın önvarsayımları anlamsal olmaktan çok edimsel olarak açıklamak gerektiğine dair ileri sürdüğü ikinci ana sebep, anadili akıcı olan bir dil kullanıcısının, kendi dilinin tümceleri hakkında doğru veya yanlış oldukları koşullardan çok daha fazlasını bilmesiyle ilgilidir. Bir dil kullanıcısı, bir tümcenin hangi amaçları gerçekleştirmek üzere kullanılabileceğini, hangi sözcüklerin hangi tümcelere ve hangi tümcelerin hangi bağlamlara uygun olduğunu bilmektedir. Sözcüklerin ve tümcelerin tam bir anlamsal tanımı, yalnızca doğru oldukları koşullarda değil aynı zamanda bunları kullanmanın uygun olduğu koşullarda yapılabilir ve bu koşulların, konuşucuların ve dinleyicilerin zihin durumları veya inançlarını içeren bir bağlam içinde olması gerekmektedir (1973: 24-26).

İşsever (1995: 12-22), anlamsal önvarsayımda önemli olanın doğruluk değerleri iken edimsel önvarsayımda asıl önemli olanın, konuşucu ile dinleyici tarafından paylaşılan *ortak bilgi* (mutual knowledge) ve üretilen sözcenin konuşma bağlamı ile uygunluğu olduğunu belirtir ve anlamsal önvarsayım ile edimsel önvarsayım arasındaki temel farkın, anlamsal önvarsayımın bağlam dikkate alınmadan yalnızca tek tek tümcelerle; edimsel önvarsayımın ise sözcelerle ilişkili olması şeklinde ifade eder. Bir sözcenin yorumlanmasında gerekli olan en önemli etkenlerden biri olan bağlamı İşsever şöyle açıklar:

> "Bir sözcenin gerek anlambilimsel gerekse edimbilimsel anlamı, yalnızca bu sözce içinde dile getirilen dilsel birimlerin anlamıyla sınırlı değildir. Yani bir dinleyici, karşısındakinin söylediklerini yorumlarken, onun kullandığı dilsel ifadelerin yanı sıra, konuşanın bireysel özelliklerini, konuşmanın yapıldığı yer ve zamanla ilgili özellikleri, konuşucunun o anki konuşmasıyla ilgili olduğunu düşündüğü özel eğilim ve amaçlarını, konuşucunun sözcesinde dile getirilen olaylar ve nesnelerle ilgili bilgileri, konuşucuyla kendisi arasındaki ilişkiyi, konuşucunun sözcesindeki dilsel birimlerin arasında bulunan ilişkileri, kullanılan dille ilgili anlamsal, biçimsel ve kullanımsal tüm bilgilerini ve benzeri etkenleri de dikkate almaktadır." (İşsever, 1995: 12)

Bağlamı oluşturan bu etkenlerden bazıları, kullanılan dilin kendisiyle yani sözce veya metin içinde kullanılan dilsel birimlerin birbirleri ile olan ilişkisiyle ilgilidir ve bunlar dil-içi ögeler olup dil-içi bağlamı oluşturur. Bazıları ise dilden bağımsız olarak dış etkenleri ilgilendiren, muhatapların dünya bilgisi, bireysel özellikleri, yer ve zaman gibi dil-dışı ögeler ile ilgili olup dil-dışı bağlamı oluşturur. Önvarsayım, dil kullanıcısının bağlamla ilgili bilgiler edinebilmesini sağlayan olgulardan biridir ve "edimsel önvarsayımın konuşucu/dinleyici ilişkisi, dil-içi/dil-dışı bağlam, uygunluk, ortak bilgi, gerçek dünya bilgisi gibi kavramları kapsaması da bu kavramın sözcelerle ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır" (İşsever, 1995: 12-22) Stalnaker, tümcenin uygun şekilde yorumlanabilmesi için tümce önvarsayımı ile konuşmacının önvarsayımı arasında önemli bir etkileşim olduğunu ifade eder. Konuşmacı önvarsayımının ve tümce önvarsayımının birlikteliği önvarsayım başarısını sağlar.

Şekil 1: Khaleel (2010: 525)'den alınan tümce önvarsayımı ile konuşmacı önvarsayımı arasındaki etkileşim şeması

1971'de Edward L. Keenan, tümcelerin, bir ifadenin anlaşılması için kültürel olarak tanımlanmış bazı koşulların ve uygun bağlamların karşılanması gerektiğini savunarak bu koşulların, ifadenin önvarsayımları olduğunu ve bir tümcenin söylenmesinin edimsel olarak bağlamının uygun olduğunu önvarsaydığını belirtir. 1977'de ise edimsel önvarsayım konusunda adına sıkça rastlanan Robert C. Stalnaker, önvarsayımları tanımlamada anlambilimin önemli bir role sahip olduğunu kabul etse de daha çok edimsel olduğu görüşünü ileri sürer (Potts, 2013: 170; Khaleel, 2010: 525). Keenan ve Stalnaker tarafından sunulan önvarsayım kavramı, hem konuşmacıyı hem de dinleyiciyi içerir ve bir şeyi bir konuşmacı olarak önvarsaymak, aynı zamanda

onun gerçekliğini kabul etmek ve dinleyicinin de aynı şeyi yaptığını varsaymak anlamına gelir. Keenan ve Stalnaker'in anlayışına göre edimsel önvarsayımlar, bir tümcenin dile getirilişi için "samimiyet koşulları" olarak düşünülmelidir ve bir tümcenin edimsel önvarsayımının ne olduğu belirlenirken içtenlikle ifade edilebilecek uygun bir bağlam söz konusu olmalıdır. Önvarsayımlar anlamsal yaklaşıma göre iki değerli koşullar, edimsel yaklaşıma göre ise samimiyet koşullarıdır (Karttunen, 1973: 169-170).

(19) a. "Jack'in tüm çocukları keldir." (Karttunen, 1973: 170)

b. >> Jack'in çocukları vardır.

Anlamsal önvarsayım yaklaşımına göre (19a)'nın doğru olduğu durumlarda (19b) de doğru olacak, (19a)'nın yanlış olduğu durumlarda (19b) yine doğru olacak, ancak gerçek dünyada "Jack'in olmaması" veya "Jack'in çocuklarının olmaması" durumunda bu ifadenin doğruluk değeri tartışmalı kalacaktır. Edimsel önvarsayım yaklaşımına göre ise (19a)'nın dile getirilmesi yalnızca (19b)'nin doğru olduğu durumlarda mümkündür. Başka bir deyişle (19a)'yı içtenlikle söyleyebilmek için "Jack'in olduğu" ve "Jack'in çocuklarının olduğu" bilgisinin doğru olduğu bir bağlam gerekmektedir.

(20) "Tu es Napoléon." (Sen Napolyon'sun.)

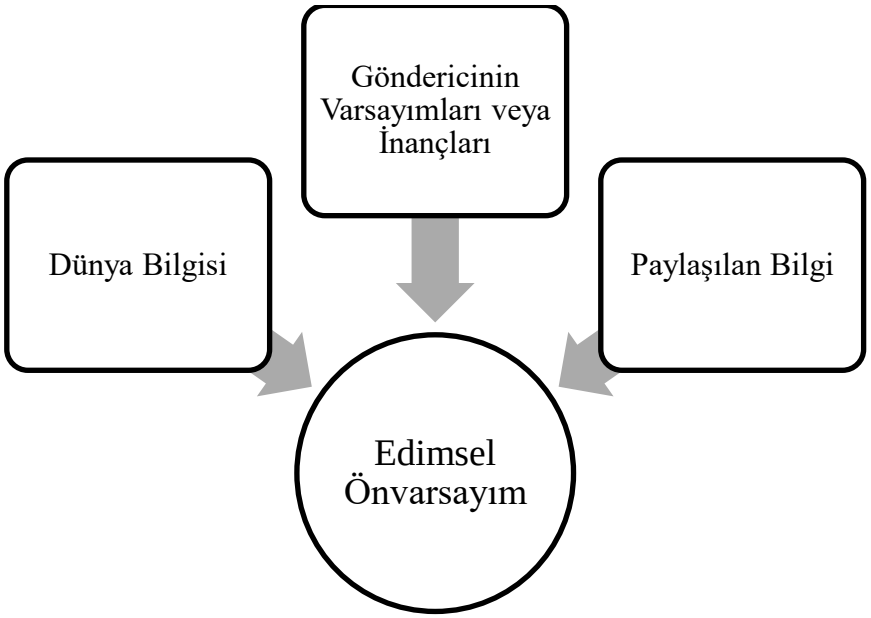
(21) "Vous êtes Napoléon." (Sen Napolyon'sun.) (Keenan, 1971: 51)

Keenan, (21)'deki Fransızca tümcede "tu" (sen) zamirinin kullanılmasının "muhatabın bir hayvan, çocuk, sosyal olarak konuşmacıdan daha aşağı olan veya konuşmacı ile şahsen yakın olan birinin söz konusu olduğunu önvarsaydığını" belirtir ancak böyle bir kişi yoksa bu ifade ne doğru ne de yanlıştır. Bu nedenle konuşmacıya ilişkin "tu" veya "vous" kullanımıyla ifade edilen önvarsayımlar yalnızca doğruluk koşullarını etkilemez. Keenan'a göre bu tür örnekler bir konuşmacı ile bir tümcenin bağlamda uygunluğu arasındaki bir ilişki olarak edimsel önvarsayımlar ile ilişkilendirilmelidir (1971: 51).

(22) "Şu kitabı bana verebilir misiniz?" (İşsever, 1995: 22)

İşsever (22)'deki örnek ile edimsel önvarsayımın bağlam koşulları ve konuşucu/dinleyici ile ilişkisini açıklar. Ona göre böyle bir sözcenin kullanımı "konuşucunun dinleyici ile toplumsal statü ve roller açısından resmi bir ilişkide olduğunu, dinleyicinin kitabı verebilme yeteneğine sahip olduğunu, konuşucunun sözce üretildiği anda kitaba sahip olmadığını, söz konusu kitabın dış gerçeklikte var olduğunu ve konuşucunun bu kitabı istediğini" önvarsaymaktadır (1995: 22).

Caffi, edimsel önvarsayımların doğru ya da yanlış olması fark etmeksizin yalnızca bilgiyi ilgilendirmediğini, "muhataplar arasında paylaşılması beklenen beklentiler, istekler, çıkarlar, dünyaya yönelik tutumlar, korkular vb." ile ilgili olması gerektiğini ve bir iletişimin başarılı olması için paylaşılan bilgi ve gönderici ile alıcının farklı sosyal durumları, farklı ihtiyaçları ve amaçları hakkında yargılarda bulunma becerisinin olması gerektiğini belirtir. Bir önvarsayımın başarısı, göndericinin ve alıcının varsayımlarına, muhataplar arasında paylaşılan bilgilere ve Şekil 3'te gösterildiği gibi onların dünya hakkındaki bilgilerine bağlıdır (Mey, 1993: 203'ten Akt. Khaleel, 2010: 527).

Şekil 2: Caffi (1993)'nin edimsel önvarsayım bileşenleri şeması (Khaleel, 2010: 527)

Stalnaker, tümcelerin veya önermelerin değil, konuşmacıların önvarsayımlarının olduğunu ileri sürerek edimsel önvarsayım açıklamasının anlamsal önvarsayımdan daha önemli olduğunu savunur. Ona göre iletişim, dilsel boyutta olsun ya da olmasın genellikle konuşmacı ile dinleyici tarafından paylaşılan ve onlar tarafından paylaşıldığı kabul edilen inançlar veya varsayımların arka planına karşı gerçekleşir. Hem konuşmacının hem de dinleyicinin bir konu ile ilgili mevcut bilgilere sahip olması iletişimi daha verimli kılar ve *ortak arka plan* (common background) kavramı, edimsel önvarsayım yaklaşımı için oldukça önemlidir. Önvarsayımlar,

paylaşılan inançlarla veya varsayılan ortak bilgi ile örtüşmektedir (1977: 135-138). Stalnaker'ın edimsel önvarsayım tanımı şu şekildedir:

> "Bir P önermesi, belirli bir bağlamda bir konuşmacının P'yi varsayması veya buna inanması; dinleyicisinin P'yi varsayması veya buna inanması durumunda, bir konuşmacının edimsel bir önvarsayımıdır ve konuşmacı, dinleyicisinin bu varsayımları yaptığını veya bu inançlara sahip olduğunu kabul ettiğini varsayar veya buna inanır." (Stalnaker, 1977: 137)

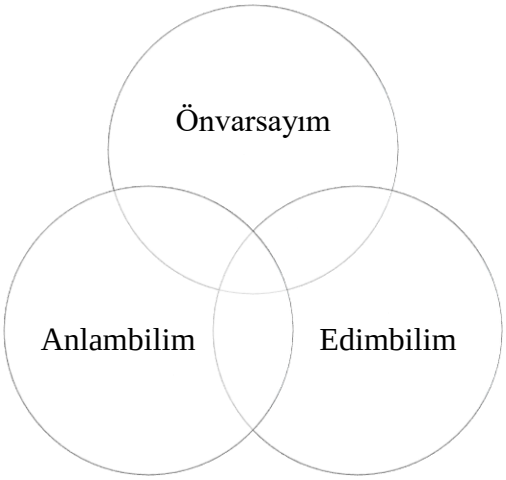
Önvarsayımların edimsel kuram içinde ele alınması gerektiğini savunan bir diğer araştırmacı olan Zengin'e göre önvarsayımlar, "bir ifadenin bir iletişimde ve belirli bir bağlamda uygun olması için yerine getirilmesi gereken koşulların bir parçasıdır" (2004: 77). Levinson "bir A ifadesi, ancak ve ancak B'nin muhataplar tarafından karşılıklı olarak bilinmesi ve A'nın uygun olması durumunda bir B önermesini edimsel olarak önvarsayar" şeklinde bir açıklama sunmuştur (1983: 205). Zengin ve Levinson'a benzer şekilde Qualif de önvarsayıma dair anlamsal açıklama yerine edimsel açıklamayı ön planda tutmuş, Stalnaker'ın yukarıdaki tanımı gibi tanımların, kavrama ilişkin kimi problemleri çözemediğini belirterek bu iki yaklaşım arasında nasıl daha net bir ayrım çizileceği konusunda daha çok araştırmanın yapılması gerektiğini vurgulamıştır (2017: 50).

(23) "Almanya gelişmiş bir ülkedir." (Zengin, 2004: 80)

Önvarsayımların açıkça ileri sürülmediğini ancak iletişimin önceden belirlenmiş arka planıyla ilgili olarak ifadeye dahil edildiğini belirten Zengin, önvarsayımları "bir ifadenin belirli bir bağlamda uygun olması için karşılanması gereken koşulların bir parçası" şeklinde açıklar. Bir önvarsayım söz konusu olduğunda, bir başka deyişle bir konuşmacı bir ifade dile getirdiğinde belirli olgular hakkında bir iddiada bulunur. Yukarıda (23)'teki gibi bir tümceyi kuran konuşmacı/dil kullanıcısı/gönderen, dünyada bir ülke olarak Almanya'nın olduğunu varsayar ve dinleyicinin/alıcının da Almanya hakkında belirli bir arka plan bilgisinin olduğunu varsayar (2004: 77-80). Muhatapların sahip oldukları arka plan bilgisi, bir ifadenin yorumlanması için gerekli olan temel unsurlardan biridir ve ifadenin bağlamı olmadan tek başına yeterli olmaz. Arka plan bilgisi, bir bağlamda söylenen bir tümcenin anlamsal temsili ile birlikte dikkate alınmalıdır ve edimsel önvarsayım yaklaşımı, anlamsal temsili değiştirmek yerine eksik yönlerini tamamlamalıdır (Qualif, 2017: 51).

Levinson, önvarsayımın Frege'nin kavrama ilişkin 1892'deki görüşlerinden doksan yıl sonra hala tam olarak değil yalnızca kısmen anlaşıldığını, anlambilim ile edimbilimin nasıl etkileşime girdiğinin incelenmesi açısından önemli bir zemin

olduğunu belirtmiştir (1983: 225). Potts, anlamsal önvarsayımların edimsel önvarsayımlardan açıkça farklı olduğunu kabul etse de anlamsal önvarsayımların bile söylem katılımcılarının ortak bir zeminde değerlendirilmesi bakımından edimsel olduğunu belirtir (2013: 170). Önvarsayımların anlamsal mı edimsel mi olduğu araştırmacılar tarafından çokça tartışılmış, kimisi önvarsayımları anlamsal başlık altında, kimisi edimsel başlık altında, kimisi ise kavramın bu iki kuramdan ayrı ayrı incelenemeyeceğini ileri sürerek hem anlamsal hem edimsel olarak üçüncü bir yaklaşımla incelenebileceğini savunmuştur.

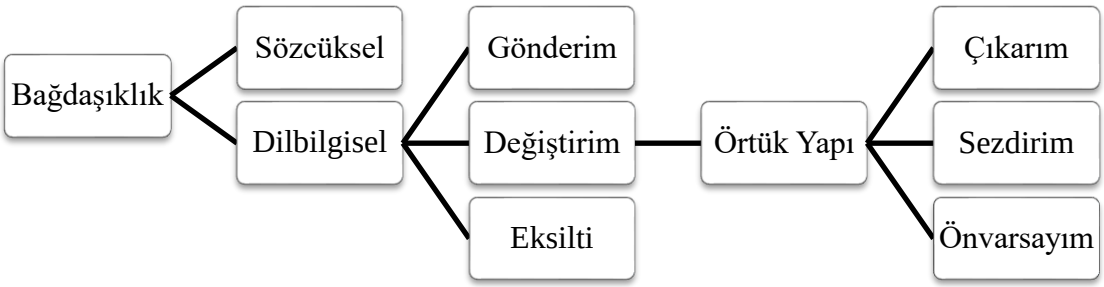

Şekil 3: Levinson (1983)'dan güncelleyerek Anlambilim ile Edimbilim arasındaki etkileşimin sonucu olarak önvarsayım kavramı

2.3.3. Metindilbilimsel Önvarsayım (Textlinguistics Presupposition)

Önvarsayımların *söylem çözümlemesi* (discourse analysis) ve *metindilbilimsel çözümleme* (textlinguistics analysis) açısından önemi, bir söylemin ya da bir metnin anlaşılabilmesi ve daha iyi yorumlanabilmesi açısından oldukça büyüktür. Burada *söylem* ve *metin* terimlerine kısaca değinmek gerekir. İşsever (1995: 9)'e göre: "… dil-dışı bağlam ve dil kullanıcıları devreye girdiğinde üretilen bildirişim birimi söylem, bu bildirişimi sağlamak üzere kullanılan ve kendine özgü yapı özellikleri olan birim ise metin" olarak adlandırılmaktadır. "Metin yalnızca dilsel bir olgu, söylem ise dilin gerçek bir ortamda, gerçek konuşucular tarafından gerçek bir biçimde kullanımıdır" (van Dijk, 1985b: 2'den Akt. İşsever, 1995: 9).

Balcı (2018: 53-104), dilbilimcilerin "Tümceler gelişigüzel arka arkaya sıralanamaz." düşüncesi ile metinlerin anlamsal bütünlüğe ve mantıksal bağlamdaki doğruluğa uygun olması gerektiğini savunduklarını belirtir. Her tümce kendini metin olarak tanımlamaz, bazı belirli metinsellik ölçütleri vardır ve bu metin olma ölçütlerinden biri *bağdaşıklık* (coherence) ölçütüdür. Bir metin yalnızca dilbilgisi kurallarına göre şekillenmez, dilbilgisel ilişkilerin yanısıra anlam bağıntıları da oldukça önemlidir ve metni oluşturan yapılar arasındaki bu anlam bağıntısının metindilbilimdeki adı bağdaşıklıktır. Balcı, bağdaşıklığın alt başlıkları arasında önvarsayımlardan bahseder. Metinlerdeki bilginin bazı bağlantılar ve iletim özellikleri açısından ortaya çıkarılması, metindilbilimin çalışma alanlarından biridir. Metnin derin yapısında var olan ve göndericinin (yazar/konuşmacı) açıkça iletmediği halde alıcıya (okuyucu/dinleyici) bir şekilde iletilen çoklu anlam yapıları vardır. Bu çoklu anlam yapıları, bağdaşıklık ölçütünün alt başlıklarından biri olan *örtük yapı* (implicit structure) içerisinde incelenir. Örtük yapının alt başlıkları ise şöyledir: *çıkarım* (inference), *sezdirim* (implicature) ve *önvarsayım* (presupposition).

Şekil 4: Aşkın Balcı (2018)'dan uyarlanan metindilbilimsel bağdaşıklık açısından önvarsayım

2.3.3.1. Önvarsayım, Çıkarım ve Sezdirim İlişkisi

Çıkarım, *doğrudan* ve *dolaylı* olarak ikiye ayrılmış, *doğrudan çıkarım* "Bir genellemeden yola çıkarak belirli bir kişi, nesne, eylem ya da olguya veya bunlardan oluşan bir gruba ait imada bulunmaktır." şeklinde; *dolaylı çıkarım* "Gözlem, deney ya

da araştırma yolu ile toplanan veri, bilgi ve kanıtlara dayanarak bir kişi, nesne, eylem ya da olguya veya bunların meydana getirdiği bir gruba yönelik genelleme yapmaktır." şeklinde tanımlanmıştır (Balcı, 2018: 94-95).

Günay (2003: 71)'ın sezdirim tanımı aşağıdaki gibidir:

> "Sezdirim, bir bağlam ya da sözceleme durumunda verilen bilgilerden çıkarım yoluyla ulaşılabilecek bir bilgiyi belirtir. Tümcenin var olan yapısı içinde anlamsal ya da mantıksal akıl yürütme ile kazanılacak ek bilgileri içerir. Anlatı açısından her şeyi yüzeysel yapıda belirtmemek için yazar çoğunlukla bazı şeyleri sezdirir. Sezdirim, vericinin metninde açık olarak belirtmediği, ama dolaylı olarak çıkarılmasını istediği bilgilerdir. Yazarın dil kullanma becerisine bağlı olarak oluşur."

Yukarıda verilen açıklamalarda da görüldüğü üzere önvarsayım, çıkarım ve sezdirim ile yakından ilişkilidir. İşsever (1995: 28), bu kavramların hepsinin hem anlamsal hem de edimsel açıdan bir konuşucunun gerçekte ifade ettiği şeyden daha fazlasını anlatmasını sağladığına dikkat çeker. Günay (2003: 72), çıkarımın önvarsayım ve sezdirime bağlı olarak ortaya çıkabileceğini ifade ederek sezdirime bağlı çıkarımın bağlamsal, önvarsayıma bağlı çıkarımın ise dilsel olduğunu belirtir. Potts (2013: 1), önvarsayım ve sezdirim ile ilgili olarak her ikisinin de doğruluk açısından değerlendirilebileceğini ve bu nedenle her ikisinin de bir konuşmacının ifadesinin doğru olduğu koşulları etkileyeceğini belirtmiştir.

2.3.3.2. Önvarsayım ve Gerektirim İlişkisi

Sezdirim ve çıkarım dışında önvarsayım ile ilgili olan bir diğer önemli terim *gerektirim* (entailment)'dir. İşsever, gerektirimlerin iki tümce arasındaki mantıksal gerektirim ilişkisini anlatmak üzere kullanıldığını, yani bir (A) tümcesinin doğruluğunun başka bir (B) tümcesinin de doğru olmasını gerektirdiğini belirtir ve gerektirimlerin konuşuculara değil, tümcelere ait olduğunu ifade eder (İşsever, 9 Nisan 2021).

(24) a. Kaya mezun oldu.

b. Kaya bütün derslerinden geçti.

a ⊨ b

Seuren (2006: 146), gerektirimi mantığın temel kavramlarından biri olarak görür ve "iddialı tümceler arasındaki veya iddialı tümcelerle ifade edilen önermeler arasındaki bir ilişki" olarak tanımlar ve doğru ya da yanlış olanın tümceler değil, onların ifade simgeleri ve temel önermeleri olduğunu belirtir. "Jack geç geldi."

tümcesinin doğruluğu veya yanlışlığı hakkında konuşmak "Jack" adlı kişi ve söz konusu zaman belirtilmediği sürece imkansızdır. Doğal dil tümcelerinin çoğu, dünya bilgisine ait bazı değerleri içermeleri bakımından ara tümcelerdir ve tümcelerin çoğunluğu ara tümcelerden oluştuğu için tümceler, referans değerleri sabit tutularak tanımlanmalıdır. Örneğin "Jack öldürüldü." ifadesi "Jack öldü." anlamına gelebilir, çünkü "öldürüldü" yüklemi anlamında öldürülen her kimse zorunlu olarak ölmüştür. "Jack kalbinden vuruldu." tümcesi ise "Jack öldü." anlamını gerektirmez, çünkü Jack'in ölümü, kalbinden vurulmasının doğrudan bir sonucu olsa da bu anlamsal değil, fiziksel bir sonuçtur. Söz konusu yüklemin anlamsal tanımı ile ilgili bir sonuca varabilmek için dilbilgisine değil, dünya bilgisine ihtiyaç duyulur.

İşsever, önvarsayım ve gerektirimin birbirine çok yakın kavramlar olduğunu, her ikisinin de iki önerme arasında ilişki kuran kavramlar olarak ele alındığını belirtmiştir. Önvarsayımlar olumsuzlama altında geçerliliklerini sürdürürken gerektirimler olumsuzlanmadan etkilenmektedir ve bu nedenle aralarındaki fark doğruluk koşulları bakımından farklı davranmalarıdır. Gerektirim anlamsal, önvarsayım ise kullanımsaldır (İşsever, 9 Nisan 2021)

(25) a. "Orhan zamanında durmayı başardı." (İşsever, 9 Nisan 2021)

b. >> Orhan zamanında durmayı denedi. (Önvarsayım)

c. ⊨ Orhan zamanında durdu. (Gerektirim)

(26) a. "Orhan zamanında durmayı başaramadı." (İşsever, 9 Nisan 2021)

b. >> Orhan zamanında durmayı denedi. (Önvarsayım)

c. ⊨ Orhan zamanında duramadı. (Gerektirim)

Örneklerde görüldüğü gibi (25a)'nın olumsuzlaması olan (26a)'da önvarsayım aynı şekilde korunurken gerektirim değişmiştir. (25)'teki gerektirim (26) için söylenemez, önvarsayım doğru iken gerektirim yanlıştır.

Yule (1996: 25)'a göre gerektirim, bir ifadede ileri sürülenden mantıksal olarak çıkan bir şeydir. Yule önvarsayımlar için "tümcelerin değil, konuşmacıların önvarsayımları vardır" ifadesini kullanırken gerektirim için "konuşmacılar değil, tümceler gerektirimlere sahiptir" ifadesini dile getirir.

(27) a. "Mary'nin erkek kardeşi üç at aldı." (Yule, 1996: 25)

b. >> Mary adında biri var ve Mary'nin bir erkek kardeşi var. (Önvarsayım)

(27)'deki örnek ile konuşmacı aynı zamanda "Mary'nin yalnızca bir erkek kardeşi olduğu ve parasının olduğu" şeklindeki daha spesifik önvarsayımlara

da sahip olabilir. Tüm bu önvarsayımlar konuşmacınındır ve aslında hepsi yanlış olabilir.

2.3.4. Sinirdilbilimsel Önvarsayım (Neurolinguistics Presupposition)

Zihin ve dil arasındaki temel dinamikleri ve bunların karşılıklı etkileşimlerinin davranışları nasıl etkilediğini açıklayan bir alan olan Sinirdilbilimsel Programlama (Neurolinguistics Programming)'da önemli bir isim olan Dilts, önvarsayımları "bir ifadenin, eylemin veya başka bir inancın yapısına gömülü bilinçdışı inançlar" olarak tanımlar ve bunların ifadenin, eylemin ya da inancın anlamlı olması için gerekli olduğunu belirtir. Dilts, Sinirdilbilimsel Programlama için önemli olan iki önvarsayım türünün dilbilimsel önvarsayımlar ile epistemolojik önvarsayımlar olduğunu belirterek dilbilimsel önvarsayımların, tümcenin veya belirli bir ifadenin anlamlı olabilmesi için belirli bilgi veya ilişkilerin doğru olarak kabul edilmesi veya varsayılması gerektiğinde ortaya çıktığını ifade eder (1998: 1).

Zengin (2004: 79-80), sözlü (dilsel) olarak iletilen bilgilerin her zaman bir şekilde işleneceğini, bu nedenle önvarsayımların psiko-dilbilimsel bir yaklaşımla bilişsel işlevler ile ilgili özelliklere sahip olduğunu belirtir. Ona göre bir dinleyici, verilen bir ifadedeki içerikle ilgili sonuçlara varmak ve gerçekler hakkında bilgi sahibi olmakla kalmaz, konuşmacının bilgiyi alaka düzeyine göre nasıl değerlendirdiğini ve dinleyicinin algısını, sözcük işlemesini ve tepkilerini içeriğin önvarsayım türü ile nasıl etkilemeyi planladığını da öğrenebilir.

2.4. Önvarsayım Tetikleyicileri (Presupposition Triggers)

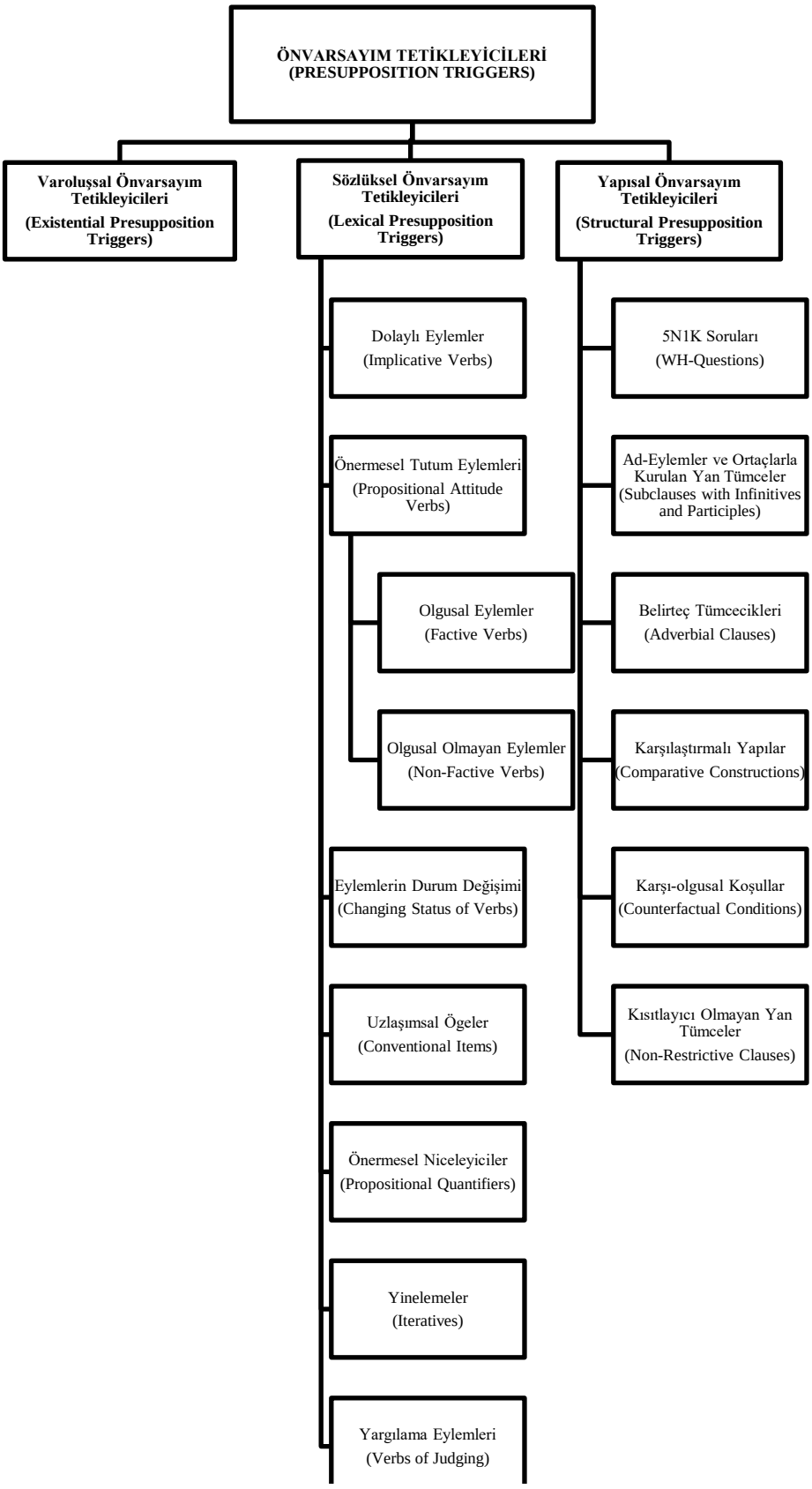
Levinson, önvarsayımların dilsel ifadelerin içine yerleştirilmiş gibi görünen ve belirli dilbilimsel testler ile izole edilebilen çıkarımlara veya varsayımlara atıfta bulunduğunu belirterek önvarsayımları üreten dilsel ögelere *önvarsayım tetikleyicileri* (presupposition triggers) adını vermiştir (1983: 168-179). Önvarsayım tetikleyicileri yazılı veya sözlü bir ifadede bir önvarsayımın bulunduğunu gösteren veya bir diğer ifadeyle önvarsayımların ortaya çıkmasını sağlayan sözcüksel ögeler ve dilsel yapılardır.

Huang (2011: 402), önvarsayımların genellikle belirli sözcüksel ögelerin veya dilsel yapıların kullanılmaları ile tetiklendiğini; Yule (1996: 27), önvarsayımların çok sayıda sözcük, sözcük öbeği ve dilsel yapının kullanımıyla ilişkilendirildiğini; Stalnaker, önvarsayım teorisi ile açıklanacak dilsel gerçeklerin, genellikle dilsel ögeler

arasındaki veya bir dilsel ifade ile bir önerme arasındaki ilişkiler olduğunu belirtmiştir (Stalnaker, 1974: 200'den Akt. Khaleel, 2010: 528). Anlamsal Önvarsayım ve Edimsel Önvarsayım başlıkları altında verilmiş olan açıklamalar ve örneklerde, önvarsayımlar için doğruluk değerleri, gönderici/alıcı arasındaki ortak zemin bilgisi, belirli bağlamsal koşullar gibi unsurların önemli olduğu; ancak bunun yanında dilbilimciler tarafından önvarsayım kaynakları olarak ele alınan bazı ifadelerin ve bazı dilsel yapıların da önvarsayımları tetiklediği görülmektedir.

Önvarsayım tetikleyicileri ile ilgili farklı sınıflandırmalar yapılmış, araştırmacılar arasında bir fikir birliği sağlanamamıştır. Levinson, Karttunen'in 31 türden önvarsayım tetikleyicisi tespit ettiğini belirtir ve bunlardan 13 tanesini ele alarak kendisi bir önvarsayım tetikleyicileri listesi oluşturur (Levinson, 1983: 181-185). Yule 6 (1996: 27-30); Franck 9 (1973: 33-34); Maibauer 8 (2001: 46-48) türden önvarsayım tetikleyicisi olduğunu belirtir.

Bu çalışmada Levinson (1983) ve Yule'nin (1996) sınıflandırması dikkate alınarak önvarsayım tetikleyicileri üç ana başlık altında incelenecektir: varoluşsal önvarsayım, sözlüksel önvarsayım, yapısal önvarsayım.

Tablo 2: Karttunen'e dayalı Levinson (1983: 181-185) ve Yule (1996: 27-31)'dan uyarlanan önvarsayım tetikleyicileri tablosu

2.4.1. Varoluşsal Önvarsayım Tetikleyicileri (Existential Presupposition Triggers)

Varoluşsal önvarsayımlar, Seuren tarafından felsefedeki önvarsayım teorisinin başlangıç noktası olarak görülmesi açısından önemlidir (1997: 359). Frege'nin anlam ve gönderim ayrımını takip eden önvarsayım çalışmaları göz önünde bulundurularak önvarsayımların mantık ve felsefeye dayandırıldığı ve yine Frege'den alınan "Kepler yokluk içinde öldü." ve "Fransa kralı keldir." gibi önermelerin bir doğruluk değerine sahip olması için tümcedeki bazı bileşenlerin bir gönderime sahip olması gerektiği daha önceki bölümlerde ifade edilmişti. Bu durumda "Kepler" adı ve "Fransa kralı" ifadelerinin bir gönderime sahip olması durumunda varoluşsal önvarsayım da ortaya çıkmış olur çünkü Frege'ye (2012: 75) göre herhangi bir basit veya bileşik tekil terim ile ifade edilen önerme her zaman bir önvarsayım taşır.

Yule (1996: 27), konuşmacının belirli ad öbeklerini ve iyelik yapılarını kullanarak söz konusu varlıkların varoluşuna bağlı olarak bir önvarsayım taşıdığını, Palmer (1981: 148), yalnızca "Fransa kralı" gibi ifadelerin değil, adsal tümcelerin yani yüklemi ad soylu sözcük olan tümcelerin de atıfta bulundukları her şeyin varlığını önvarsaydığını ve Levinson (Strawson 1950'ye dayanarak), varoluşsal önvarsayımları kesin tanımlamalar başlığı altında ifade etmiştir (1983: 181). Dolayısıyla varoluşsal önvarsayımların iyelik yapılarında, özel adlarda ve belirli ad öbeklerinde, diğer bir ifadeyle kesin tanımlamalarda, ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Aşağıdaki ifadeler varlıksal (ontologic) anlamları bakımından varoluşsal önvarsayım tetikleyicileri olarak kabul edilir: *Mary'nin köpeği, Türkiye, Günther'in oğlu, Yaşar Kemal, kedi, yaşlı adam, kaldırımdaki küçük kızın saçları, Eskişehir'in ilçeleri*

(28) a. "Mary'nin köpeği çok tatlı." (Khaleel, 2010: 529)

b. >> Mary var.

c. >> Mary'nin köpeği var.

(29) a. Dünyadaki en güzel ülkelerden biri Türkiye'dir.

b. >> Dünyada ülkeler var.

c. >> Türkiye adında bir ülke var.

(30) a. "Günther'in oğlu sekiz yaşında." (Zengin, 2004: 86)

b. >> Günther var.

c. >> Günther'in bir oğlu var.

(31) a. Yaşar Kemal tarafından yazılan Ağrı Dağı Efsanesi adlı roman 1975 yılında bir sinema filmine aktarılmıştır.

b. >> Yaşar Kemal adında biri var.

c. >> Ağrı Dağı Efsanesi adında bir roman var.

(32) a. Eskişehir'in ilçelerinde konuşulan ağızlar üzerine yapılan ağız atlası çalışması Erdoğan Boz öncülüğünde gerçekleştirilmiştir.

b. >> Eskişehir adında bir il var.

c. >> Eskişehir'in ilçeleri var.

d. >> Eskişehir'in ilçelerinde konuşulan ağızlar var.

e. >> Eskişehir'in ilçelerinde konuşulan ağızlar üzerine yapılan bir ağız atlası çalışması var.

f. >> Erdoğan Boz adında biri var.

2.4.2. Sözlüksel Önvarsayım Tetikleyicileri (Lexical Presupposition Triggers)

Sözlüksel önvarsayım, "bir formun iddia edilen anlamı ile kullanılmasının, geleneksel olarak iddia edilmeyen başka bir anlamın da anlaşıldığı varsayımı ile yorumlanması"dır (Yule, 1996: 28). Bazı sözlük ögeleri ve eylem türleri önvarsayımları ortaya çıkarmaları açısından sözcüksel önvarsayım tetikleyicileri ulamına dahil edilir. Sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri şöyledir:

2.4.2.1. Dolaylı Eylemler (Implicative Verbs)

Yule, sözlüksel önvarsayımları açıklarken birinin bir şey yapmayı başardığını söyleyerek iddia edilen anlamın o kişinin bir şeyde başarılı olması, iddia edilmeyen ancak dolaylı olarak anlaşılan anlamın ise o kişinin bir şeyler yapmaya çalışması olduğunu ya da aksine birinin bir şeyi yapamadığını, başaramadığını söyleyerek öne sürülen anlamın yine o kişinin bir şeyler yapmayı denemesi olduğunu ve *başar-* eyleminin geleneksel olarak "başarılı olunduğunu" iddia etmek ve "denendi" anlamını varsaymak olarak yorumlandığını belirtir (1996: 28). Levinson'un (1983: 181) "dolaylı/sezdirimsel eylemler" başlığı altında verdiği aşağıdaki (33) numaralı örnektee ve onun olumsuzu olan (34) numaralı örnekte, öznenin yüklemde belirtilen eylemi gerçekleştirmeye çalıştığı ifade edilir.

(33) a. "John kapıyı açmayı başardı." (Levinson, 1983: 181)

b. >> John kapıyı açmaya çalıştı.

(34) a. “John kapıyı açmayı başaramadı.” (Levinson, 1983: 181)

b. >> John kapıyı açmaya çalıştı.

2.4.2.2. Önermesel Tutum Eylemleri (Propositional Attitude Verbs)

Erk Emeksiz, bazı eylemlerin önvarsayımları tetiklediğini, bazılarının ise önvarsayımları engellediğini belirterek önvarsayımları tetikleyen veya engelleyen bu eylemlere “önermesel tutum eylemleri” adı verildiğini ve önermesel tutum eylemlerine olgusal eylemler ve olgusal olmayan eylemlerin örnek olarak verilebileceğini ifade eder (2013: 78).

2.4.2.2.1. Olgusal Eylemler (Factive Verbs)

Crystal (1997: 147’den Akt. Khaleel, 2010: 530) olgusal teriminin, bir eyleme atıfta bulunarak eylemlerin sınıflandırılmasında, göndericinin tümcesinde ifade ettiği önermenin doğruluğunun önceden varsayıldığı durumlarda kullanıldığını ve Yule (1996: 27) *bil-* gibi bir eylem aracılığıyla önceden varsayılan bilginin olgusal önvarsayım olarak tanımlandığını belirtmiştir. Konuşmacının zihninde bulunan belirli önvarsayımlar, olgusal bir eylem kullanımının konuşmacının zihnindeki ilgili önvarsayıma sahip olduğunu gösterir (Kiparsky & Kiparsky, 1971’den Akt. Wilson, 1973: 38).

Olgusal eylemler şöyle sıralanabilir: *bil-, tanı-, fark et-, anla-, pişman ol-, üzgün ol-, farkında ol-, mutlu ol-, mutsuz ol-, gurur duy-, kayıtsız ol-, zorla-, mantıklı ol-, aklında bulundur-, değerlendir-, sevin-, katıl-, gör-, tuhaf ol-, garip ol-, emin ol-, memnun ol-, bırak-, keşfet-, şaşırtıcı ol-, amaçla-, inan-, öne sür-, iddia et- vb.* (Stalnaker, 1977: 141; Yule, 1996: 27; Levinson, 1983: 181; Zengin, 2004: 87; Erk Emeksiz, 2013: 78).

(35) a. “Hasta olduğunun farkında değildi.” (Yule, 1996: 28)

b. >> Hastaydı.

(36) a. “İşlerin erken bitmesine sevindim.”

b. >> İşler erken bitti.

(37) a. “Bahçede bir adam gördüğüme eminim.” (Erk Emeksiz, 2013: 78)

b. >> Bahçede bir adam var.

(38) a. “Sigarayı bıraktığıma pişman oldum.” (Çoşkun, 2019: 10)

b. >> Sigarayı bıraktım.

(39) a. “Erken ayrılması tuhaf değil.” (Yule, 1996: 28)

b. >> Erken ayrıldı.

Yukarıdaki örneklerde *farkında ol-, sevin-, emin ol-, pişman ol-* ve *tuhaf (ol-)* eylemleri aracılığı ile önvarsayılan bilgiler olgusal birer gerçek olarak ele alınır ve bu eylemler olgusal önvarsayımları ortaya çıkardıkları için olgusal önvarsayım tetikleyicileri olarak anılırlar.

Beaver (2001: 11), “önermesel tamamlayıcının doğruluğunu önceden varsayan” olarak ifade ettiği olgusal eylemlerin Karttunen tarafından bilişsel gerçekler ve duygusal gerçekler olmak üzere farklı önvarsayımsal davranışlar sergilediğini belirtmiştir. Huang (2011: 402), olgusal eylemleri “epistemik ve bilişsel gerçekler” ve “duygusal gerçekler” olmak üzere iki başlıkta örneklendirmiştir:

i) **Epistemik veya bilişsel gerçekler**: Gerçeklerin bilgisi ile ilgilidir.

(40) a. “John sigara içmenin tehlikeli bir şey olduğunu bilmiyor.”

b. >> Sigara içmek tehlikeli bir şeydir. (Huang, 2011: 402)

(41) a. “Seni kopya çekerken gördüm.”

b. >> Kopya çektin.

ii) **Duygusal gerçekler**: Gerçeklere yönelik duygusal tutumlar ile ilgilidir.

(42) a. “John sahneye çıktığı için pişmanlık duyuyor.”

b. >> John sahneye çıktı. (Huang, 2011: 401)

(43) a. “Doktoraya kabul edildiği için çok mutlu.”

b. >> Doktoraya kabul edildi.

Stalnaker (1977: 141), Karttunen’in “tam olgusal” ve “yarı olgusal” eylemler olarak ifade ettiği iki ayrı olgusal eylem arasında bir ayrım yaptığını belirterek aşağıdaki örnekleri vermiştir:

(44) a. “Sam, Nixon’a oy verdiği için pişman olabilir.”

b. Sam, Nixon’a oy verdiği için pişman olursa, o zaman bir akılsızdır.

(45) a. “Daha sonra gerçeği söylemediğim için pişman olursam, herkese itiraf edeceğim.”

b. Daha sonra gerçeği söylemediğimi fark edersem, herkese itiraf edeceğim.

c. Daha sonra gerçeği söylemediğimi anlarsam, herkese itiraf edeceğim.

(44a) ve (44b)’deki her iki ifade “Sam’in Nixon’a oy verdiği” önvarsayımını taşır, bu nedenle *pişman ol-* eylemi bir tam olgusal eylem olarak görülmüştür. (45a)’daki ifade aynı şekilde *pişman ol-* eylemi ile açıkça “konuşmacının gerçeği

söylemediği" önvarsayımını taşırken (45b) ve (45c)'deki ifadeler bunu açıkça önvarsaymazlar ve bu nedenle *fark et-* ve *anla-* eylemleri yarı olgusal olarak görülmüştür (Stalnaker, 1977: 141).

Çoşkun (2019: 11), olgusal eylemlerin geniş zaman kipinde kullanıldıklarında önvarsayımları engellediğini, bu nedenle olgusal eylemlerin şimdiki zaman ve geçmiş zaman kipi ile kullanıldıklarında önvarsayımları tetikleyici özelliği olduğunu belirtmiştir.

(46) "Sigarayı bıraktığıma pişman olurum. Kendimi tanıyorum. O yüzden sigarayı bırakmadım." (Çoşkun, 2019: 11)

Bu cümlede *pişman ol-* olgusal eyleminin geniş zaman kipinde kullanılması, yukarıda (38b)'deki "sigarayı bıraktım" önvarsayımını engellemiştir.

2.4.2.2.2. Olgusal Olmayan Eylemler (Non-Factive Verbs)

Buraya kadar belirtilen önvarsayım tetikleyicilerinde tümcedeki önermeler doğru olarak kabul edilmiştir. Zengin (2004: 87), olgusal olmayan eylemlerin her zaman kullanıldığı tümcedeki önermenin doğru olmadığı bilgisini taşıdığını ve Yule (1996: 29) doğru olmayan önvarsayımların olgusal olmayan önvarsayımlar olduğunu belirtir.

Olgusal olmayan eylemler şöyle sıralanabilir: *san-, inan-, zannet-, hayal et-, farz et-, varsay-, iste-, taklit et-, rüya gör-, (gibi) davran-, (gibi) yap- vb.* (Zengin, 2004: 87; Yule, 1996: 29; Erk Emeksiz, 2013: 78)

Olgusal eylemlerden *emin ol-* eylemi ile verilen (37)'deki örneğin taşıdığı önvarsayım, *san-* eylemi ile engellenir çünkü *san-* "bahçede bir adam var" önvarsayımını ortadan kaldırır, bunun yerine "bahçede bir adam yok" önvarsayımını taşır.

(47) a. "Bahçede bir adam gördüm sandım." (Erk Emeksiz, 2013: 78)

b. >> Bahçede bir adam yok.

(48) a. "Hastaymış gibi davranıyor." (Yule, 1996: 29)

b. >> Hasta değil.

(49) a. Kendisini patron zannediyor.

b. >> Patron değil.

(50) a. Şu an tatilde olduğumuzu hayal ettik.

b. Tatilde değiliz.

2.4.2.3. Eylemlerin Durum Değişimi (Changing Status of Verbs)

Saeed (2003: 107), *başla-*, *durdur-* gibi durum değiştirici eylemlerin bir tür değiştirme önvarsayımı taşıdığını ve yeni durumun bu eylemler aracılığıyla hem tanımlandığını hem de değişikliğe uğramadan önce geçerli olmadığının varsayıldığını ve Beaver (2001: 12), *durdur-, devam et-* gibi durum değiştiricilerin önvarsayımsal gereklilikler ortaya çıkardığını belirtmiştir.

Durum değiştiren eylemler şöyle sıralanabilir: *başla-, bitir-, devam et-, sürdür-, son ver-, durdur-, al-, bırak-, gir-, gel-, git-, çık-, ulaş-, var-, ayrıl-, aç-, kapat- vb.* (Potts, 2013: 172; Levinson, 1983: 182; Saeed, 2003: 107; Beaver, 2001: 12; Khaleel, 2010: 531)

(51) a. "John karısını dövmeyi bıraktı." (Levinson, 1983: 181)

b. >> John karısını dövüyordu.

(52) a. Babam sigara içmeye başladı.

b. >> Babam sigara içmiyordu.

Zengin (2004: 88), durum değişikliğine neden olan eylemleri ve bazı diğer değişiklik ifadelerini dört alt başlıkta ele alarak incelemiş ve aşağıdaki önvarsayım örneklerini vermiştir:

i. Mekansal

(53) a. "Ali Münih'ten ayrılıyor."

b. >> Ali Münih'teydi.

ii. Zamansal

(54) a. "Peter sigarayı bıraktı."

b. >> Peter eskiden sigara içiyordu.

iii. Durum değişikliği

(55) a. "Buz eriyor."

b. >> Buz önceden katıydı.

iv. Diğer

(56) a. "Bay Braun şapkasını kaybetti."

b. >> Bay Braun'un daha önce bir şapkası vardı.

(57) a. "Kapıyı açtı."

b. >> Kapı daha önce kapalıydı.

2.4.2.4. Uzlaşımsal Ögeler (Conventional Items)

Türkçede örtülü anlam unsurlarından biri olan önvarsayımların bir özelliği uzlaşımsal yani doğruluğunun tartışılmaz olmasıdır (Onan & Tiryaki, 2012: 236). Levinson, bir ifadenin önvarsayımının, onun uzlaşımsal anlamının bir parçası olarak görülebileceğini belirtmiştir (1983: 206). Palmer, önvarsayımları sözcüksel ögelerin bazı uzlaşımsal anlamları ile ilişkilendirmiş ve "Odayı temizledi." tümcesinin "oda kirliydi" önvarsayımını taşıdığını belirtmiştir (1981: 147).

(58) a. "Çocukların odasını temizledi."

b. >> Çocukların odası kirliydi. (Palmer, 1981: 147)

(59) a. "Kedi, fareyi öldürdü."

b. Fare önceden yaşıyordu. (Palmer, 1981: 147)

(58)'deki *temizle*- eylemi, kirli olan bir şeyin olduğu veya bir şeyin kirli olduğu önvarsayımını taşıması açısından; (59)'daki *öldür*- eylemi ise canlı olan, yaşayan bir şeyin olduğu önvarsayımını taşıması açısından herkes tarafından kabul edilen uzlaşımsal bir anlamdır.

2.4.2.5. Önermesel Niceleyiciler (Propositional Quantifiers)

Moltmann (2006: 180), önvarsayımları anlamsal olarak tetikleyen "güçlü niceleyiciler" ve "zayıf niceleyiciler" olmak üzere iki farklı önvarsayımsal niceleyici türünü vermiş ve güçlü niceleyiciler olarak *her biri*, *en çok*; zayıf niceleyiciler olarak da *hiç*, *çok az* ve *birkaç* nicelik belirteçlerini; Keenan (1971: 47), önvarsayımsal niceleyici olarak *herkes* ve *sadece* nicelik belirteçlerini örneklendirmiştir. Aşağıdaki örnek Moltmann'dan (2006: 180) alınmıştır:

(60) a. "John on kitap yazabilir ve her kitabı yayınlayabilir."

b. John her kitabı yayınlayabilir.

Moltmann, aynı eserde (60a)'daki "her kitap"ın alanının, daha öncesinde belirtilen "on kitap" ile tanıtılan olası varlıklar kümesiyle tanımlanabileceğini, (60b)'deki "her kitap"ın ise ifade bağlamı ile tanımlanan gerçek varlıklardan oluşması gerektiğini belirtmiştir. Bu durumda (60a)'daki niceleyicinin alanının artgönderimsel olarak önceki tanımlayıcı içeriğe bağlı olduğunu, (60b)'deki niceleyicinin alanının ise ifadenin bağlamına göre sahip olacağı alana özdeş olduğunu ifade etmiş ve şunu eklemiştir:

> "Güçlü nicelik belirteçleri söz konusu olduğunda önvarsayılan şey, bir önermeden ziyade bir nesneler kümesidir. Bu nedenle, bu durumda, anlamsal sabitleme, önvarsayım tetikleyicisinin değerlendirilmesi ile ilgili olarak bir önermenin önceden doğrulanması yerine bir alanın önceden tanımlanmasını gerektirecektir." (Moltmann, 2006: 181)

(61) a. Beni sadece sen anlayabilirsin.

b. >> Beni senden başka kimse anlayamaz.

(62) a. Lisansüstü eğitime duyulan ilgi günümüzde daha çok arttı.

b. >> Eskiden lisansüstü eğitime çok ilgi duyulmuyordu.

Yukarıda (61)'de verilen önerme *sadece* nicelik belirteci sayesinde "Beni senin dışında hiç kimse anlayamaz" şeklinde ifade edilir ve (61b)'yi önvarsayar. (62)'de verilen önermedeki *daha çok* niceleyicisi ise "Lisansüstü eğitime duyulan ilginin eskiye oranla arttığını" ifade eder ve (62b)'yi önvarsayar.

2.4.2.6. Yinelemeler (Iteratives)

Beaver (2001: 12), yinelemeli belirteçlerin tekrarlanan bir şeyi, bir olayı veya bir durumu önvarsaydığını ve Crystal (1997: 206'dan Akt. Khaleel, 2010: 532), sözlüksel önvarsayım türlerinden birinin yinelemeli önvarsayımlar olduğunu, yinelemeli teriminin ise tekrar eden bir olaya atıfta bulunmak için kullanıldığını belirtmiştir.

Önvarsayımsal yinelemeleri ortaya çıkaran sözcükler şöyle sıralanabilir: *yine, tekrar, sürekli, artık, daha, bir daha, başka, tekrarla-, onar-, eski haline getir-, iptal et-, geri gel-, geri dön-, geri getir- vb.* (Levinson, 1983: 182; Huang, 2011: 402; Khaleel, 2010: 532)

(63) a. "John Berlin'e geri döndü." (Huang, 2011: 402)

b. >> John daha önce Berlin'deydi.

(64) a. "Bill bir fincan daha çay içti." (Khaleel, 2010: 532)

b. >> Bill en az bir fincan daha çay içmişti.

(65) a. Postacı kapımıza tekrar geldi.

b. >> Postacı daha önce de kapımıza gelmişti.

(66) a. Öğrenciler derse yine geç kaldılar.

b. >> Öğrenciler daha önce de derse geç kalmışlardı.

Yukarıda verilen (63) örneğinde John'un daha önce Berlin'de olduğu, ardından Berlin'e *geri dönerek* "Berlin'de bulunma" durumunu tekrarladığı; (64)'te Bill'in daha önce bir fincan çay içtiği ve *bir fincan daha* ifadesi ile "çay içme" eylemini tekrarladığı

önvarsayılır. (65) ve (66)'daki örneklerde bulunan *tekrar* ve *yine* yineleme belirteçleri sayesinde ise "postacının kapımıza daha önce de geldiği" ve "öğrencilerin daha önce de derse geç kaldığı" önvarsayılır.

2.4.2.7. Yargılama Eylemleri (Verbs of Judging)

Levinson (1983: 182), bu türdeki önvarsayım imalarının tartışmalı olsa da gerçekten bir önvarsayım olmadığını belirterek bunun nedenini diğer önvarsayım türlerinden farklı olarak, önvarsayım imasının konuşmacıdan çok, yargılama eyleminin öznesine atfedildiğini belirtmiştir. Aşağıdaki (67) ve (68) numaralı örnekler Levinson'dan (1983: 182), (69) numaralı örnek yargısal önvarsayımlar için Zengin (2004: 88)'den alınmıştır:

(67) a. "Agatha, Ian'ı intihalle suçladı."

b. >> (Agatha'ya göre) intihal kötüdür.

(68) a. "Ian, Agatha'yı kaçtığı için eleştirdi."

b. >> (Ian'ın düşüncesine göre) Agatha kaçtı.

(69) a. "Hoş olmayan davranışları için öğretmenden özür diledi."

b. >> Davranışları öğretmen için kötüdür.

Bu durumda, yukarıdaki örneklerde görülen *suçla-, eleştir-, özür dile-* eylemleri, kullanıldığı önermede açık bir önvarsayım taşısa da buradaki önvarsayımın, diğer önvarsayımlardan farklı olarak konuşmacının kendisine, yani yapılan yargılama eylemini dile getiren kişiye değil; yargılama eylemini yapan kişiye atfedildiği görülmektedir.

2.4.3. Yapısal Önvarsayım Tetikleyicileri (Structural Presupposition Triggers)

Yapısal önvarsayım, belirli yapılara bağlı olan ve bazı belirli tümce yapılarının bir kısmının zaten doğru olduğu varsayıldığında ortaya çıkan; göndericinin, bilgiyi doğru olarak varsaydığı ve dolayısıyla alıcı tarafından da bu bilginin doğru kabul edildiği önvarsayım türüdür (Yule, 1996: 28; Zengin, 2004: 9).

Yapısal önvarsayım tetikleyicileri Yule (1996), Zengin (2004: 9), Khaleel (2010), Levinson (1983: 182-184) ve Huang'a (2011: 402) dayanarak aşağıdaki gibi sıralanabilir:

2.4.3.1. 5N1K Soruları (Wh-questions)

Yule (1996: 28), yapısal önvarsayımları açıklarken soru tümcelerini örnek olarak göstermiş, soru yapılarının kullanıldığı tümcelerde geleneksel olarak soru sözcüğünden sonraki bilginin zaten bilindiği önvarsayımı ile yorumlandığını belirtmiştir. Aynı şekilde Zengin (2004: 9), yapısal önvarsayımların belirli yapılara bağlı olduğunu belirterek soru ögesine sahip olan soru tümcelerini örnek olarak göstermiştir.

Levinson (1983: 184), "evet-hayır soruları" ile "5N1K soruları" olarak soru yapılarının birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini, evet-hayır sorularının cevaplarından dolayı anlamsız varsayımlara sahip olacağını; 5N1K soru yapılarındaki soru kalıpları ile önvarsayımların ortaya çıkarılabileceğini belirtmiştir.

(70) a. "Massachusetts Teknoloji Enstitüsünde dilbilim profesörü olan kimdir?" (Levinson, 1983: 184)

b. >> Birisi Massachusetts Teknoloji Enstitüsünde dilbilim profesörü.

(71) a. "Kim geliyor?" (Zengin, 2004: 9)

b. >> Birisi geliyor.

(72) a. "Bisikleti nereden satın aldın?" (Yule, 1996: 29)

b. >> Bisikleti satın aldın.

(73) a. "O ne zaman gitti?" (Yule, 1996: 29)

b. >> O gitti.

Yukarıda 5N1K sorularından "kim, nereden, ne zaman" soru kalıplarının kullanıldığı örneklerde soruyu soran kişinin yani göndericinin, bu soru kalıpları ile dile getirdiği soru ifadesindeki bilgilerin, alıcı tarafından doğru olarak kabul edildiği önvarsayımına sahip olduğu açıktır. 5N1K sorularından "ne, neden, nasıl" soru kalıpları ile ortaya çıkarılan önvarsayımlar da aşağıdaki gibi örneklendirilebilir:

(74) a. Seni buraya getiren düşünce neydi?

b. >> Seni buraya bir düşünce getirdi.

(75) a. Bizimle neden gelmedin?

b. >> Bizimle gelmedin.

(76) a. Ödevi nasıl yaptın?

b. >> Ödevi yaptın.

Yukarıda (74)'teki örnekte "seni buraya getiren bir şeyin olduğu ve bu şeyin ne olduğu" *ne* soru ifadesi ile öğrenilmek istenmektedir ve (74a) tümcesi (74b)'yi

önvarsayar. (75)'teki örnekte açık bir şekilde önvarsayılan (75b)'nin *neden*i öğrenilmek istenmektedir. (76)'da ise ödevi yapma şeklinin *nasıl* olduğu sorusuna cevap aranmaktadır ve bu tümce (76b)'yi açık bir şekilde önvarsayar.

2.4.3.2. Ad-Eylemler ve Ortaçlarla Kurulan Yan Tümceler (Subclauses with Infinitives and Participles)

Yan tümceler, kuruluşları bakımından bir tümce değerine sahip olmalarına karşın temel tümceye bağlı olan tümcelerdir ve bulundukları tümcedeki yargıyı güçlendirme ve bütünleme işlevine sahiptir. Yan tümceler çeşitli yapılarla kurulabilmektedir ve Türkçede, sözcük türünü değiştiren biçimbirimler olan ad-eylemler ve ortaçlar, yan tümce oluşturabilen biçimbirimlerdir (Ediskun, 1999: 381; Alan, 2020: 83-85). Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan bazı yan tümcelerin önvarsayımı tetiklediği gözlenmiştir.

Ad-eylemler ve ortaç biçimbirimleri basitçe şöyle sıralanabilir: *-{mA}, -{I⁴ş}, -{mAk}, -{An}, -{(y)AsI}, -{dI⁴k}, -{(y)AcAk}, -{mAz}, -{A/I⁴r}, -{mI⁴ş}* vb. (Alan, 2020: 83-85)

(77) a. "Ayşe dosyaları yerleştirmeyi unuttu." (Çoşkun, 2019: 17)

b. >> Ayşe dosyaları yerleştirmedi.

(78) a. "Çocuğun ağaçtan düştüğünü gördüm." (Çoşkun, 2019: 18)

b. >> Çocuk ağaçtan düştü.

(79) a. "Hoca bugün Ali'nin derse geç kalışına çok kızdı." (Çoşkun, 2019: 16)

b. >> Ali bugün derse geç kaldı.

(80) a. "Kafede kitap okuyan kız, birazdan bir arkadaşıyla buluşacak." (Aslan, 2022: 115)

b. >> Kız kafede kitap okuyor.

Yukarıda (77)-(80) arasında verilen örneklerde ad-eylem ve ortaç biçimbirimleri ile kurulan yan tümcelerde önvarsayımların söz konusu olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

(81) a. "Annem babamın gitmesine çok üzüldü." (Çoşkun, 2019: 15)

b. >> Babam gitti/gidiyor/gidecek.

Çoşkun (2019: 15), yukarıda (81a)'daki -{mA}'lı tümleç yan tümcesinin bağlandığı ana yüklemin olumsuzlanması, soru, şart veya gereklilik kipi ile işaretlenmesi durumunda dahi mevcut önvarsayımını koruyacağını belirtir ve aşağıdaki gibi örnekleri sıralar:

(82) a. “Annem babamın gitmesine çok üzülmedi.”

b. “Annem babamın gitmesine çok üzüldü mü?”

c. “Annem babamın gitmesine çok üzüldüyse tansiyonu çıkabilir.”

d. “Annem babamın gitmesine çok üzülmemeliydi.”

(82a-d)’de sıralanan örneklerin tamamı (81b)’deki önvarsayımı taşımaktadır.

2.4.3.3. Belirteç Tümcecikleri (Adverb Clauses)

Levinson, zamansal hükümler başlığı altında zamansal tümce kurucuları olarak “beri, önce, sonra, sırasında, her zaman, -ken, -dAn beri” gibi zaman belirteçlerini vermiştir (1983: 182). Bir önceki başlıkta kısaca söz edilen ad-eylem ve ortaç biçimbirimlerinin yan tümce kurabilmesi gibi ulaç birimbirimleri ile de yan tümceler kurulabilmektedir ve ulaç biçimbirimleri ile kurulan bu yan tümcelerin bazıları önvarsayımı tetiklemektedir.

Ulaç biçimbirimlerinden bazıları şöyle sıralabilir: -{mAdAn}, -{ken}, -{DI⁴kçA}, -{(y)AlI}, -{DI⁴…-(y)AlI}, -{A/I⁴r…mAz}, -{(y)I⁴p}, -{dI⁴ğI⁴ndA}, -{(y)I⁴ncA}, -{mAdIkçA} vb. (Alan, 2020: 86)

(83) a. “Strawson doğmadan önce, Frege önvarsayımları fark etti.” (Levinson, 1983: 182)

b. >> Strawson doğdu.

(84) a. “Jane okulu bıraktıktan sonra sekreter olarak çalıştı.” (Huang, 2011: 402)

b. >> Jane okulu bıraktı.

(85) a. “Kitabı Boston’da yaşarken yazdı.” (Khaleel, 2010: 534)

b. >> Boston’da yaşadı.

(86) a. Bu işe başladığımdan beri hayatım düzene girdi.

b. >> Bu işe başladım.

Yukarıda verilen örnekler tümcelerin bir zaman belirteci ile önvarsayıldığı örneklerdir. (83)’teki *önce* ve (84)’teki *sonra* zaman belirteçleri kendilerinden önceki ifadenin gerçekleştiğini belirterek (83b) ve (84b) bu zaman belirteçleri sayesinde önvarsayılır. (85)’te verilen örnekteki *-ken* ve (86)’daki *-dAn beri* biçimbirimleri, eklendiği sözcüğün gerçekleştiğini belirterek (85b) ve (86b)’nin önvarsayılmasını sağlamıştır.

(87) a. “Paşa, güneydoğu köşesini incelediğinde buradaki surların diğerlerinkinden farklı taşlarla örüldüğünü fark etti.” (Anar, 2005: 72)

b. >> Paşa güneydoğu köşesini inceledi.

(88) a. “Kahvenin sahibi sade kahvesini eline alır almaz ‘Bu gece, Cenab-ı Hakk hayra tebdil eylesin, âlem-i menamda, bana altın bir tepsi üzerinde Şerbetçibaşı Elması’nı sunuyorlardı.’ diye uydurma bir rüyaya başlıyor ve elmasın tarifini yapıyordu.” (Tanpınar, 2014: 138)

b. >> Kahvenin sahibi sade kahvesini eline aldı.

(89) a. Can Ankara’ya gitti gideli beni aramıyor.

b. >> Can Ankara’ya gitti.

(90) a. Kardeşim sigara içmeye devam ettikçe iyileşemeyecek.

b. >> Kardeşim sigara içiyor.

Yukarıda (87) numaralı örnek tümce ile verilen yan tümcede -{dI⁴ğI⁴ndA} ulaç biçimbirimi ile (87b), (88)’de -{A/I⁴r…mAz} ulaç biçimbirimi ile (88b), (89)’da -{DI⁴…-(y)AlI} ulaç biçimbirimi ile (89b) ve (90)’da ise -{DI⁴kçA} ulaç biçimbirimi ile (90b)’nin önvarsayıldığı açıkla görülmektedir.

2.4.3.4. Karşılaştırmalı Yapılar (Comparative Constructions)

Levinson, karşılaştırmalı yapıların önvarsayımı tetiklediğini belirtir (1983: 183). Güncel Türkçe Sözlük’te “Kişi ve nesnelerin benzer veya aynı yanlarını incelemek için kıyaslama, mukayese.” olarak tanımlanan karşılaştırma, en az iki varlığın, olayın ya da durumun, birbirine benzer ya da karşıt yönlerini farklı açılardan kıyaslamak için yapılır (Güncel Türkçe Sözlük, 26 Temmuz 2021).

Karşılaştırma bildiren ifadeler şöyle sıralanabilir: *daha, en, kadar, göre, çok, gibi, farklı olarak, benzer olarak, -den* vb.

(91) a. “Carol, Barbara’dan daha iyi bir dilbilimcidir.” (Levinson, 1983: 183)

b. >> Barbara bir dilbilimcidir.

(92) a. Son girdiğim sınav, önceki sınavlardan kolaydı.

b. >> Önceki sınavlar zordu.

(93) a. Bizler de buradaki insanlar kadar çok çalışmalıyız.

b. >> Buradaki insanlar çok çalışıyor.

(91)’deki örnek tümcedeki daha ifadesi ile Carol ve Barbara arasında bir kıyaslama yapılır ve bu tümcedeki kıyaslama “Carol’ın Barbara’dan daha iyi bir

dilbilimci olduğu" şeklinde sonuçlanmıştır. Bu durum ise hem Carol'ın hem de Barbara'nın bir dilbilimci olduğunu önvarsayar. (92)'de kişinin girmiş olduğu iki sınav kıyaslanmış ve son sınavın önceki sınavlardan kolay olduğu dile getirilerek açık bir şekilde (92b) önvarsayılmıştır. (93)'te ise "bizler" ile "buradaki insanlar" ifadeleri arasında bir kıyaslama yapılarak (93b) önvarsayılmıştır.

2.4.3.5. Karşı-olgusal Koşullar (Counter-factual Conditions)

Yule, "eğer bir yatım olsaydı.." gibi bir ifadenin gerçek olmayan bir varsayım ile yorumlandığını ve bu türden bir yapının karşı-olgusal önvarsayım yarattığını belirtir. Karşı-olgusal bir yapı ile tetiklenen önvarsayımda, önvarsayılan şey yalnızca doğru olmamakla kalmaz, aynı zamanda gerçeğe aykırı ve doğru olanın tam tersidir (Yule, 1996: 29). Zengin, karşı-olgusal yapılı önvarsayımların belirli bir tümce kurgusuna, gerçek olmayan koşullu bir tümceye bağlı olduğunu belirtir (2004: 89).

(94) a. "Arkadaşım olsaydın bana yardım ederdin." (Yule, 1996: 29)

b. >> Arkadaşım değilsin.

(95) a. "Hasta olmasaydım, sana yardım etmek isterdim." (Zengin, 2004: 8)

b. >> Hastayım.

(96) a. "Yatım olsaydı bütün kıyıları dolaşırdım." (İşsever, 29 Haziran 2021)

b. >> Yatım yok.

(97) a. "Bir karınca bir insan kadar büyük olsaydı, bir olimpik koşucudan beş kat daha hızlı koşabilirdi." (Huang, 2011: 402)

b. >> Bir karınca, bir insan kadar büyük değildir.

(98) a. Otobüse yetişemeseydim sınavı kaçıracaktım.

b. >> Otobüse yetiştim.

2.4.3.6. Kısıtlayıcı Olmayan Sıfat Tümceleri (Non-Restrictive Relative Clauses)

Levinson (1983: 183), İngilizcede iki ana tür sıfat tümcesinin bulunduğunu belirtir:

i) Değiştirdikleri ad tümcesini sınırlayan veya kısıtlayanlar

Örn. "Sadece uzun boylu çocuklar dolaba erişebilir."

ii) Ek bilgileri sağlayan sınırlayıcı ve kısıtlayıcı olmayanlar

Örn. "1953'te Everest'e tırmanan Hillary, günümüzün en büyük kaşifiydi."

Levinson'a (1983: 184) göre, bu iki tür sıfat tümcesinden yalnızca kısıtlayıcı olmayanlar önvarsayımlara yol açar.

(99) a. "M.Ö. 2800-2650 yılları arasında gelişen Proto-Harrapanlar, büyük tapınak inşa ediyorlardı." (Levinson, 1983: 184)

b. >> Proto-Harrapanlar M.Ö. 2800-2650 yılları arasında gelişmişlerdir.

(100) a. "Sözdizimsel Yapılar kitabını yazan Chomsky, bir dilbilimcidir." (Hamdy, 2016: 39)

b. >> Chomsky Sözdizimsel Yapılar kitabını yazdı.

2.5. Önvarsayımın Özellikleri

2.5.1. Önvarsayımın Olumsuzluk Altında Kalıcılığı

Olumsuzluk altında kalıcılık, bir ifadenin önvarsayımının, bu ifade reddedilse bile sabit kalacağı anlamına gelir. Dolayısıyla bir ifadedeki önvarsayım, hem olumlu hem de olumsuz tümce tarafından korunur (Yule, 1996: 26; Palmer, 1981: 147). Önvarsayımın olumsuzluk altında kalıcığı Huang (2011: 403) tarafından "Olumsuzluk altındaki kalıcılık, sözlüksel bir ögenin veya sözdizimsel bir yapının kullanılmasıyla oluşturulan bir önvarsayımın, sözlüksel ögeyi veya sözdizimsel yapıyı içeren tümce reddedildiğinde (olumsuzlandığında) aynı kaldığı anlamına gelir." şeklinde tanımlanmıştır.

(101) a. "Sigarayı bıraktığıma pişmanım." (Çoşkun, 2019: 10)

b. >> Sigarayı bıraktım.

(102) a. Sigarayı bıraktığıma pişman değilim. (Çoşkun, 2019: 10)

b. "Sigarayı bıraktım."

Önermelerdeki önvarsayımları belirlemek için kullanılan bazı testler vardır: *olumsuzluk ve soru*. Olumsuzluk ve soru tümceleri, önermelerin önvarsayım değerini ölçmek için uygulanabilir (Meibauer vd., 2002: 226-227'den Akt. Çoşkun, 2019: 10). Levinson, Frege ve Strawson tarafından da iddia edilen önvarsayımların olumsuzluk altında kalıcılığını, önvarsayımları belirlemek için bir uygulama testi olarak ifade eder ve bir tümceyi ele alıp onu reddederek hangi çıkarımların hayatta kaldığının tespit edildiğini ve önvarsayımların hem olumlu hem de olumsuz tümceler tarafından paylaşıldığını belirtir (1983: 178).

Olumsuzlama, önvarsayımları etkilemezken gerektirimi ortadan kaldırır ve önvarsayım ile gerektirim arasında bir ayrım yapar (Levinson, 1983: 178). Erk

Emeksiz, bir önermedeki gerektirimin, önerme olumsuzlandığında ortadan kalktığını ancak önvarsayımın varlığını sürdürdüğünü belirtir (2013: 76). Aşağıdaki (103a) tümcesinin taşıdığı önvarsayımı (104a) tümcesi de taşırken (103c)'deki gerektirimi (104a) tümcesi taşımaz:

(103) a. "John zamanında durmayı başardı." (Levinson, 1983: 178).

b. >> John zamanında durmaya çalıştı. (Önvarsayım)

c. ╞ John zamanında durdu. (Gerektirim)

(104) a. "John zamanında durmayı başaramadı." (Levinson, 1983: 178).

b. >> John zamanında durmaya çalıştı. (Önvarsayım)

c. ╞ John zamanında duramadı. (Gerektirim)

Zengin (2004: 80-81), bir ifadenin içeriği ile taşıdığı önvarsayımın birbirinden farklı olduğunu, ifade olumsuzlandığında içeriği değişirken önvarsayımın korunduğunu ve bu durumun olumlu ve olumsuz soru tümceleri için de geçerli olduğunu belirtir. Aşağıdaki örnekler Zengin'den (2004: 80-81) alınmıştır:

(105) a. "Peter'ın karısı çok güzel."

b. >> Peter var, evli ve bir karısı var. (Önvarsayım)

c. Bu kadın çok güzel. (İfadenin İçeriği)

(106) a. "Peter'ın karısı çok güzel değil."

b. >> Peter var, evli ve bir karısı var. (Önvarsayım)

c. Bu kadın çok güzel değil. (İfadenin İçeriği)

(107) a. "Peter'ın karısı güzel mi?"

b. >> Peter var, evli ve bir karısı var. (Önvarsayım)

(108) a. "Peter'ın karısı güzel değil mi?"

b. >> Peter var, evli ve bir karısı var. (Önvarsayım)

Yukarıda (105)'teki örnekte belirlenen önvarsayım, onun olumsuzu olan (106)'da da mevcut iken ifadenin içeriği değişmiştir. Dolayısıyla bir tümcenin içeriği değişse de önvarsayımı olumsuzluktan etkilenmemektedir. Aynı şekilde (107)'deki soru ifadesi ve onun olumsuz biçimi olan (108)'de de önvarsayımın olumsuzluktan etkilenmediği görülmektedir. "Peter ve karısının olması" varoluşsal önvarsayım iken "evli" olması uzlaşımsal önvarsayımdır.

2.5.2. Önvarsayımın İptal Edilebilirliği

Levinson, iptal edilebilirliğin önvarsayımsal davranışın incelenebilmesi ve tüm önvarsayım teorilerinin değerlendirilebilmesi için gerekli olan önemli bir özellik

olduğunu ve önvarsayımların belirli dilsel bağlamlarda veya çelişkili varsayımların yapıldığı durumlarda iptal edilebileceğini belirtir (1983: 186). Zengin, önceden varsayılan içeriğin açıkça ifade edildiği durumda önvarsayımın yok olacağını şu örnekle açıklar:

(109) "Peter var, evli, bir karısı var ve bu kadın çok güzel." (Zengin, 2004: 82)

Olumsuzluk altında kalıcılık başlığı altında verilen (105) örneğinde (105b) ifadenin önvarsayımı, (105c) ise ifadenin içeriğidir. İfadenin taşıdığı önvarsayım ve içerik tek bir tümce ile açıkça ifade edilirse yani (105b) ve (105c) bir arada kullanılırsa önvarsayım ortadan kaldırılır.

Beaver (2001: 16) tarafından önvarsayımın tanımlayıcı özelliklerinden biri olarak nitelendirilen iptal edilebilirlik, Huang'ın (2011: 404) belirttiği aşağıdaki dört durumda gerçekleşir:

i. Arka plan varsayımları veya gerçek dünya bilgisi ile tutarsızlık gösteren önvarsayımlar iptal edilebilir:

(110) a. "Sue tezini bitirmeden önce ağladı." (Levinson, 1983: 187)

b. >> Sue tezini bitirdi.

(111) a. "Sue tezini bitirmeden önce öldü." (Levinson, 1983: 187)

b. ~ >> Sue tezini bitirdi.

(112) a. "John, doktorasını bitirmeden önce yardımcı doçentlik yaptı." (Huang, 2011: 404)

b. >> John doktorasını bitirdi.

(113) a. "John, doktorasını bitirmeden önce öldü." (Huang, 2011: 404)

b. ~ >> John doktorasını bitirdi.

Yukarıda verilen örneklerde (110) ve (112) tümceleri zaman bildiren ifade sayesinde (110b) ve (112b)'deki önvarsayımları taşır ancak (111) ve (113) tümceleri bu önvarsayımları taşımaz. Bunun nedeni gerçek dünya bilgisi ile çelişmesidir ve tümcelerin taşıdıkları önvarsayımlar ortadan kaldırılır. Ortak arka plan bilgisi ve dünya bilgisine göre insanların (Sue ve John'un da bir insan olduğu varsayılarak) öldükten sonra herhangi bir şey yapamayacakları kabul edildiğine göre, Sue'nun tezini, John'un ise doktorasını bitiremeyeceği sonucu çıkar. Bu nedenle önvarsayım bu bağlamda iptal edilir (Huang, 2011: 404; Levinson, 1983: 187).

ii. Konuşma sezdirimleri ile tutarsızlık gösteren önvarsayımlar iptal edilebilir:

(114) a. "Susan masanın üzerinde dans ettiyse, annesi bunu yaptığı için mutsuz olacaktır."

b. ? >> “Susan masada belki dans etmiştir belki de etmemiştir.” (Huang, 2011: 404)

c. ~ >> Susan masanın üzerinde dans etti.

(114)’te *mutsuz ol-* olgusal eyleminin kullanılması, “Susan masanın üzerinde dans etti.” potansiyel önvarsayımını doğurmaktadır ancak bununla birlikte koşullu ifadenin kullanılması Susan’ın masanın üzerinde dans edip etmediğinin bilinmediğini belirtir. Bu durumda tutarsız konuşma içeriği karşısında varsayılan önvarsayım iptal edilir.

iii. Belirli söylem bağlamları ile tutarsızlık gösteren önvarsayımlar iptal edilebilir:

(115) a. “Fransa Kralı yoktur, bu nedenle Fransa Kralı kel değildir.” (Huang, 2011: 404)

b. ~ >> Fransa Kralı vardır.

Bağlamsal olarak tutarsızlık gösteren önvarsayımlar ortadan kaldırılabilir. “Fransa Kralı kel değildir.” tümcesi, “Fransa Kralı vardır.” varoluşsal önvarsayımını taşır ancak (7)’deki gibi anlık söylem bağlamı ile çelişen önvarsayımlar iptal edilir.

iv. Bileşik bir tümcedeki yan tümcelerden biri ile tutarsızlık gösteren önvarsayımlar iptal edilebilir:

(116) a. “John çok kötü bir şekilde horlamaktan pişmanlık duymuyor.”

b. >> “John çok kötü bir şekilde horladı.” (Huang, 2011: 405)

(117) a. “John çok kötü bir şekilde horlamaktan pişmanlık duymuyor çünkü aslında hiç horlamadı.”

b. ~ >> “John çok kötü bir şekilde horladı.” (Huang, 2011: 405)

2.5.3. Önvarsayımın Yansıtma Problemi

Önvarsayımın yansıtma problemi, “birleşik bir tümcenin önvarsayımları ve iddialarının, içerdiği tümceciklerin önvarsayımları ve iddiaları ile nasıl ilişkili olduğunu açıklama problemidir” (Langendoen & Savin, 1971: 55’ten Akt. Qualif, 2017: 49). Yule, basit bir tümcenin önvarsayımının, bu basit tümce daha karmaşık bir tümcenin parçası haline geldiğinde doğru olmaya devam edeceğine dair bir beklentinin olduğunu ve bunun, tümcenin anlamının, parçalarının anlamının bir birleşimi olduğu düşüncesinden kaynaklandığını belirtir ve yansıtma problemini şöyle açıklar: “Bazı önvarsayımların (‘parçalar’ olarak) anlamı, bazı birleşik tümcelerin (‘bütünler’ olarak)

anlamı haline gelmek için hayatta kalamaz. Bu, yansıtma problemi olarak bilinir." (1996: 30).

(118) a. "Kelly'nin hasta olduğunu kimse fark etmedi." (p) (Yule, 1996: 30)

b. >> "Kelly hastaydı." (q)

Bu noktada (118a)'yı ifade eden konuşmacı, (118b)'yi önvarsayar. (p >> q)

(119) a. "Kelly'nin hasta olduğunu hayal ettim." (r) (Yule, 1996: 31)

b. >> "Kelly hasta değildi." (~q)

Bu noktada (119a)'yı ifade eden konuşmacı, (118b)'nin olumsuzunu önvarsayar. (r >> ~q)

(120) "Kelly'nin hasta olduğunu hayal ettim ve kimse onun hasta olduğunu fark etmedi." (r + p) (Yule, 1996: 31)

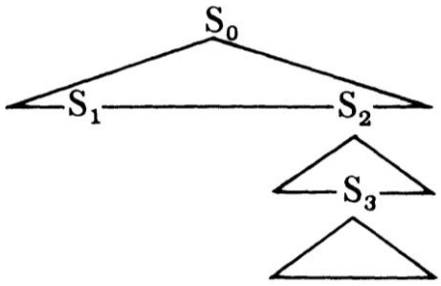
Bu noktada r ile p önermesini birleştirdikten sonra, q önvarsayımının artık doğru olduğu varsayılamaz (Yule, 1996: 30). Basit bir tümcenin taşıdığı önvarsayım, tümcenin bir başka tümce ile birleşerek birleşik tümce haline gelmesiyle ortadan kaldırılabilir ve önvarsayım yansıtma yapamaz.

Daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere Frege, tümcelerin anlamlarını, yalnızca tümceleri oluşturan anlamlı sözcüklerin bir araya gelmesi ile değil; bunların bir tümce bağlamında, tümce içerisinde sahip oldukları işlev aracılığı ile ilişkilendirmiş ve "bütün"ün bu şekilde anlamlı olabileceğini savunmuştur. Levinson (1983: 191), Frege'nin savunduğu bu tümcelerin anlamlarının bileşimsel olması yani tüm ifadenin anlamının, parçaların anlamlarının bir işlevi olduğu düşüncesinin, başlangıçta Langendoen & Savin (1971) tarafından önvarsayımlar için de geçerli olduğunun ve birleşik bütünün önvarsayımlarının, parçaların önvarsayımlarının toplamı olduğunun ileri sürüldüğünü belirtir.

(121) "Bill, Jack'in tüm çocuklarının kel olduğunu bilmiyor." (Karttunen, 1973: 172)

Yansıtma problemi ilk olarak D. T. Langendoen ve H. B Savin ile J. Morgan tarafından 1969 yılında ele alınmıştır. (121)'deki gibi bir tümce, tamamlayıcı olarak "Jack'in tüm çocukları keldir." tümcesini içerir ve Jack'in çocukları olduğunu önvarsayar. Bunun yanında birleşik tümcenin kendisi de Jack'in çocukları olduğunu önvarsayar. Langendoen ve Savin bu tür örneklere dayanarak birleşik tümcelerin önvarsayımlarına ilişkin bir çözüm önerisi sunmuştur. Langendoen ve Savin'in sunduğu bu çözüm önerisine göre birleşik bir tümcenin önvarsayımları, onu oluşturan tümcelerin önvarsayımlarının ve birleşik tümcenin kendisi ile ilişki olan

önvarsayımların mantıksal olarak toplamıdır (Karttunen, 1973: 172). Bu, aşağıdaki gibi şemalandırılmıştır:

Şekil 5: Yansıtma problemi için Langendoen ve Savin (1969) tarafından önerilen çözüm önerisi (Karttunen, 1973: 172)

Langendoen ve Savin'in önerdiği bu şemayı Levinson (1983: 191) şöyle açıklar:

> "Eğer S_0, bileşen olarak S_1, S_2 … S_n tümcelerini içeren bileşik bir tümce ise, bu durumda S_0'ın önvarsayımları = S_1'in önvarsayımları + S_2'nin önvarsayımları …. + S_n'nin önvarsayımlarıdır."

Levinson, birleşik tümcelerin önvarsayımlarına ilişkin çözümün bu şekilde basit bir çözüm olamayacağını, birleşen tümceciklerin (tamamlayıcıların) hangi önvarsayımlarının birleşik tümce (bütün) tarafından miras alınacağını doğru bir şekilde belirleyebilecek bir teoriyi formüle etmenin oldukça zor olduğunu belirtir (1983: 191). Langendoen ve Savin'in bu çözüm önerisi araştırmacılar tarafından eleştirilmiş ve bu çözüm önerisine uymayan örnekler verilerek birleşik tümcelerin önvarsayımlarına ilişkin bu teorinin hatalı olduğu ileri sürülmüştür.

Yansıtma problemine ilişkin bir başka çözüm önerisi 1973'te "Birleşik Tümcelerin Önvarsayımları" (Presuppositions of Compound Sentences) adlı makalesi ile Lauri Karttunen tarafından sunulmuştur. Karttunen (1973: 173) bu makalesinde önce Langendoen ve Savin tarafından sunulan çözüm önerisindeki temel fikrin aslında doğru olduğunu varsayarak birleşik bir tümcenin önvarsayımlarının, tümceciklerinin önvarsayımlarından belirlenebileceği ihtimalini tartışmış; sonrasında ise yetersiz bir açıklama olması nedeniyle mümkün olmadığını savunarak birleşik tümcenin önvarsayımlarının, her zaman bileşenleri tarafından belirlendiği görüşünden vazgeçerek yansıtma problemi için üç farklı yüklem grubuna ilişkin bir çözüm önerisi sunmuştur: tıpalar (plugs), delikler/boşluklar (holes) ve filtreler (filters).

Karttunen'in çözüm önerisindeki birinci grup olan tıpalar, birleşik tümcenin tüm önvarsayımlarını engelleyen yüklemler sınıfıdır. Bu grup, "söyle-, bahset-, sor-, anlat-, söz ver-, iste-, suçla-, eleştir- vb." eylemleri içerir (1973: 173-174).

(122) "Harry, Bill'e onu Fransa'nın şimdiki kralıyla tanıştıracağına dair söz verdi." (Karttunen, 1973: 173)

(122)'deki tümcenin, bu tez çalışmasının önceki bölümlerinde verilmiş olan (13b)'deki "Fransa Kralı vardır." önermesini önvarsayacağı düşünülür ancak Karttunen'e göre birleşik tümcelerde durum farklıdır ve bu tümce Fransa'nın bir kralı olduğunu önvarsaymaz, burada önemli olan, söylenenlerin veya inanılan şeylerin gerçekleştirildiğini bildirmektir. Bu durumda tamamlayıcı tümcenin önvarsayımı ana tümce tarafından miras alınmaz.

(123) a. "Doktor, artık kalbimin düzgün çalışmayacağını söyledi."

b. Konuşmacının bir kalbi var.

c. Konuşmacının kalbi daha önce düzgün çalışıyordu.

Qualif (2017: 53), (123)'teki örnekleri vererek Karttunen teorisinin daha açık olması gerektiğini belirtir. Çünkü ona göre (123a) tümcesi, (123b) ve (123c)'yi önvarsayar ancak Karttunen "söyle-" eyleminin tıpa olduğunu iddia eder ve tamamlayıcı tümcenin önvarsayımlarının ana tümcenin önvarsayımlarına dönüşmesini engellediğini belirtir.

İkinci grup olan delikler, tamamlayıcı tümcenin tüm önvarsayımlarının, ana tümcenin önvarsayımları haline gelmesine izin verir. Bu grup, "bil-, pişman ol-, şaşırt-, anla-, başla-, dur-, devam et-, yönet-, kaçın-, zorla-, önle-, olası ol-, mümkün ol-, -tereddüt et- vb." eylemleri içerir. Aşağıdaki örnekler Karttunen (1973: 176)'in ana tümcenin yükleminin delikler grubuna ait bir eylem olması durumunda tümcenin, içinde gömülü olan tamamlayıcı tümcelerin tüm önvarsayımlarına sahip olacağını belirtmek için sunduğu örneklerdir.

(124) a. "Fred karısını dövmeyi bıraktı."

b. "Fred karısını dövmeyi bırakmakta tereddüt etti."

c. "Fred'in karısını dövmeyi bırakmakta tereddüt etmesi Mary'yi şaşırttı."

d. "Cecilia, Fred'in karısını dövmekten vazgeçmesinin Mary'yi şaşırttığını biliyordu."

e. >> Fred'in bir karısı var.

(124a-d)'deki tümcelerin tümü (124e)'yi önvarsaymaktadır. Karttunen'in önerisine göre bu tümcelerdeki *tereddüt et-*, *şaşırt-* ve *bil-* eylemleri ana tümcelerin yüklemi oldukları için bu tümcelerin tamamlayıcı tümcelerinin önvarsayımlarını miras olarak alırlar.

Önvarsayımların olumsuzluk altında sabit kalması nedeniyle Qualif, Karttunen'in olumsuzlamayı bir delik olarak nitelendirdiğini belirtir.

(125) a. "Ailesinin Fas'ta yaşadığını biliyordum." (Qualif, 2017: 53)

b. "Ailesinin Fas'ta yaşadığını bilmiyordum."

c. >> Ailesi Fas'ta yaşıyor.

(125a)'daki olumlu tümce (125c)'yi nasıl önvarsayıyorsa (125b)'deki olumsuz tümce de aynı şekilde (125c)'yi önvarsayar. Bu durumda *bil-* eyleminin ana tümcenin yüklemi olduğu bu örneklerde tamamlayıcı tümcenin önvarsayımının ana tümcenin önvarsayımı haline gelmesine izin verildiği için olumsuzlama Karttunen önerisine göre bir deliktir.

Üçüncü grup olan filtreler ise bazı durumlarda önvarsayım yansıtmasına izin veren bazı durumlarda ise önvarsayımları iptal eden yüklemler grubudur. Filtreler grubu, tıpalar ve deliklerin sistematik bir karışımı gibi görünmektedir ancak yalnızca mantıksal bağlaçları içerir. Karttunen, filtreler için "eğer … o zaman, ve, ya … ya da" gibi bağlaçları verir ve doğal olarak gramercilerin bu tür sözcükleri "yüklem" olarak adlandırmadıklarını, ancak burada gramer geleneği yerine mantıksal geleneği takip ettiğini belirtir (Karttunen, 1973: 176).

(126) a. "Eğer kellik kalıtsalsa o zaman Jack'in tüm çocukları keldir."

b. "Eğer Jack'in tüm çocukları kelse o zaman kellik kalıtsaldır."

c. "Eğer Jack'in çocukları varsa o zaman Jack'in tüm çocukları keldir."

d. "Eğer Jack'in tüm çocukları kelse o zaman Jack'in çocukları vardır."

e. Jack'in çocukları vardır.

(126a)'daki "Jack'in tüm çocukları keldir." ana tümcesi, (126e)'yi önvarsayar. (126b)'de bu önvarsayımı taşıyan öncül koşullu tümcedir. Bu iki örnek (126e)'yi önvarsayar. (126c)'deki ana tümcenin önvarsayımı ise filtrelenir çünkü (126c)'de ne koşullu tümce ne de bir bütün olarak ana tümce "Jack'in çocukları olduğunu" önvarsayar. (126c)'nin aksine (126d), "Jack'in çocukları vardır."ı önvarsayarak (126a-b)'ye benzer. (126c)'yi farklı kılan şey ise öncül ile ana tümce arasında belirli bir ilişki olmasıdır, yani öncül ana tümcenin önvarsayımından oluşur ve bu gibi durumlarda önvarsayım geçersiz olur. Dolayısıyla Karttunen'in filtreler grubu için verdiği

bağlaçlar ile kurulan yukarıdaki tümcelerden kiminin önvarsayımlara izin verirken kiminin ise önvarsayım yansımasını engellediği görülmektedir.

3. BÖLÜM
"SALKIM HANIM'IN TANELERİ" ADLI SİNEMA FİLMİNDE ÖNVARSAYIM TETİKLEYİCİLERİ

3.1. "Salkım Hanım'ın Taneleri" Adlı Sinema Filminde Önvarsayım Tetikleyicilerinin İncelenmesi

1989 yılında Yılmaz Karakoyunlu tarafından yazılan roman, 1990 yılında Tomris Giritlioğlu tarafından aynı adlı sinema filmine uyarlanmıştır. Bu bölümde, senaryosu Etyen Mahçupyan ve Tamer Baran tarafından yazılan bu film üzerinde önvarsayım tetikleyicileri incelenecektir. 1989-1990 Yunus Nadi Roman Ödülü'nü kazanan Salkım Hanım'ın Taneleri, 1999 yılında 36. Altın Portakal Film Festivali'nde En İyi Film ödülüne layık görülmüştür.

Salkım Hanım'ın Taneleri filmindeki sekanslar, Levinson (1983: 181-185) ve Yule (1996: 27-31)'un önvarsayım tetikleyicilerini esas alarak uyarladığımız Şekil 6'da verilen önvarsayım tetikleyicileri sınıflandırmasına göre incelenecektir. Senaryoda yer alan sekanslar kimi zaman bütünüyle kimi zaman da yalnızca önvarsayım tetikleyicilerinin bulunduğu kısımlar ele alınarak bu çalışmanın uygulama aşamasında verilecektir. Sekanslarda yer alan ifadelerin hangi önvarsayım tetikleyicileri sınıfına dâhil olduğu tespit edilecek ve önvarsayım sınıflandırması hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Haydarpaşa Garına Yakın Cadde, Dış, Gece

Film başladığında, perdedeki karanlık birkaç saniye sürer… Bu karanlık giderek kahverengi tonlarından renkliye geçer. Ve filmin ilk görüntüsüne dönüşür.

Yıl 1943. Soğuk, rüzgarlı bir İstanbul gecesi…Issız bir cadde. Çöp bidonları, cılız bir köpek… Uçuşan bir gazete… Bu görüntü üzerinde filmin adı belirir:

Salkım Hanım'ın Taneleri

Caddeyi önce bir far aydınlatır. Sonra konvoy halinde resmi araçlar girer görüntüye. Uzun bir konvoydur bu. Kameranın önünden ağır ağır geçmeye başlarlar.

1. a. Film başladığında, perdedeki karanlık birkaç saniye sürer…
   b. >> Film başladı.
   c. >> Perde var.

Burada (1a) tümcesindeki *başladığında* ifadesi, -{dI⁴ğI⁴ndA} ulaç biçimbirimi aracılığıyla "film başladı" bilgisini vererek **yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **belirteç tümceciklerine** örnektir. Tümcedeki diğer önvarsayımlardan biri "bir perdenin olduğu" bilgisini ileterek (1c)'deki **varoluşsal önvarsayıma** örnektir. Bu durumda (1a) >> (1b) ve (1a) >> (1c) şeklinde gösterilebilir.

2. a. Yıl 1943. Soğuk, rüzgarlı bir İstanbul gecesi… Issız bir cadde. Çöp bidonları, cılız bir köpek… Uçuşan bir gazete…

b. >> İstanbul diye bir yer var.

c. >> Issız bir cadde, çöp bidonları, cılız bir köpek ve uçuşan bir gazete var.

(2a)'daki belirli isimler, **varoluşsal övarsayıma** örnektir. (2a) >> (2b) ve (2a) >> (2c) şeklinde simgeleyebiliriz.

3. a. Caddeyi önce bir far aydınlatır. Sonra konvoy halinde resmi araçlar girer görüntüye. Uzun bir konvoydur bu. Kameranın önünden ağır ağır geçmeye başlarlar.

b. >> Cadde önceden karanlıktı.

c. >> Resmi araçlar daha önce görüntüde yoktu.

d. >> Uzun bir konvoy var.

e. >> Resmi araçlar daha önce kameranın önünden geçmiyordu.

Burada (3a) tümcesinde verilen *önce* ve *sonra* ifadeleri, **yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **belirteç tümceciklerine** ait örnektir. (3d)'deki önvarsayım belirli isim olması gerekçesiyle **varoluşsal önvarsayımdır**. (3a)'da yer alan *başlarlar* ifadesi ise "resmi araçların daha önce kameranın önünden geçmediği" bilgisini aktarması bakımından *başla-* eylemi aracılığıyla (3e)'deki önvarsayımı tetiklemektedir ve **sözlüksel önvarsayım** tetikleyicilerinden **durum değiştirici eylemlere** ait bir örnektir.

3. Haydarpaşa Garının Önü, Cadde, Dış, Gece, 100 Fgr-Lui-Levon

Sahne 1'de görülen konvoyun en önündeki araba, Gar'ın önünde durur. Diğer araçlar onu izler. Hızla açılan kapıdan jandarma erleri fırlar. Araçların içine itiş kakış yerleştirilmiş insanlar indirilmeye başlanır.

4. a. Sahne 1'de görülen konvoyun en önündeki araba, Gar'ın önünde durur.

b. >> Konvoy'un en önünde bir araba var.

c. >> Gar var.

d. >> Konvoyun en önündeki araba daha önce hareket halindeydi.

Bu sekansta (4a)'daki tümce, (4b-c)'yi önvarsayarak **varoluşsal önvarsayıma** örnek oluşturur ve *durur* yüklemi ile "arabanın daha önce hareket halinde olduğu" bilgisini ileterek **sözlüksel önvarsayım** tetikleyicilerinden **durum değiştirici eylemlere** açıkça bir örnektir.

5. a. Hızla açılan kapıdan jandarma erleri fırlar.

b. >> Kapı daha önce kapalıydı.

c. >> Jandarma erleri var.

(5a)'daki tümcede *jandarma erleri* ifadesi, **varoluşsal önvarsayıma**; *hızla açılan kapı* ifadesi ise *-{(y)An}* biçimbirimi aracılığıyla "kapının daha önce kapalı olduğu" bilgisini iletir ve **yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamına örnektir.

6. 2 No'lu Peron, Dış, Gece, Lui-Levon-Lui'nin Karısı-Konvoydan İnenler-Önceki Kalabalık

...

Orta yaşlı, mağrur görünümlü bir kadın, kalabalığı yararak kafileden bir adamın (Lui-Levon) yanına yaklaşmayı başarır.

...

Bu durumdan yararlanan kalabalıktan öne fırlayanlar olur. Erler artık onları zapt edemez hale gelmiştir. İstasyonda tam bir karmaşa yaşanmaya başlamıştır.

...

6. a. Orta yaşlı, mağrur görünümlü bir kadın, kalabalığı yararak kafileden bir adamın yanına yaklaşmayı başarır.

b. >> Orta yaşlı, mağrur görünümlü bir kadın var.

c. >> Bir adam var.

d. >> Orta yaşlı, mağrur görünümlü bir kadın, kalabalığı yararak kafileden bir adamın yanına yaklaşmaya çalıştı.

6. sekansta yer alan (6a) tümcesi, belirli tanımları içermesi sebebiyle (6b) ve (6c)'yi **varoluşsal önvarsayım** açısından önvarsayar. (6d)'de ise birinin bir şey başardığını iddia etmek, "o kişinin bunu denediği" bilgisini örtük olarak ilettiği için **sözlüksel önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **dolaylı eylemler** ulamına örnek teşkil etmektedir.

7. a. Bu durumdan yararlanan kalabalıktan öne fırlayanlar olur. Erler artık onları zapt edemez hale gelmiştir. İstasyonda tam bir karmaşa yaşanmaya başlamıştır.

b. >> Kalabalık bu durumdan yararlanmıştır.

c. >> Erler daha önce onları (kalabalıktan öne fırlayanları) zapt edebiliyordu.

d. >> İstasyonda daha önce bir karmaşa yaşanmamıştır.

(7a) tümcesi, *-{(y)An}* biçimbirimi ile "kalabalığın bu durumdan yararlandığı" bilgisini ileterek **yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamına örnektir ve (7b)'yi önvarsayar. (7c)'deki önvarsayım, *artık* ifadesi ile "erlerin daha önce onları (kalabalıktan öne fırlayanları) zapt edebildiği" bilgisini ileterek yinelenen bir olayın şu an yapılamadığını belirtmesi açısından **sözlüksel önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **yinelemelere** örnektir. Son tümcede yer alan *başla-* eylemi ile "istasyonda daha önce bir karmaşanın olmadığı" bilgisi iletilmiş ve **sözlüksel önvarsayım** tetikleyicilerinden **durum değiştirici eylemlere** açıkça bir örnek oluşturmuştur.

9. Beyoğlu'nda Bir Ara Sokak, Dış, Gece, Üzeyir-Durmuş-Nimet-Nahit-Nefise-Fgr

...

Kamera kaymasını sürdürerek ana caddeye bağlanan köşedeki mağazanın vitrinine yapışmış genç bir adamın yüzünde kalır.

...

Arkadan gelen araç sürekli klakson çalmaktadır.

...

Durmuş, Nimet ve 7 yaşındaki oğulları Nahit, durmuş önden yürümektedir. Tramvayı yakalamak için denkleri ile koşmaya başlar.

...

Nefise'ye bakakalan Durmuş, sırtındaki denkler ile onun yolunu tıkar. Bir an bakışırlar. Nefise bakışları ile adeta Durmuş'a uzaklaşmasını emreder. Durmuş, şaşkın bir hamle daha yapınca sırtındaki yükler kadının yolunu iyice tıkar ve sıkışan Nefise zorunlu bir şekilde Durmuş'a yaklaşır. Nefise'nin nefesini yüzünde hisseden Durmuş, hipnotize olmuş gibi kalakalır.

...

8. a. Kamera kaymasını sürdürerek ana caddeye bağlanan köşedeki mağazanın vitrinine yapışmış genç bir adamın yüzünde kalır.

b. >> Köşe ana caddeye bağlanmaktadır.

c. >> Genç bir adam, ana caddeye bağlanan köşedeki mağazanın vitrinine yapışmıştır.

d. >> Ana cadde vardır, ana caddeye bağlanan bir köşe vardır, ana caddeye bağlanan köşede bir mağaza vardır, mağazanın vitrini vardır, mağazanın vitrinine yapışmış genç bir adam vardır.

(8a) tümcesinde *-{(y)An} ve -{mIˢş}* biçimbirimleri ile kurulan *bağlanan* ve *yapışmış* ifadeleri, **yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamına örnek olarak verilebilir, bu durumda (8a) >> (8b) ve (8a) >> (8c). (8d)'de ise **varoluşsal önvarsayım** söz konsudur.

9. a. Arkadan gelen araç sürekli klakson çalmaktadır.

b. >> Arkadan bir araç gelmektedir.

(9a)'da *-{(y)An}* biçimbirimi ile "arkadan bir aracın geldiği" bilgisi iletilmektedir ve *gelen* ifadesi, **yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamına örnektir.

10. a. Durmuş, Nimet ve 7 yaşındaki oğulları Nahit, Durmuş önden yürümektedir. Tramvayı yakalamak için denkleri ile koşmaya başlar.

b. >> Durmuş vardır, Nimet vardır, Nahit vardır.

c. >> (Durmuş) daha önce koşmuyordu.

(10a)'da yer alan özel isimler belirli göndergelere atıf yapması dolayısıyla (10b)'yi önvarsayar ve **varoluşsal önvarsayıma** örnektir. "Durmuş'un daha önce koşmadığı" bilgisi, *başla-* eylemi aracılığıyla sunulmaktadır ve **sözlüksel önvarsayım** tetikleyicilerinden **durum değiştirici eylemlere** örnek olarak verilebilir.

11. a. Nefise'ye bakakalan Durmuş, sırtındaki denkler ile onun yolunu tıkar. Bir an bakışırlar. Nefise bakışları ile adeta Durmuş'a uzaklaşmasını emreder. Durmuş, şaşkın bir hamle daha yapınca sırtındaki yükler kadının yolunu iyice tıkar ve sıkışan Nefise zorunlu bir şekilde Durmuş'a yaklaşır. Nefise'nin nefesini yüzünde hisseden Durmuş, hipnotize olmuş gibi kalakalır.

b. >> Durmuş, Nefise'ye bakakalır.

c. >> Durmuş, daha önce (en az) bir hamle yapmıştı.

d. >> Nefise, Durmuş'un sırtındaki yüklerin yolunu tıkaması nedeniyle sıkışır.

e. >> Durmuş, Nefise'nin nefesini yüzünde hisseder.

(11a)'da bulunan *Nefise'ye bakakalan Durmuş, sıkışan Nefise, Nefise'nin nefesini yüzünde hisseden Durmuş* ifadeleri, *-{(y)An}* biçimbirimi ile tetiklenen önvarsayımlardır ve bu biçimbirim aracılığıyla (11a) tarafından (11b), (11d) ve (11e) önvarsayılır. Bu üç örnek, **yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamına örnektir. (11a)'da bulunan bir diğer önvarsayım tetikleyicisi ise **sözlüksel önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **yinelemeler** ulamına örnek olarak verebileceğimiz *daha* ifadesidir ve (11c)'de belirtildiği gibi bu ifade aracılığıyla "Durmuş'un Nefise'ye öncesinde zaten bir hamle yaptığı" önvarsayılır. Bu durumda (11a) >> (11c) şeklinde gösterebiliriz.

13. Aksaray Oteli, Depo Önü, Dış, Gece, Bekir-Üzeyir-Fgr

Hışırtı ile kapanan bir kepenk bir önceki görüntü ile birleşir. Yağmur sürmektedir. Kepengi kapatan Bekir 35 yaşında İstanbul'a göç etmiş, hamallıktan esnaflığa yükselmiş bir taşralıdır. Yeni açtığı deposuna getirilecek mallları beklemektedir.

...

Bekir: Adın ne senin?

Üzeyir: Üzeyir...

...

12. a Hışırtı ile kapanan bir kepenk bir önceki görüntü ile birleşir. Yağmur sürmektedir. Kepengi kapatan Bekir 35 yaşında İstanbul'a göç etmiş, hamallıktan esnaflığa yükselmiş bir taşralıdır. Yeni açtığı deposuna getirilecek mallları beklemektedir.

b. >> Kepenk, hışırtı ile kapanmıştır.

c. >> Yağmur daha önceden yağıyordu.

d. >> Bekir, kepengi kapattı.

e. >> (Bekir) depo açmıştır.

(12a)'da bulunan *hışırtı ile kapanan bir kepenk, kepengi kapatan Bekir* ifadeleri (12b) ve (12d)'yi önvarsaymaktadır ve buradaki önvarsayım örnekleri, **yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamından *-{(y)An}* biçimbirimi ile sağlanmıştır. **Sözlüksel önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından

durum değiştirici eylemler başlığına dahil olan *sür-* eylemi, (12c)'yi tetiklemektedir. **Yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamında yer alan *–{dI⁴k}* biçimbirimi ise "Bekir'in depo açtığı" bilgisini iletmesi dolayısıyla (12e) önvarsayılmaktadır.

13. a. Adın ne senin?

b. >> Bir adın var.

(13a)'da *ne* soru sözcüğü ile "bir adın var olduğu" bilgisi iletilmiş var olan bir şeyin ne olduğu öğrenilmek istenmiştir. Bu tümce, **yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **5N1K soruları** ile tetiklenen önvarsayımlar grubuna örnek olarak gösterilebilir.

14. Bekir Ev Önü, Haseki, Dış, Gece, Nimet-Nahit-Durmuş-Fgr

...

Üşüyen Nahit sızlanır:

Nahit: Keşke Niğde'de kalsaydık!

Nimet: Kalmadığımız daha iyi.

...

Bekir, kapının önündeki çocuk ve Nimet'i fark eder. Bakışları biraz yumuşar.

...

14. a. Üşüyen Nahit sızlanır:

b. >> Nahit üşümüştür.

(14a)'daki tümce, **yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamından *-{(y)An}* biçimbirimi ile (14b)'yi önvarsaymaktadır.

15. a. Nahit: Keşke Niğde'de kalsaydık!

Nimet: Kalmadığımız daha iyi.

b. >> (Nimet'e göre) Niğde'de kalmamak, Niğde'de kalmaktan daha iyidir.

(15a)'da Nimet'in tümcesinde bulunan *daha* ifadesi ile (15b)'deki önvarsayım tetiklenmektedir. Niğde'de kalmak ve kalmamak karşılaştırılmış ve (Nimet'e göre) "kalmamanın daha iyi olacağı" düşüncesi iletilmektedir ve bu, **yapısal önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **karşılaştırmalı yapılara** örnek olarak gösterilebilir.

16. a. Bekir, kapının önündeki çocuk ve Nimet'i fark eder. Bakışları biraz yumuşar.

b. >> Nimet ve çocuk kapının önündedir.

c. >> (Bekir'in) Bakışları daha sertti.

(16a)'da *fark et-* olgusal eylemi, (16b)'deki önvarsayımı tetiklemektedir ve bu örnek, **sözlüksel önvarsayım** tetikleyicileri sınıfının bir alt başlığı olan **önermesel tutum eylemlerinin olgusal eylemler** ulamına örnek olarak gösterilebilir. (16a)'da kullanılan *biraz* sözcüğü, **sözlüksel önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **önermesel niceleyicilere** örnektir ve Bekir'in bakışlarını niceleyerek (16c)'yi önvarsayar.

19. Şehir Kulübü Merdivenler İç, Gece, Nefise-Garson

...

Nefise: Ne konuşuyorlar?

Garson: Bilmiyorum efendim. Beni alakadar etmiyor.

Nefise: Haklısın. İlgilenme böyle şeylerle.

Nefise yürümeye devam eder.

...

17. a. Nefise: Ne konuşuyorlar?

b. >> (Onlar) Bir şey konuşuyorlar.

(17a)'da kullanılan *ne* soru sözcüğü tarafından (17b)'deki önvarsayım tetiklenir ve bu, **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **5N1K soruları** ulamına örnek olarak gösterilebilir.

18. a. Nefise yürümeye devam eder.

b. >> Nefise daha önce de yürüyordu.

Nefise'nin daha önce de yürüdüğü bilgisi, (18a)'da yer alan *devam et-* eylemi tarafından tetiklenir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **durum değiştirici eylemlere** örnek olarak gösterilebilir.

20. Şehir Kulübü, Toplantı Salonu İç, Gece, Nefise-Enis Fikri-Halit Bey

Halit Bey ile Enis Fikri Bey sohbet etmektedirler. Önlerinde Gece Postası gazetesi açıktır. Nefise'nin girdiğini fark etmezler.

...

Halit Bey: Gidişatı hiç beğenmiyorum.

Enis Fikri Bey: Hazine çok zorlanıyor galiba.

...

O sırada Enis Fikri kapıda Nefise'yi fark eder.

...

19. a. Halit Bey ile Enis Fikri Bey sohbet etmektedirler. Önlerinde Gece Postası gazetesi açıktır. Nefise'nin girdiğini fark etmezler.

b. >> Halit Bey, Enis Fikri Bey, Gece Postası gazetesi, Nefise vardır.

(19a)'da yer alan belirli tanımlar (19b)'yi önvarsayarak **varoluşsal önvarsayıma** örnek olarak gösterilebilir.

20. a. Halit Bey: Gidişatı hiç beğenmiyorum.

Enis Fikri Bey: Hazine çok zorlanıyor galiba.

b. >> Halit Bey gidişatı beğenmemektedir.

c. >> (Enis Fikri Bey'in düşüncesine göre) Hazine zorlanmaktadır.

(20a)'da bulunan *hiç* ve *çok* nicelik belirteçleri (20b) ve (20c)'yi önvarsayarak **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **önermesel niceleyiciler** ulamına örnektir.

21. a. O sırada Enis Fikri kapıda Nefise'yi fark eder.

b. >> Nefise kapıdadır.

(21a)'da kullanılan *fark et-* olgusal eylemi tarafından (21b)'deki önvarsayım tetiklenir ve bu **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **önermesel tutum eylemleri** ulamının **olgusal eylemler** başlığına örnek olarak verilebilir.

22. Emanet Bürosu İç, Gün, Bekir-Memur-Figüran

Veznenin kapağını bir el yavaşça açar. Açılan kapağın arkasında bir adamın yüzü belirir.

...

22. a. Veznenin kapağını bir el yavaşça açar. Açılan kapağın arkasında bir adamın yüzü belirir.

b. >> Veznenin kapağı daha önce kapalıydı.

c. >> Kapak açıldı.

(22a)'da bulunan *açar* ifadesi, "veznenin kapağının daha önce kapalı olduğu" bilgisini taşıması açısından (22b)'deki önvarsayımı tetiklemektedir ve **sözlüksel önvarsayım**

tetikleyicileri sınıfından **durum değiştirici eylemlere** örnektir. Bunun yanı sıra *açılan kapak* ifadesindeki -{(y)An} biçimbirimi tarafından (22c)'deki önvarsayım tetiklenir ve **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamına örnektir.

24. Sansaryan Han Dış, Gün, Bekir

Bekir Sansaryan Han'ın kapısından girer. Halit Bey'in yazıhanesine doğru yürür.

23. a. Bekir Sansaryan Han'ın kapısından girer. Halit Bey'in yazıhanesine doğru yürür.

b. >> Bekir vardır, Sansaryan Han vardır, Sansaryan Han'ın kapısı vardır, Halit Bey vardır, Halit Bey'in yazıhanesi vardır.

(23a)'da yer alan belirli tanımlar tarafından (23b) önvarsayılır ve **varoluşsal önvarsayıma** örnektir.

28. Levon Dükkan İç, Akşam, Bekir-Levon

...

Bekir'in bıraktığı yerde Levon oturmaktadır. Levon Bekir'in içinde bulunduğu zor durumu anlamıştır. Gülümseyerek eğilir. Masanın altındaki kasayı açar.

...

24. a. (Levon) Masanın altındaki kasayı açar.

b. >> Kasa daha önce kapalıydı.

(24a)'da yer alan *aç-* eylemi tarafından (24b) önvarsayılır ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **durum değiştirici eylemlere** örnektir.

29. Durmuş Dükkan İç, Akşam (İyice Geç), Durmuş-Bekir-Levon

...

Genel planda Durmuş, iki katlı bomboş bir dükkanda, çılgın bir sevinçle dükkanı adımları ile arşınlamaktadır.

Durmuş: 18, 19, 20, 21

Durmuş birden durur. Koşar ve sevinçle Bekir'e sarılıp öper. Sonra yerine dönünce kaldığı yeri unutur ve tekrar baştan adımlamaya başlar. Boş dükkanın camekanından Durmuş'un çılgın çoşkusunu izleyen Bekir'in yüzü acı ile gerilmiştir.

...

25. a. Durmuş birden durur.

b. >> Durmuş daha önce hareket halindeydi.

(25a)'da kullanılan *dur-* eylemi tarafından "Durmuş'un daha önce hareket halinde olduğu" bilgisi aktarılır ve (25b)'deki önvarsayım tetiklenir. Bu, **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **durum değiştirici eylemlere** örnektir.

26. a. Sonra yerine dönünce kaldığı yeri unutur ve tekrar baştan adımlamaya başlar.

b. >> (Durmuş) Yerine döndü.

c. >> (Durmuş) Daha önce de (dükkanı) adımlıyordu.

(26a)'da yer alan *–{(y)I⁴ncA}* biçimbirimi tarafından "Durmuş'un yerine döndüğü" bilgisi aktarılır ve (26b)'deki önvarsayım tetiklenir. Bu örnek, **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **belirteç tümcecikleri** ulamına dahil olur. (26a)'da bulunan *tekrar* ifadesi ile "Durmuş'un dükkanı adımlama eylemini daha önce de yaptığı" anlaşılır ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **yinelemeler** ulamına örnek olarak gösterilir.

27. a. Boş dükkanın camekanından Durmuş'un çılgın çoşkusunu izleyen Bekir'in yüzü acı ile gerilmiştir.

b. >> Bekir, Durmuş'un çılgın çoşkusunu izlemektedir.

(27a)'daki *izleyen* ifadesinde bulunan *–{(y)An}* biçimbirimi tarafından "Bekir'in Durmuş'un çılgın çoşkusunu izlediği" anlaşılır ve (27b)'deki önvarsayım tetiklenir. Bu örnek, **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamına dahil edilir.

32. Bekir Ev, Salon, İç, Gece, Durmuş-Bekir-Nimet-Nahit

...

Durmuş: Ne o yahu. Levon Efendi niye apar topar kaçtı?

...

28. a. Durmuş: Ne o yahu. Levon Efendi niye apar topar kaçtı?

b. >> Levon Efendi kaçtı.

(28a)'da kullanılan *niye* soru sözcüğü tarafından (28b)'deki önvarsayım tetiklenir ve bu, **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **5N1K soruları** ulamına dahil edilir.

35. Soğanağa'daki Ev İç, Akşamüzeri, Nimet-Durmuş

...

Durmuş başını eğmiş Nimet'e bakmaktadır. Sesi giderek yükselir. Nimet hala elleri komodinin üzerinde, kendine bakar.

Durmuş: Babandan kaçıp geldiğinde işler çok daha farklıydı ama, değil mi?

...

29. a. Durmuş: Babandan kaçıp geldiğinde işler çok daha farklıydı ama, değil mi?

b. >> (Nimet) Babasından kaçıp gelmiştir.

(29a)'da yer alan *–{dI⁴ğI⁴ndA}* biçimbirimi aracılığıyla (29b)'deki önvarsayım tetiklenir ve **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **belirteç tümcecikleri** ulamına örnektir.

38. Bakımevi Önü, Araba İçi, Gün, Halit Bey-Levon

... Araba eski ve görkemli bir binanın önünde durur…

30. a. Araba eski ve görkemli bir binanın önünde durur.

b. >> Araba daha önce hareket halindeydi.

(30a)'da yer alan *dur-* eylemi tarafından (30b)'deki önvarsayım tetiklenir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **durum değiştirici eylemlere** örnektir.

84. Aksaray Otel Giriş, İç, Gün, Bekir-Veli

Bekir depo kapısını kapatır. Sinirli resepsiyona yaklaşır.

Bekir: Nereye gitti bu kadın?

Veli: Bilmiyorum ağabey.

...

31. a. Bekir depo kapısını kapatır.

b. >> Depo kapısı daha önce açıktı.

(31a)'da bulunan *kapat-* eylemi tarafında (31b)'deki önvarsayım tetiklenir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **durum değiştirici eylemlere** örnektir.

32. a. Bekir: Nereye gitti bu kadın?

b. >> (Kadın) Gitti.

(32a)'da Bekir'in ifadesinde kullanılan *nereye* soru sözcüğü tarafından "(kadının) bir yere gittiği" anlaşılır ve (32b)'deki önvarsayım tetiklenir. Bu örnek, **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **5N1K soruları** ulamına örnek olarak gösterilebilir.

88. Aksaray Oteli Bir Oda, İç, Gün, Nakip Nuri-Suzan-Bekir-Durmuş

...

Bekir öfkeli kapıya yönelir. Döner. Hala iştahla listeleri inceleyen Durmuş'a öfkeli bakar.

...

33. a. Hala iştahla listeleri inceleyen Durmuş'a öfkeli bakar.

b. >> Durmuş, iştahla listeleri incelemektedir.

(33a)'da bulunan *–{(y)An}* biçimbirimi tarafından (33b)'deki önvarsayım tetiklenir ve **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamına örnektir.

95. Levon Ev Merdiven, İç, Gün, Bekir-Nimet

Levon'un evinin merdivenlerinin altında gürültülü bir şekilde merdivenden inen ayak sesleri duyulur. Ağlamış olduğu belli olan Bekir hızla iner, sokak kapısına yönelir…

34. a. Ağlamış olduğu belli olan Bekir hızla iner, sokak kapısına yönelir.

b. >> Bekir ağlamıştır.

(34a)'da yer alan *–{(y)An}* biçimbirimi tarafından (34b)'deki önvarsayım tetiklenir ve **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamına örnektir.

96. Levon Ev, İç, Gün, Levon-Nimet

Levon'un oturma odasının kapısı açılır. Nimet girer. Levon sese döner. Pencerenin önünde iki eli cebinde durmaktadır. Nimet'i görünce sevinir ve heyecanlanır. Nimet'e ilerler. Nimet'in elini iki elinin arasına alır.

Levon: Kendimi hazırlamıştım. Gelmeyeceğinizi sandım.

Nimet: Dün gelecektim. Son güne bırakmak istemedim.

...

Nimet: Kitapları getirmedim. Bende kalmalarını arzu ettim.

Levon: Benim için saklamanızı istediğim birkaç küçük eşyam daha var.

...

35. a. Levon'un oturma odasının kapısı açılır.

b. >> Levon'un oturma odasının kapısı daha önce kapalıydı.

(35a)'da yer alan *açıl-* eylemi aracılığıyla (35b)'deki önvarsayım tetiklenir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **durum değiştirici eylemlere** örnektir.

36. a. Levon: Kendimi hazırlamıştım. Gelmeyeceğinizi sandım.

b. >> (Nimet) Geldi.

(36a)'da yer alan *san-* eylemi, (36b)'deki önvarsayımı tetiklemektedir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **önermesel tutum eylemleri** ulamının **olgusal olmayan eylemler** başlığına örnektir. Çünkü *san-* eylemi, söz konusu durumun tam tersi yönünde bir anlam iletmektedir.

37. a. Levon: Benim için saklamanızı istediğim birkaç küçük eşyam daha var.

b. >> Levon'un, Nimet'in saklamasını istediği birden çok eşyası var.

(37a)'da yer alan *daha* nicelik belirteci aracılığı ile (37b)'deki önvarsayım tetiklenmiştir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **önermesel niceleyiciler** ulamına örnektir.

99. Bakımevi Nora Oda, İç, Akşamüstü, Levon-Nora

... Nora'nın yüzü... Gözlerinde bir şefkat vardır. Levon'un omuzları sarsılır. Ağlamaktadır. Sakinleşir. Yerinden kalkar. Pencereye dönük Nora'nın arkasına geçer. Saçlarını okşar, arkadan başını ve yanağını defalarca öper. Başını kaldırır, Nora ile birlikte pencereden dışarıyı seyreder. Kamera bahçeyi ve ağaçları gösterir. Hava kararmaya başlar.

38. a. Saçlarını okşar, arkadan başını ve yanağını defalarca öper.

b. >> (Levon) Nora'nın başını ve yanağını daha önce de öpmüştü.

(38a)'da bulunan *defalarca* sözcüğü, "bir eylemin/durumun daha önce de yapıldığı" bilgisini vermesi açısından (38b)'deki önvarsayımı tetiklemektedir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **yinelemeler** ulamına örnektir.

39. a. Hava kararmaya başlar.

b. >> Hava daha önce aydınlıktı.

(39a)'da *başla-* eylemi, "havanın daha yeni karardığı" bilgisini ileterek (39b)'yi önvarsayar. Bu örnek, **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **durum değiştirici eylemler** ulamına örnektir.

102. Tren, İç, Gece, Levon-Lui-Niko-Fgr

...

Levon'un elinde sadece küçük bir çanta vardır.

...

Bu arada geride yaşlı bir adam sürekli öksürmektedir.

...

40. a. Levon'un elinde sadece küçük bir çanta vardır.

b. >> Levon'un elinde küçük bir çantadan başka hiçbir şey yoktur.

(40a)'da kullanılan *sadece* nicelik belirteci aracılığıyla (40b)'deki önvarsayım tetiklenir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **önermesel niceleyiciler** ulamına örnek olarak gösterilir.

41. a. Bu arada geride yaşlı bir adam sürekli öksürmektedir.

b. >> Yaşlı adam öksürme eylemini tekrarlamaktadır.

(41a)'da yer alan *sürekli* sözcüğü tarafından (41b)'deki önvarsayım tetiklenmektedir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **yinelemeler** ulamına örnektir.

106. Tren Kompartımanı, İç, Gece, Levon-Lui-Niko-Fgr

Kamera uyuklayan insanların yüzlerinde gezinir.

...

Niko ayağa kalkar, kompartıman boyunca bakar. Ayakta insanlar vardır.

Sesler: Ne olmuş? Biri atlamış galiba.

...

42. a. Sesler: Ne olmuş? Biri atlamış galiba.

b. >> Bir şey olmuş.

(42a)'da bulunan *ne* soru sözcüğü tarafından (42b)'deki önvarsayım tetiklenir ve bu örnek **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **5N1K soruları** ulamına dahil edilir.

107. Durmuş'un Dükkanı, İç, Gece, Bekir-Durmuş

...

Bekir bağırmaya başlar.

Bekir: Anlamadığımı mı sanıyorsun? İşin başından beri kazıklıyorsun beni…

43. a. Bekir bağırmaya başlar.

b. >> Bekir daha önce bağırmıyordu.

(43a)'daki *başla-* eylemi durum değiştirerek (43b)'deki önvarsayımı tetiklemektedir. **Sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **durum değiştirici eylemlere** örnektir.

44. a. Anlamadığımı mı sanıyorsun?

b. >> Anlıyorum.

(44a)'da kullanılan *san-* eylemi, "eylemin/durumun/olayın tam tersi şekilde olduğunu" iletmesi açısından (44b)'deki önvarsayımı tetiklemektedir. **Sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **önermesel tutum eylemleri** ulamının **olgusal olmayan eylemler** başlığına örnektir.

45. a. İşin başından beri kazıklıyorsun beni.

b. >> Daha önce de beni kazıklıyordun şimdi de beni kazıklıyorsun.

(45a)'da bulunan *-dAn beri* yapısı tarafından (45b)'deki önvarsayım tetiklenir ve **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **belirteç tümceciklerine** örnek olarak gösterilir.

109. Nakip Nuri Sokak, Dış, Gece, Fgr-Bekir-Suzan-Nakip Nuri

Nakip Nuri elinde paketler evine gelmek üzeredir. Suzan ve Bekir önüne çıkar. Başına gelecekleri sezen Nakip Nuri koşmaya başlar. Yan sokağa sapar.

46. a. Başına gelecekleri sezen Nakip Nuri koşmaya başlar.

b. >> Nakip Nuri başına gelecekleri sezmiştir.

c. >> Nakip Nuri daha önce koşmuyordu.

(46a)'da yer alan *–{(y)An}* biçimbirimi (46b)'deki önvarsayımı tetikleyerek **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamına örnek olarak gösterilir; (46a)'da yer alan *başla-* eylemi ise (46c)'deki önvarsayımı tetikleyerek **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **durum değiştirici eylemler** ulamına örnektir.

116. Çadır Tiyatrosu, İç, Gün, Nahit-Durmuş-Gani-Nefise-Fgr

Bir çadır tiyatrosu. Ortada yuvarlak bir sahne. Sahnenin ortasında bir fırın vardır. Kenarından ve tepesinden borular çıkmaktadır. Tepesinde de bir kapak vardır. Sahnede Büyük Diktatör filmindeki Şarlo, Şarlo'nun kedisi ve palyaçolar vardır. Hitler nutuk çekmektedir. Kamera sahneye yaklaşır. Kenarında tir tir titreyen palyaçolar… Hitler "Heil" işareti yapar. Palyaçolar da yapar ancak beceremezler.

…

Fırından büyük gürültüler ve dumanlar çıkar… Ön kapak açılır. Kimse çıkmaz. Şarlo fırının içine bakar, sevinçle dans etmeye başlar.

…

47. a. Bir çadır tiyatrosu. Ortada yuvarlak bir sahne. Sahnenin ortasında bir fırın vardır. Kenarından ve tepesinden borular çıkmaktadır. Tepesinde de bir kapak vardır. Sahnede Büyük Diktatör filmindeki Şarlo, Şarlo'nun kedisi ve palyaçolar vardır.

b. >> Çadır vardır, yuvarlak bir sahne vardır, bir fırın vardır, fırının tepesinde bir kapak vardır, Şarlo vardır, Şarlo'nun kedisi vardır, palyaçolar vardır.

(47a)'da yer alan belirli tanımlar, (47b)'deki **varoluşsal önvarsayımları** tetiklemektedir.

48. a. Hitler "Heil" işareti yapar. Palyaçolar da yapar ancak beceremezler.

b. >> Palyaçolar (Heil işareti yapmayı) denedi.

(48a)'da yer alan *beceremezler* ifadesi, "palyaçoların bunu deneyip başarılı olamadığı" bilgisini iletmesi açısından (48b)'deki önvarsayımı tetiklemektedir. Bu örnek, **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **dolaylı eylemlere** dahil edilir.

49. a. Şarlo fırının içine bakar, sevinçle dans etmeye başlar.

b. >> Şarlo daha önce sevinçle dans etmiyordu.

(49a)'da yer alan *başla-* eylemi, Şarlo'nun durumunu değiştirmesi açısından (49b)'deki önvarsayımı tetikler ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **durum değiştirici eylemlere** örnektir.

119. Şehir Klubü Toplantı Salonu, iç, Gün, Faik-Enis-Fikri-Gani-Halit Bey

...

Enis Fikri Bey: Doğrusu, ben şu günlerde gençliğimin idealist ruhunu arıyorum. Her milletin iyisi, kötüsü, vatanseveri, haini olur. Yıllardır bu topraklara ter ve emek akıtmış insanların, külliyen suçlanıp dışlanmaları bana ahlâki gelmiyor.

Gani: Hepsi suçlanmıyor ki! Devlet çalışma yapmış, haksız kazancı belgelemiş.

...

50. a. Yıllardır bu topraklara ter ve emek akıtmış insanların, külliyen suçlanıp dışlanmaları bana ahlâki gelmiyor.

b. >> İnsanlar, yıllardır bu topraklara ter ve emek akıtmıştır.

(50a)'da yer alan *–{mI⁴ş}* biçimbirimi tarafından (50b)'deki önvarsayım tetiklenmektedir ve **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler** ulamına örnektir.

51. a. Gani: Hepsi suçlanmıyor ki! Devlet çalışma yapmış, haksız kazancı belgelemiş.

b. >> Bazıları suçlanıyor.

(51a)'daki *hepsi* ifadesi, (51b)'deki önvarsayımı tetikleyerek **sözlüksel önvarsayım** tetikleyicileri sınıfından **önermesel niceleyicilere** örnek olarak gösterilebilir.

125. Aşkale İlkokul Binası, Bahçe, Dış, Gün, Sürgünler-Levon-Lui-Niko

İnsanlar binalar önünde sırtları binaya dönük dizilmişlerdir. Başlarında iki jandarma vardır. Jandarma eri mahkumları sayar.

1. Jandarma: Bir eksik çıkıyor!

2. Jandarma: Bir daha say.

1. Jandarma tekrar sayar. Grubun önüne gelir.

...

52. a. 1. Jandarma tekrar sayar.

b. >> 1. Jandarma daha önce de (mahkumları) saymıştı.

(52a)'da bulunan *tekrar* ifadesi, "eylemin daha önce de yapıldığını" belirtmesi açısından (52b)'deki önvarsayımı tetiklemektedir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **yinelemelere** örnektir.

129. Halit Bey Konak Kütüphane, İç, Gün, Nimet-Halit Bey-Hizmetçi

…

Nimet ikinci fotoğrafı uzatır. (Gerdanlıklı Nora)

Nimet: Bir de bu vardı.

Halit heyecanlanır, fısıldayarak:

Halit: Nora… Nora… Gerdanlıkla olan tek fotoğrafıydı bu. Uzun süre aramıştım.

Nimet: Ona da yakışmış.

Halit fotoğrafa bakar.

…

53. a. Gerdanlıkla olan tek fotoğrafıydı bu.

b. >> (Nora'nın) Gerdanlıkla başka fotoğrafı yoktur.

(53a)'da bulunan *tek* ifadesi, (53b)'deki önvarsayımı tetikleyerek **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **önermesel niceleyiciler** ulamına örnektir.

134. Aşkale Çalışma Alanı, Dış, Gün, Levon-Lui-Niko-Astsubay

…

Levon, yerde sırtüstü yatmaktadır. Gökyüzünü seyreder. Bulutlar güneşin önünü kapatmaktadır. Yüzündeki sıkıntı artar. Niko'nun sesi üzerine düşer.

Niko: Ne hoş değil mi?

Levon yana bakar. Niko, aynen Levon gibi yatmış, ağzında bir ot gökyüzünü seyretmektedir. Levon yeniden gökyüzüne bakar.

Levon: İstanbul'dayken daha hoştu

Niko: Ah İstanbul Ah.

…

54. a. Levon yeniden gökyüzüne bakar.

b. >> Levon daha önce de gökyüzüne bakmıştı.

(54a)'da bulunan *yeniden* ifadesi ile (54b)'deki önvarsayım tetiklenir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **yinelemeler** ulamına dahil edilir.

55. a. Levon: İstanbul'dayken daha hoştu.

b. >> (Levon'a göre) Gökyüzü Aşkale'de değil, İstanbul'da daha hoştur.

(55a)'da yer alan *daha* ifadesi ile Aşkale'deki gökyüzü ve İstanbul'daki gökyüzü karşılaştırılır ve "(Levon'a göre) gökyüzünün İstanbul'da Aşkale'dekinden daha hoş

olduğu" düşüncesi iletilerek (55b)'deki önvarsayım tetiklenir. Bu örnek, **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **karşılaştırmalı yapılara** dahil edilir.

135. Bekir'in Dükkanı, İç, Gün, Bekir-Maliye Memurları-İki Polis

Maliye memurları adeta içeri dalar. Bekir kumaş toplarını yuvarlamaktadır. Birinin olduğunu hisseder… Bir an bakışırlar. Maliye polislerinden birisi tezgaha yaklaşır.

Maliyeci: Defterin.

Bekir durumu kavrar.

Bekir: Sizi kim gönderdi?

Maliyeci ellerini tezgahın üzerinde tıklatır. Bekir'e cevap vermez. Sırıtırlar sadece. Eliyle "hadi" anlamında işaret yapar.

Bekir gider çekmecesini açar. Defterleri verir.

Bekir: İhbar mı var?

Maliyeci: Niye telaşlandın böyle?

2. Memur: Kalk bakalım oradan.

Bekir kalkar. 1. Memur Bekir'in yerine oturur. Şöyle bir etrafına bakınır. Yyukarıdan dosyaları alır. Bekir tezgaha doğru yürür. O anda kapının dışında duran iki polisi fark eder.

56. a. Bekir: Sizi kim gönderdi?

b. >> Sizi biri gönderdi.

(56a)'da yer alan *kim* soru sözcüğü tarafından (56b)'deki önvarsayım tetiklenmektedir ve **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **5N1K soruları** ulamına örnek olarak verilebilir.

57. a. Maliyeci: Niye telaşlandın böyle?

b. >> Telaşlandın.

(57a)'da kullanılan *niye* ifadesi tarafından (57b)'deki önvarsayım tetiklenmektedir ve bu örnek **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **5N1K soruları** ulamına dahil edilir.

58. a. O anda kapının dışında duran iki polisi fark eder.

b. >> İki polis kapının dışında durmaktadır.

(58a)'da bulunan *fark et-* olgusal eylemi tarafından (58b)'deki önvarsayım tetiklenmektedir ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **önermesel tutum eylemleri** ulamının **olgusal eylemler** başlığına örnektir.

162. Kilise İçi, İç, Gün, Papaz-Cenazeciler-Hemşire-Fgr

...

Kilisenin başka bir köşesinde yaşlı bir adam, titrek elleriyle mum yakmaya çabalamaktadır. Konsantrasyonunu iyice yoğunlaştırır ve sonunda mumu yakmayı becerir.

...

59. a. Konsantrasyonunu iyice yoğunlaştırır ve sonunda mumu yakmayı becerir.

b. >> (Yaşlı adam) Mumu yakmayı denedi.

(59a)'da bulunan *becerir* ifadesi dolaylı olarak "denedi" anlamını ilettiği için (59b)'deki önvarsayımı tetikler ve **sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri** sınıfının **dolaylı eylemler** ulamına örnektir.

165. Kabristan, Dış, Gün, Nimet-Suzan-Bekir-Durmuş-Gani-Nefise-Faik

Ağaçlı yolda Halit Bey'in tabutu taşınır… Yürüyen kalabalık içinde bir an Durmuş ve Nimet yan yana gelir.

Nimet: Teklifimi düşündün mü?

Durmuş: Hangi teklif?

Nimet: Boşanmak istediğimi söylemiştim sana.

Durmuş: Karşılığında ne istiyorsun? Evlerden ikisini de sana bırakırım.

...

60. a. Durmuş: Karşılığında ne istiyorsun? Evlerden ikisini de sana bırakırım.

b. >> Karşılığında bir şey istiyorsun.

(60a)'da Durmuş'un kullandığı *ne* soru sözcüğü ile "Nimet'in boşanma karşılığında kendisinden bir şey isteyeceği" düşüncesi bulunmakta ve (60b) önvarsayılmaktadır. Bu örnek, **yapısal önvarsayım tetikleyicileri** sınıfından **5N1K soruları** ulamına dahil edilir.

Önvarsayım Numarası	Önvarsayım	Tetikleyici Şekli	Tetikleyici Türü	Tetikleyici
1a >> 1b	Film başladı.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	başladı
1a >> 1c	Perde var.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	perde
2a >> 2b	İstanbul diye bir yer var.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	İstanbul
2a >> 2c	Issız bir cadde, çöp bidonları, cılız bir köpek ve uçuşan bir gazete var.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	ıssız bir cade, çöp bidonları, cılız bir köpe, uçuşan bir gazete
3a >> 3b	Cadde önceden karanlıktı.	Belirteç tümcecikleri	Yapısal	önce
3a >> 3c	Resmi araçlar daha önce görüntüde yoktu.	Belirteç tümcecikleri	Yapısal	sonra
3a >> 3d	Uzun bir konvoy var.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	uzun bir konvoy
3a >> 3e	Resmi araçlar daha önce kameranın önünden geçmiyordu.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	başlarlar
4a >> 4b	Konvoy'un en önünde bir araba var.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	konvoyun en öndeki araba
4a >> 4c	Gar var.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	gar
4a >> 4d	Konvoyun en öndeki araba daha önce hareket halindeydi.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	durur
5a >> 5b	Kapı daha önce kapalıydı.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	açılan kapı (*-{(y)An}*)
5a >> 5c	Jandarma erleri var.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	jandarma erleri
6a >> 6b	Orta yaşlı, mağrur görünümlü bir kadın var.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	bir kadın
6a >> 6c	Bir adam var.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	bir adam
6a >> 6d	Orta yaşlı, mağrur görünümlü bir kadın,	Dolaylı eylemler	Sözlüksel	başarır

	kalabalığı yararak kafileden bir adamın yanına yaklaşmaya çalıştı.			
7a >> 7b	Kalabalık bu durumdan yararlanmıştır.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	bu durumdan yararlanan kalabalık (-*{(y)An}*)
7a >> 7c	Erler daha önce onları (kalabalıktan öne fırlayanları) zapt edebiliyordu.	Yinelemeler	Sözlüksel	artık
7a >> 7d	İstasyonda daha önce bir karmaşa yaşanmamıştır.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	başlamıştır
8a >> 8b	Köşe, ana caddeye bağlanmaktadır.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	ana caddeye bağlanan köşe (-*{(y)An}*)
8a >> 8c	Genç bir adam, ana caddeye bağlanan köşedeki mağazanın vitrinine yapışmıştır.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	mağazanın vitrinine yapışmış genç bir adam (-*{mI⁴ş}*)
8a >> 8d	Ana cadde vardır, ana caddeye bağlanan bir köşe vardır, ana caddeye bağlanan köşede bir mağaza vardır, mağazanın vitrini vardır, mağazanın vitrinine yapışmış genç bir adam vardır.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	ana cadde, ana caddeye bağlanan köşe, köşede bir mağaza, mağazanın vitrini, mağazanın vitrinine yapışmış bir adam
9a >> 9b	Arkadan bir araç gelmektedir.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	arkadan gelen araç (-*{(y)An}*)
10a >> 10b	Durmuş vardır, Nimet vardır, Nahit vardır.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	Durmuş, Nimet, Nahit

10a >> 10c	(Durmuş) daha önce koşmuyordu.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	başlar
11a >> 11b	Durmuş, Nefise'ye bakakalır.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	Nefise'ye bakakalan Durmuş (*-{(y)An}*)
11a >> 11c	Durmuş, daha önce (en az) bir hamle yapmıştı.	Yinelemeler	Sözlüksel	daha
11a >> 11d	Nefise, Durmuş'un sırtındaki yüklerin yolunu tıkaması nedeniyle sıkışır.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	sıkışan Nefise (*-{(y)An}*)
11a >> 11e	Durmuş, Nefise'nin nefesini yüzünde hisseder.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	Nefise'nin nefesini yüzünde hisseden Durmuş (*-{(y)An}*)
12a >> 12b	Kepenk daha önce açıktı.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	kapanan bir kepenk (*-{(y)An}*)
12a >> 12c	Bekir, kepengi kapattı.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	kepengi kapatan Bekir (*-{(y)An}*)
12a >> 12d	(Bekir) Depo açmıştır.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	yeni açtığı deposu (*–{dI⁴k}*)
13a >> 13b	Bir adın var.	5N1K soruları	Yapısal	ne
14a >> 14b	Nahit üşümüştür.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	üşüyen Nahit (*-{(y)An}*)
15a >> 15b	(Nimet'e göre) Niğde'de kalmamak, Niğde'de kalmaktan daha iyidir.	Karşılaştırmalı yapılar	Yapısal	daha
16a >> 16b	Nimet ve çocuk kapının önündedir.	Önermesel tutum eylemleri (olgusal eylemler)	Sözlüksel	fark eder

16a >> 16c	(Bekir'in) Bakışları daha sertti.	Önermesel niceleyiciler	Sözlüksel	biraz
17a >> 17b	(Onlar) Bir şey konuşuyorlar.	5N1K soruları	Yapısal	ne
18a >> 18b	Nefise daha önce de yürüyordu.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	devam eder
19a >> 19b	Halit Bey, Enis Fikri Bey, Gece Postası gazetesi, Nefise vardır.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	Halit Bey, Enis Fikri Bey, Gece Postası gazetesi
20a >> 20b	Halit Bey gidişatı beğenmemektedir.	Önermesel niceleyiciler	Sözlüksel	hiç
20a >> 20c	(Enis Fikri Bey'in düşüncesine göre) Hazine zorlanmaktadır.	Önermesel niceleyiciler	Sözlüksel	çok
21a >> 21b	Nefise kapıdadır.	Önermesel tutum eylemleri (olgusal eylemler)	Sözlüksel	fark eder
22a >> 22b	Veznenin kapağı daha önce kapalıydı.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	açar
22a >> 22c	Kapak açıldı.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	açılan kapak (*-{(y)An}*)
23a >> 23b	Bekir var, Sansaryan Han var, Sansaryan Han'ın kapısı var, Halit Bey var, Halit Bey'in yazıhanesi var.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	Bekir, Sansaryan Han, Sansaryan Han'ın kapısı, Halit Bey, Halit Bey'in yazıhanesi
24a >> 24b	Kasa daha önce kapalıydı.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	açar
25a >> 25b	Durmuş daha önce hareket halindeydi.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	durur
26a >> 26b	(Durmuş) Yerine döndü.	Belirteç tümcecikleri	Yapısal	dönünce (*–{(y)I⁴ncA}*)

26a >> 26c	(Durmuş) Daha önce de (dükkanı) adımlıyordu.	Yinelemeler	Sözlüksel	tekrar
27a >> 27b	Bekir, Durmuş'un çılgın çoşkusunu izlemektedir.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	izleyen (*–{(y)An}*)
28a >> 28b	Levon Efendi kaçtı.	5N1K soruları	Yapısal	niye
29a >> 29b	(Nimet) Babasından kaçıp gelmiştir.	Belirteç tümcecikleri	Yapısal	geldiğinde (*-{dI⁴ğI⁴ndA}*)
30a >> 30b	Araba daha önce hareket halindeydi.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	durur
31a >> 31b	Depo kapısı daha önce açıktı.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	kapatır
32a >> 32b	(Kadın) Gitti.	5N1K soruları	Yapısal	nereye
33a >> 33b	Durmuş, iştahla listeleri incelemektedir.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	iştahla listeleri inceleyen Durmuş (*–{(y)An}*)
34a >> 34b	Bekir ağlamıştır.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	ağlamış olduğu belli olan Bekir (*–{(y)An}*)
35a >> 35b	Levon'un oturma odasının kapısı daha önce kapalıydı.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	açılır
36a >> 36b	(Nimet) Geldi.	Önermesel tutum eylemleri (olgusal olmayan eylemler)	Sözlüksel	sandım
37a >> 37b	Levon'un, Nimet'in saklamasını istediği birden çok eşyası var.	Önermesel niceleyiciler	Sözlüksel	daha
38a >> 38b	(Levon) Nora'nın başını ve yanağını daha önce de öpmüştü.	Yinelemeler	Sözlüksel	defalarca
39a >> 39b	Hava daha önce aydınlıktı.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	başlar
40a >> 40b	Levon'un elinde küçük bir çantadan	Önermesel niceleyiciler	Sözlüksel	sadece

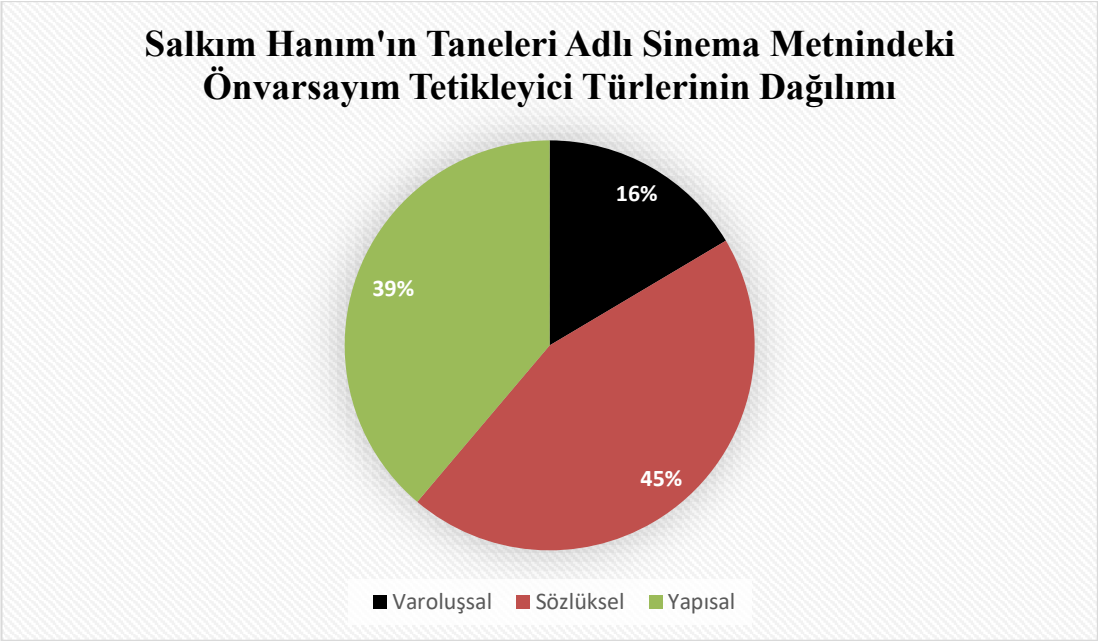
	başka hiçbir şey yoktur.			
41a >> 41b	Yaşlı adam öksürme eylemini tekrarlamaktadır.	Yinelemeler	Sözlüksel	sürekli
42a >> 42b	Bir şey olmuş.	5N1K soruları	Yapısal	ne
43a >> 43b	Bekir daha önce bağırmıyordu.	Durum değiştirci eylemler	Sözlüksel	başlar
44a >> 44b	Anlıyorum.	Önermesel tutum eylemleri (olgusal olmayan eylemler)	Sözlüksel	sanıyorsun
45a >> 45b	Daha önce de beni kazıklıyordun şimdi de beni kazıklıyorsun.	Belirteç tümcecikleri	Yapısal	başından beri (*-dAn beri*)
46a >> 46b	Nakip Nuri başına gelecekleri sezmiştir.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	başına gelecekleri sezen Nakip Nuri (*–{(y)An}*)
46a >> 46c	Nakip Nuri daha önce koşmuyordu.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	başlar
47a >> 47b	Çadır var, yuvarlak bir sahne var, bir fırın var, fırının tepesinde bir kapak var, Şarlo var, Şarlo'nun kedisi var, palyaçolar var.	Belirli tanımlar	Varoluşsal	çadır, yuvarlak bir sahne, bir fırın, fırının tepesinde bir kapak, Şarlo, Şarlo'nun kedisi, palyaçolar
48a >> 48b	Palyaçolar (Heil işareti yapmayı) denedi.	Dolaylı eylemler	Sözlüksel	beceremezler
49a >> 49b	Şarlo daha önce sevinçle dans etmiyordu.	Durum değiştirici eylemler	Sözlüksel	başlar
50a >> 50b	İnsanlar, yıllardır bu topraklara ter ve emek akıtmıştır.	Ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler	Yapısal	yıllardır bu topraklara ter ve emek akıtmış insanlar (-{mI⁴ş})

51a >> 51b	Bazıları suçlanıyor.	Önermesel niceleyiciler	Sözlüksel	hepsi
52a >> 52b	1. Jandarma daha önce de (mahkumları) saymıştı.	Yinelemeler	Sözlüksel	tekrar
53a >> 53b	(Nora'nın) Gerdanlıkla başka fotoğrafı yoktur.	Önermesel niceleyiciler	Sözlüksel	tek
54a >> 54b	Levon daha önce de gökyüzüne bakmıştı.	Yinelemeler	Sözlüksel	yeniden
55a >> 55b	(Levon'a göre) Gökyüzü Aşkale'de değil, İstanbul'da daha hoştur.	Karşılaştırmalı yapılar	Yapısal	daha
56a >> 56b	Sizi biri gönderdi.	5N1K soruları	Yapısal	kim
57a >> 57b	Telaşlandın.	5N1K soruları	Yapısal	niye
58a >> 58b	İki polis kapının dışında beklemektedir.	Önermesel tutum eylemleri (olgusal eylemler)	Sözlüksel	fark eder
59a >> 59b	(Yaşlı adam) Mumu yakmayı denedi.	Dolaylı eylemler	Sözlüsksel	becerir
60a >> 60b	Karşılığında bir şey istiyorsun.	5N1K soruları	Yapısal	ne

Tablo 3: Salkım Hanım'ın Taneleri adlı sinema metninde tespit edilen önvarsayımlar ve önvarsayım tetikleyicileri

Kullanım Sıklığı		Önvarsayım Tetikleyicileri	
14		Belirli Tanımlar	**Varoluşsal Önvarsayım Tetikleyicileri**
14		**Toplam**	
16		Dolaylı Eylemler	**Sözlüksel Önvarsayım Tetikleyicileri**
5	3	Önermesel Tutum Eylemleri-Olgusal Eylemler	
	2	Önermesel Tutum Eylemleri-Olgusal Olmayan Eylemler	
16		Durum Değiştirici Eylemler	
0		Uzlaşımsal Ögeler	
7		Önermesel Niceleyiciler	
7		Yinelemeler	
0		Yargılama Eylemleri	
38		**Toplam**	
8		5N1K Soruları	**Yapısal Önvarsayım Tetikleyicileri**
18		Ad-eylemler ve Ortaçlarla Kurulan Yan Tümceler	
5		Belirteç Tümcecikleri	
2		Karşılaştırmalı Yapılar	
0		Karşı-olgusal Koşullar	
0		Kısıtlayıcı Olmayan Sıfat Tümceleri	
33		Toplam	

Tablo 4: Salkım Hanım'ın Taneleri Adlı Sinema Metninde Önvarsayım Tetikleyicilerinin Kullanım Sıklığı

Şekil 6: Salkım Hanım'ın Taneleri Adlı Sinema Metnindeki Önvarsayım Tetikleyici Türlerinin Dağılımı

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, dilbilimden felsefeye, mantıktan psikolojiye kadar birçok bilim dalının konusu olan önvarsayım konusu incelenmiştir.

Birinci bölümde, önvarsayım konusunun tarihsel arka planı üzerinde durulmuş, ortaya çıktığı felsefe ve mantık alanlarında önvarsayımın gelişimi ele alınmıştır. Önvarsayım konusunun ilk olarak ne zaman ve kim tarafından ortaya çıktığı açık olmamakla birlikte farklı araştırmacılar, önvarsayım kavramının geçmişini M.Ö. tarihlere kadar götürmüşlerdir. Mantık ve felsefe çevrelerinde tartışılan bu konu, özellikle 1892'de Frege ile yeni bir boyuta ulaşmış; Frege sonrası verilen önvarsayım tanımları, Frege'nin teknik olmayan önvarsayım tanımı sayesinde ivme kazanmıştır.

İkinci bölümde, dilbilimde önvarsayımın önemine değinilmiş ve önvarsayımın dilbilimsel tanımlarına yer verilmiştir. Dilbilimde farklı önvarsayım yaklaşımları olmakla birlikte özellikle anlamsal önvarsayım ve edimsel önvarsayım yaklaşımlarının önemi, anlambilimcilerin ve edimbilimcilerin kuramları doğrultusunda açıklanmıştır. Dilbilimde önvarsayımları tetikleyen kimi unsurlar üzerine, Levinson (1983) ve Yule (1996)'un önvarsayım sınıflandırması esas alınarak yeni bir önvarsayım tetikleyicileri sınıflandırma denemesi yapılmış ve *varoluşsal önvarsayım tetikleyicileri, sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri ve yapısal önvarsayım tetikleyicileri* olmak üzere üç ana başlık altında bu unsurlar incelenmiştir. İncelenen bu unsurlar tarafından tetiklenen önvarsayımların, bazı durumlarda iptal edilebilirken yansıtma ve olumsuzluk gibi bazı durumlarda ise sabit kalabildiği tespit edilmiş ve önvarsayımın özellikleri olması nedeniyle çalışmanın bu bölümünde bunlara da değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, çalışmanın bu bölümüne kadar verilen teorik bilgilere dayanarak senaryosu Etyen Mahçupyan ve Tamer Baran tarafından yazılan Salkım Hanım'ın Taneleri adlı sinema filmi incelenerek bu metin üzerinde önvarsayım tetikleyicileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için, Levinson ve Yule'dan uyarlanan Tablo 2'deki önvarsayım tetikleyicileri sınıflandırması dikkate alınmıştır.

Toplamda 171 sekanstan oluşan senaryonun tüm sekansları incelenmiş olup 1, 3, 6, 9, 13, 14, 19, 20, 22, 24, 28, 32, 35, 38, 84, 88, 95, 96, 99, 102, 106, 107, 109, 116, 119, 125, 129, 134, 135, 162, 165 numaralı sekanslar olmak üzere toplam 31 sekansa bu çalışmanın uygulama aşamasında yer verilmiştir.

İncelemede kimi zaman sekanslar baştan sona bir bütün olarak verilmiş, kimi zaman ise sekansın tamamı değil, yalnızca önvarsayım tetikleyicilerinin bulunduğu

kısımlar verilmiştir. Seçilen bu sekanslar üzerinde incelenen 60 örnek üzerinde *varoluşsal önvarsayım tetikleyicilerinin* sayısı 14, *sözlüksel önvarsayım tetikleyicilerinin* sayısı 38 ve *yapısal önvarsayım tetikleyicilerinin* sayısı 33 olmak üzere toplam 85 önvarsayım tetikleyicisi tespit edilmiştir. Tespit edilen bu önvarsayım tetikleyicilerinin kullanım sıklığı Tablo 4'te gösterilmiştir. Ele alınan 60 örnek incelendikten sonra toplam tetikleyicilerin *%16'sını varoluşsal önvarsayım tetikleyicileri, %45'ini sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri ve %39'unu yapısal önvarsayım tetikleyicilerinin* oluşturduğu görülmüştür.

Metin incelendikten sonra **varoluşsal önvarsayım** tetikleyicilerine büyük ölçüde rastlanmış ve sayısı oldukça fazla olmasına rağmen bu çalışmanın uygulama aşamasında varoluşsal önvarsayım tetikleyicileri sayısının diğer önvarsayım tetikleyici türlerine göre daha az olmasının nedeni çalışmada tekrara düşmemek için varoluşsal önvarsayımların sınırlı sayıda ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Belirli tanımlardan oluşan *14 önvarsayım*, varoluşsal önvarsayımları oluşturmuştur. **Sözlüksel önvarsayımlar,** *dolaylı eylemler, önermesel tutum eylemleri, durum değiştirici eylemler, önermesel niceleyiciler ve yinelemelerden* oluşmaktadır ve sözlüksel önvarsayım tetikleyicileri sınıfından *uzlaşımsal ögeler ve yargılama eylemlerine* incelenen örneklerde rastlanmamıştır. **Yapısal önvarsayımlar** ise *5N1K soruları, ad-eylemler ve ortaçlarla kurulan yan tümceler, belirteç tümcecikleri ve karşılaştırmalı yapılardan* oluşmaktadır ve yapısal önvarsayım tetikleyicileri sınıfından *karşı-olgusal koşullar ve kısıtlayıcı olmayan sıfat tümceleri* incelenen örneklerde kaydedilmemiştir.

KAYNAKÇA

Alan, N. (2020). "Söz Öbekleri II", (Ed.) Erdoğan Boz, *Türkiye Türkçesi IV Sözdizimi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Anar, İ. O. (2005). *Puslu Kıtalar Atlası*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Aslan, E. (2022). "Sözcük Türünü Değiştiren Biçimbirimler", (Ed.) Erdoğan Boz, *Türkiye Türkçesi II Biçimbilgisi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Aşkın Balcı, H. (2018). *Metindilbilimin ABC'si*, Say Yayınları, İstanbul.

Atlas, J. D. (2006). "Presupposition", (Ed.) Laurence R. Horn ve Gregory Ward, *The Handbook of Pragmatics* içinde (29-53 ss.). Blackwell Publishing Ltd., Massachusetts.

Beaver, D. (2001). *Presupposition and Assertion in Dynamic Semantics*, CSLI Publications, California.

Callaghan, G. & Lavers, G. (2010). "Logic and Language: Philosophical Aspects", (Ed.) Alex Barber ve Robert J. Stainton, *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language and Linguistics* içinde (398-407 ss.). Elsevier Ltd., Oxford.

Collingwood, R. G. (1940). *An Essay on Metaphysics*, Clarendon Press, Oxford.

Çelebi, V. (2017). "Kripke'de Özel Adlar, Fiziksel Durumlar ve Zihinsel Durumlar İçin İleri Sürülen Özdeşlik Tezi Tartışması", *Beytulhikme an International Journal of Philosophy*, S. 7(2), ss. 51-74.

Çoşkun, H. (2019). "Türkçe Çekimsiz Tümleç Yan Cümlelerinde Olgusallığın Kapsamı", *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*, C. :29, No. :1, ss. 1-25.

Denkel, A. (1989). "Frege'nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler", *Felsefe Tartışmaları*, 5. Kitap ss. 24-46.

Dilts, R. (1998) "*Article of the Month Page*." Robert Dilts NLP Home Page. http://www.nlpu.com/Articles/artic20.htm

Doğan, N. (2019). "Bertrand Russell'ın Gözünden Aristoteles'in Kıyas Teorisine Genel Bir Bakış", *Felsefe Arkivi*, Sayı: 51, ss. 117-28.

Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Erk Emeksiz, Z. (2013). "Anlambilim: Tümce Anlamı", (Ed.) A. S. Özsoy vd., *Genel Dilbilim II*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 72-88.

Franck, D. (1973). "Zur Problematik der Präsuppositionsdiskussion",, *Präsuppositionen in Philosophie und Linguistik* içinde (ss. 11-41).

Frege, G. (2012). "Anlam ve Gönderge Üzerine", (Der.) Mark Richard, *Anlam* içinde ss. 59-90. Gugukkuşu Yayınları, Ankara.

Gençtürk, S. (2018). "Analysis of Presupposition Triggers in English Reading Textbooks: Learners Familiarity". *International Journal of Science and Education*, S. 1(1), ss. 1-10.

Grünberg, T. (2014). "Bertrand Russell'ın Tasvirler Teorisi", *Felsefe Arkivi*, Sayı: 14, ss. 138-173.

Gülcan, N. Y. (2006). "Dil Felsefesinde Gönderge Sorunu", *Felsefe Dünyası*, Sayı: 44/2, ss. 168-82.

Günay, D. (2003). *Metin Bilgisi*, Multilingual Yayınları, İstanbul.

Güncel Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi), https://sozluk.gov.tr/, 26 Temmuz 2021.

Huang, Y. (2011). "Types of Inference: Entailment, Presupposition, and Implicature", (Ed.) W. Bublitz ve N. R. Norrick, *Foundations of Pragmatics (Vol. 1)* içinde (ss . 397-423). Walter de Gruyter, Berlin.

İmer, K., Kocaman A., ve Özsoy, S. (2001). *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İnan, İ. (2012). *Dil Felsefesi*, (Ed.) Demet Taşdelen, AÖF Yayınları, Eskişehir.

İşsever, S. (1995). "Türkçe Metinlerdeki Bağlantı Öğelerinin Metinbilim ve Kullanımbilim Açısından İşlevleri", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi/Dilbilim Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

İşsever. S., *Önvarsayım ve Gerektirim*, Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, (Çevrimiçi)
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/141559/mod_resource/content/1/5-O%CC%88nvarsayim%20ve%20Gerektirim.pdf

Kansu Yetkiner, N. (2009). *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Karttunen, L. (1973). "Presuppositions of Compound Sentences", *Linguistic Inquiry*, C. 4, S. 2, ss. 169-93.

Keenan, E. L. (1971). "Two Kinds of Presupposition in Natural Language", (Ed.) Charles J. Fillmore ve D. Terence Langendoen, *Studies in Linguistic Semantics* içinde (ss. 45-54).

Khaleel, L. M. (2010). "An Analysis of Presupposition Triggers in English Journalistic Texts", *Journal of College of Education for Women*, 21(*2*), ss. 523-551.

Koç, E. (2009). "Felsefe Nedir?", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:3, 221-231.

Köz, İ. (2002). "Aristoteles Mantığı ile Felsefe-Bilim İlişkisi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 43, No: 2, ss. 355-374.

Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics,* Cambridge University Press, Cambridge.

Lyons, J. (1981). *Language and Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge.

Maibauer, J. (2001). *Pragmatik*. Eine Einführung, Tübingen.

Moltmann, F. (2006). "Presuppositions and Quantifier Domains", *Synthese*, C. :149, S. :1, ss. 179-224.

Onan, B., Tiryaki, E. N. (2012). "Türkçede Örtülü Anlam Oluşturan Unsurlar ve Ana Dili Öğretimindeki İşlevleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. :9, S. :19, ss. 223-40.

Ostertag, G. (2010). "Descriptions, Definite and Indefinite: Philosophical Aspects", (Ed.) Alex Barber ve Robert J. Stainton, *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language and Linguistics* içinde (ss. 151-57). Elsevier Ltd., Oxford.

Öner, N. (1986). *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 173, Ankara.

Palmer, F. R. (1981). *Presupposition* (Second Ed.), Cambridge University Press, Cambridge.

Potts, C. (2013). "Presupposition and Implicature", (Ed.) Shalom Lappin ve Chris Fox, *The Handbook of Contemporary Semantic Theory Second Edition* içinde (ss. 168-203). Wiley-Blackwell Publishing, New Jersey, ABD.

Qualif, M. (2017). "Presupposition: A Semantic or Pragmatic Phenomenon?", *ARAB World English Journal (AWEJ)*, C. :8, S. :3, ss. 46-59.

Rızatepe, H. (1989). "İmleme Yolları", *Felsefe Tartışmaları*, 5. Kitap ss. 47-65.

Rızvanoğlu, E. (2013). "Anlamdan Yoruma: Dil Felsefesinin Sınırları Üzerine Bir İnceleme", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Russell, B. (2015). "Gönderim Üzerine" (Çev.) Alper Yavuz, *Felsefe Tartışmaları*, Sayı: 49, ss. 55-72.

Sandywell, B. (2011). *Dictionary of Visual Discourse: A Dialectical Lexicon of* 2003). *Semantics* (Second Ed.), Blackwell Publishing, Oxford. (First Ed.

Terms, Ashgate Publishing Limited, England.

Schwarz, F. (2016). "Experimental Work in Presupposition and Presupposition Projection", *Annual Review of Linguistics*, C: 2, No: 1, ss. 273-292.

Seuren, P. A. M. (1997). “Presupposition”, (Ed.) Peter V. Lamarque ve R. E. Asher, *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language* içinde (ss. 359-370). Elsevier Science Ltd., Exeter.

Seuren, P. A. M. (2006). “Propositional and Predicate Logic-Linguistic Aspects”, (Ed.) K. Brown, *Encyclopedia of Language and Linguistics* içinde (ss. 146-53).

Seuren, P. A. M. (2010a). “Aristotle and Linguistics”, (Ed.) Alex Barber ve Robert J. Stainton, *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language and Linguistics* içinde (ss. 25-28). Elsevier Ltd., Oxford.

Seuren, P. A. M. (2010b). *The Logic of Language*, Oxford University Press, New York.

Stalnaker, R. C. (1977). “Pragmatic Presuppositions”, (Ed.) Andy Rogers, Bob Wall ve John P. Murphy, *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions and Implicatures* içinde (ss. 135-49). New York University Press, New York.

Tanpınar, A. H. (2014). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Ural, Ş. (1987). “Çok Değerli Mantık”, *Felsefe Arkivi*, Sayı: 26, ss. 301-16.

Vardar, B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, İstanbul.

Wilson, D. (1973). “Presuppositions and Non-Truth Conditional Semantics”, Massachusetts Institute of Technology, Doktora Tezi, Cambridge.

Yıldırım, M. (2017). “Frege’nin Anlam ve Gönderim Ayrımı”, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 7(*2*), ss. 163-183.

Yule, G. (1996). *Pragmatics*, Oxford University Press, Oxford.

Zengin, D. (2004). “Prâsupposition”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 44(1), ss. 77-92.

EKLER

Ek 1: Taranan Eser Listesi

Mahçupyan, E., Baran, T. (2004). “Salkım Hanım’ın Taneleri”, (Yay. Haz.) Ahmet Tüzün, 3 Altın Portakal 3 Senaryo içinde. Antalya Kültür Sanat Vakfı Yayınları, Ankara. ss. 130-231.

Ek 2: Simgeler Listesi

>>	: önvarsayar
=	: eşittir
⊨	: gerektirir
→	: ise
~	: değildir

Ek 3: Terim Dizini (Türkçe-İngilizce)

A

alıcı (addressee)

anlam (sense)

anlambilim (semantic)

anlamsal önvarsayım (semantic presupposition)

arka plan bilgisi (background knowledge)

B

bağlam (context)

bağdaşıklık (coherence)

belirteç tümcecikleri (adverbial clauses)

bilgi alışverişi (information exchange)

Ç

çıkarım (inference)

çıkarımsal (inferential)

D

delikler (holes)

doğruluk değeri (truth-value)

dolaylı eylemler (implicative verbs)

doğruluk koşulları (truth-conditions)

E

edimbilim (pragmatic)

edimsel önvarsayım (pragmatic presupposition)

F

filtreler (filters)

G

gerçek dünya bilgisi (world knowledge)

gerektirim (entailment)

gönderge (reference)

gönderici (addressor)

İ

iddia (assertion)

iki değerli mantık (bivalent logic)

K

karşı-olgusal önvarsayım (counter-factual presupposition)

M

mantıksal ilişki (logical relationship)

metindilbilimsel çözümleme (textlinguistics analysis)

metindilbilimsel önvarsayım (textlinguistic presupposition)

O

olgusal eylemler (factive verbs)

olgusal olmayan eylemler (non-factive verbs)

olumsuzluk (negation)

ortak arka plan (common background)

ortak bilgi (mutual knowledge)

Ö

önerme (proposition)

önermesel niceleyiciler (propositional quantifiers)

önermesel tutum eylemleri (propositional attitude verbs)

önsayıltı (presupposition)

önvarsayım (presupposition)

önvarsayım hatası (presupposition failure)

önvarsayım tetikleyicileri (presupposition triggers)

örtük bilgi (implicit knowledge)

örtülü anlam (implicit meaning)

özdeşlik (equivalence)

özdeşlik yasası (equivalence principle)

P

paradoks (paradox)

S

sezdirim (implicature)

sinirdilbilimsel önvarsayım (neurolinguistic presupposition)

söylem (discourse)

söylem çözümlemesi (discourse analysis)

sözce (utterance)

sözlüksel önvarsayım (lexical presupposition)

T

tıpa (plugs)

U

uygunluk (accommodation)

uzlaşımsal ögeler (conventional items)

V

varoluşsal önvarsayım (existential presupposition)

varsayım (assumption)

Y

yapısal önvarsayım (structural presupposition)

yargılama eylemleri (verbs of judging)

yinelemeler (iteratives)

Ek 4: Terim Dizini (İngilizce-Türkçe)

A

accommodation (uygunluk)

addressee (alıcı)

addressor (gönderici)

adverbial clauses (belirteç tümcecikleri**)**

assertion (iddia)

assumption (varsayım)

B

background knowledge (arka plan bilgisi)

bivalent logic (iki değerli mantık)

C

coherence (bağdaşıklık)

common background (ortak arka plan)

context (bağlam)

conventional items (uzlaşımsal ögeler)

counter-factual-presupposition (karşı-olgusal önvarsayım)

D

discourse (söylem)

discourse analysis (söylem çözümlemesi)

E

entailment (gerektirim)

equivalence (özdeşlik)

equivalence principle (özdeşlik yasası)

existential presupposition (varoluşsal önvarsayım)

F

factive verbs (olgusal eylemler)

filters (filtreler)

holes (delikler)

I

implicative verbs (dolaylı eylemler)

implicature (sezdirim)

implicit knowledge (örtük bilgi)

implicit meaning (örtülü anlam)

inference (çıkarım)

inferential (çıkarımsal)

information exchange (bilgi alışverişi)

iteratives (yinelemeler)

L

lexical presupposition (sözlüksel önvarsayım)

logical relationship (mantıksal ilişki)

mutual knowledge (ortak bilgi)

N

negation (olumsuzluk)

neurolinguistic presupposition (sinirdilbilimsel önvarsayım)

non-factive verbs (olgusal olmayan eylemler)

P

paradox (paradoks)

plugs (tıpa)

pragmatic (edimbilim)

pragmatic presupposition (edimsel önvarsayım)

presupposition (önsayıltı)

presupposition (önvarsayım)

presupposition failure (önvarsayım hatası)

presupposition triggers (önvarsayım tetikleyicileri)

proposition (önerme)

propositional attitude verbs (önermesel tutum eylemleri)

propositional quantifiers (önermesel niceleyiciler)

R

reference (gönderge)

S

semantic (anlambilim)

semantic presupposition (anlamsal önvarsayım)

sense (anlam)

structural presupposition (yapısal önvarsayım)

T

textlinguistic presupposition (metindilbilimsel önvarsayım)

textlinguistics analysis (metindilbilimsel çözümleme)

truth-conditions (doğruluk koşulları)

truth-value (doğruluk değeri)

U

utterance (sözce)

V

verbs of judging (yargılama eylemleri)

W

world knowledge (gerçek dünya bilgisi)